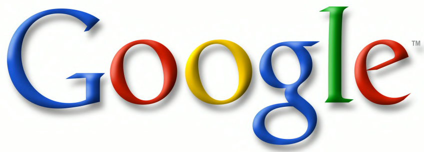

Z. Topelius.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN
FOUNDATIONS

SAMLADE SKRIFTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

TJUGUFEMTE DELEN

BLAD UR MIN TÄNKEBOK
UPPLYSNINGAR

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

BLAD UR MIN TÄNKEBOK

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
Alb. Bonniers boktryckeri 1905

BLAD UR MIN TÄNKEBOK

Huru tankar vissna.

Jag har läst många definitioner på tanken. Filosofen konstruerar och lagbinder honom i geometriska linier — poeten rider på honom i molnen och aftrycker honom i känslornas vax — ockraren myntar honom till guld — skomakaren inpluggar honom i sulan — idioten stirrar på honom som ugglan på dagsljuset, men hvem han är kan ingen säga. Han är jag, han är du, han är allt och på samma gång intet. Likväl är det han som beherskar världen. Hans historia är världshistorien.

Antag — om vi försöka binda honom i bilder — att han är en våg: han uppstår i hafvet och sjunker i hafvet tillbaka. En fågel: han flyger och tröttnar. En blomma: han gror och förvissnar. Genom seklerna kan han gå som ljusstrålen i världsrymden, men icke evigt — om han födts i en människohjärna — han sjunker, han tröttnar, han vissnar, han slocknar. Det är hans ändlighet i den oändliga rymden. För evighetstanken — Guds tanke — måste han böja sig med eller mot sin vilja.

Tankarna äro själens växtrike. Vill du veta huru en tankevärld gror, fråga våren! Huru vissnar han, fråga hösten! Våren ser ständigt framåt, hösten ständigt

tillbaka, men hösten har det företrädet att äfven kunna se framåt på nya vårar. Det är de gamlas lycka.

Många vissnade tankar äro endast utblommade kaprifolier. Döm dem icke till döden; de äro perenna! Gif dem regn, solsken och varm luft: de skola ännu kunna dofta.

18 $\frac{2}{1}$ 90.

Min tro.

Tron är människoandens botten. En ande utan tro är ett bottenlöst haf. Därför börjar hvarje lifsåskådning med tron.

Min tro är min ensak med Gud och angår andra blott i den mån den kan antagas hafva ett inflytande. Jag bekänner denna tro närhelst, hvarhelst ett vittnesbörd är af nöden, men jag anser öfverflödigt att framvisa den som något slags inträdeskort för himmelen. Här bör jag blott angifva min lifsgrund.

Jag är lycklig att hafva uppvuxit i den lutherska kyrkans tro, hvilken jag älskar och vördar, icke för att jag håller denna kyrka för ofelbar eller allena saliggörande, utan för att hon ärligt söker sanningen i Guds uppenbarade ord. Jag tror, som ett folkskolebarn, på Luthers lilla katekes, alltså på den treenige Herren Gud, hans lag och hans evangelium. Och detta tror jag af själ och hjärta, icke af egen kraft, förnuft eller lärdom, utan af Guds nåd, som genom Kristus kallat mig till sitt underbara ljus.

Ett bör jag icke förtiga, nämligen att jag anser kristendomen i sitt innersta väsen vara lif, icke lära. Kyrkornas dogmer hafva tillkommit för att klargöra och begränsa trons innehåll, men äro endast bristfulla

mänskliga försök att formulera i bokstaf det som endast kan genomlefvas i ande. Hvilka söndringar, hvilka olidliga bittra trätor mellan de kristne har ej denna bokstaf föranledt! Jag anser, att kristendomens hela väsentliga innehåll kan sammanfattas i några få enkla ord: *Jag tror på Gud Allsmäktig, min Fader, himmelens och jordens Skapare. Jag tror på Jesus Kristus, Guds Son, Människans Son, min och världens Frälsare. Jag tror på Guds helige Ande och evinnerligt lif.*

Icke en bokstaf mer, men icke heller en prick mindre. Förena alla söndrade kyrkor, sekter och meningar i denna bekännelse, hvilken ju ingår som grundtanke i alla kristnas tro; håll fast vid detta föreningsband, lägg ringa vikt på alla bisaker vid dess sida, och alla skola sluta sig samman kring Kristi kors, men mycken ofrid och mycken förargelse skola hafva upphört på jorden.

Jag förstår icke den tolerans, som anser hvarje tro lika god, endast den är uppriktig. En gräns måste finnas mellan sanning och villa. Jag erkänner ingen kristendom utan bibelns Kristus. Jag dömer villfarelsen, icke den villfarande. Jag kan icke se in i en medmänniskas innersta. Jag känner icke de vägar, på hvilka Guds Ande kan leda oss alla genom mörker till ljus; jag vet blott att de äro många. Hvarför skulle min väg vara den enda rätta, den enda möjliga?

Kristendomen är ett mysterium, som kan bevisas endast af inre erfarenhet. *Utan* denna döma vi som den blinde om färgen; *med* denna måste vi böja oss som barn för Guds och bibelns auktoritet. Men detta hindrar oss icke att tänka, granska och fråga, dock alltid ödmjuka. Skriften själf skall besvara frågorna; icke så, att vi utplocka de ställen, som stödja vår förutfattade

mening, och förbise eller förneka de motsägande, utan så, att vi lämna vår mening åsido och jämföra det skenbart stridiga, såsom lärjungar, hvilka redligen söka sanningen. Jag är olärd i skrifttolkning och tillmäter min mening ingen betydelse. Men jag frågar som många andra och vill nämna ett par frågor, på hvilka jag tror mig ha funnit ett svar.

Jag har till exempel funnit ett förvillande öfversättningsfel i Luthers lilla katekes, andra trosartikeln. Luther fann i grekiska grundtexten ordet *hades*, dödsriket, på hvilket ord katolikerna stödja sin lära om skärselden. För att undvika denna lära, öfversatte Luther *hades* med *helvetet,* »nedersteg till helvetet». Men enligt Matth. 25: 41 är helvetet före domen endast tillredt för djäflarna, och Kristus skulle således hafva nedstigit till dessa. Jag läser därför i andra trosartikeln: »nedersteg till dödsriket».

Viktigare för bibelforskningens frihet är läran om Guds treenighet, hvilken för tviflarne är den mest hårdnackade stötesten. Jag vågar en tolkning på grund af 1 Kor. 15: 24—28. Paulus säger, att vid änden skall Kristus, sedan allt blifvit honom underlagdt i domen, öfverlämna riket åt Fadren och själf varda underlagd honom, på det att Gud skall vara allt i alla. Alltså, på samma gång vi bekänna den treenige Herren Gud, hindrar oss intet att tänka oss tredelningen begränsad till Kristi mission för världens frälsning, det är till tiden, tidsåldern (*αἰών*) från världens skapelse till världens ände. Därefter följer en tidlös evighet, där en odelad Gud är allt i alla.

Vår tanke kan icke sträcka sig öfver tidens gräns. Kristus har här, som alltid, valt de mänskliga liknelser, Fader, Son och Ande, under hvilka vår tanke kan uppfatta frälsningens verk, och betonar därför på samma

gång sin enhet med Fadren och den odelade Fadrens öfverlägsenhet. I öfrigt må tviflarne ihågkomma, att människan, skapad till Guds afbild, likaså är i tiden ett treenigt väsen af kropp, själ och ande, men i ett tillkommande lif, efter domen, till sitt väsende ande.

18 $\frac{1}{8}$ 95.

Tro och vetande.

Tron omfattar människans centrala krafter och är, aktivt som passivt, den starkaste makt på jorden. Tron förliknas vid makten att flytta berg; tron slår och upprättar, helar och dödar. Hvem rasar som fanatismen? Hvem lider som martyren? Hvem älskar som den besvarade, hvem hatar som den besvikna kärleken? Tron allena är förvissad om himmelens salighet. Och denna makt vågar vetandet i sitt öfvermod förneka och håna, vetandet, som beständigt söker, frågar, gissar och icke kan uppställa något så visst i dag, att icke ett annat vetande bestraffar detta i morgon med lögn! Vetandet är Juno i molnet, som tanken beständigt tror sig omfamna i dimmorna och ständigt åter förlorar ur sikte. Ringaktar jag vetandet? Fråga mig om jag vill återgå till Ptolemei geografi, fråga mig om jag aldrig i mitt eget inre känt människoandens osläckliga törst att forska och fråga! Och likväl säger jag, att vetandet, som mäter stjärnorna och lodar världshafven, är ett svagt barn i jämförelse med den jättestarka tron, som öfvervinner världen, bevittnat dess skapelse och förutsäger dess ände.

Många betrakta tro och vetande som oförenliga motsatser. De kristne säga; förnuftet får icke mästra

tron. Å sin sida uppställer vetenskapen som sin första regel att förneka tron. Båda fara vilse: tro och vetande äro icke oförenliga, de komplettera hvarandra, de ingå i hvarandra såsom källan ingår i floden, såsom sagan ingår i historien. Skriften, som så ofta bestraffar falsk lärdom och varnar för den kunskap som uppblåser, likställer ingenstädes vetandet med otron. Kristus säger: jag är sanningen. Paulus säger: vi *veta* på hvem vi *tro*. Det förnuftiga vetandet ingår i tron som en bevisad inre erfarenhet, likasom tron ingår utan bevis i vetenskapens axiomer. Naturvetenskapen bygger världen af atomer; visa mig atomerna, visa fram etern! De finnas ingenstädes, de äro en obevisad tro, och likväl tviflar ingen på deras tillvaro. Källan förnekar floden genom att kvarblifva inom sin bädd; floden förnekar källan genom sin rörelse framåt. Och dock är källan intet annat än en flod i hvila, floden intet annat än en källa i rörelse. Bådas mål och ände är det ändlösa hafvet. Tron börjar och slutar med Gud: det högsta vetandet. Vetenskapen börjar med en förutsättning, som är intet annat än tro, och slutar, gentemot det oändliga, med en fråga. Hvad är då detta annat än en väg från tro till tro, från källan till hafvet?

Därför är tron den ständigt rörliga, växlande, skiftande människoandens botten, af hvars intensitet folkens lifskraft beror. Ett folk är starkt utåt och inåt endast så länge det bevarar sitt gudsmedvetande, sin tro. Förloras detta, börjar en aftyning, som ingen glänsande civilisation i längden kan uppehålla. Civilisationen berör endast människans periferi, ej hennes innersta, och är själf ändlig, hemfallen åt det ändligas undergång.

En man utan tro är en våg utan strand, rotlös, bottenlös, roterande kring sig själf eller kring ändliga

mål, som för tiden påkalla hans medverkan. Han har dock dessa mål, så länge de hålla; men en kvinna utan tro är en självmotsägelse. Om än så begåfvad med tankens skärpa och omdömets klarhet, finner hon icke där sitt lifs centrum; hennes bestämmande motiv äro invuxna i det omedelbara, reflexionslösa, obetingadt hängifna, som utgör trons innersta väsende. Undertryck denna lifsgrund, lär henne bygga på den kritiska tanken, och hon är icke kvinna mer, hon är en bastard af kritik och känsla, reflexion och passion, vacklande mellan båda och utsatt för bådas förvillelser.

I sin betydelse af kristen lifsmakt har tron sin motsats i otron, antingen denna bekänner läran och förnekar lifvet eller öppet förnekar lif och lära. Den förra formen är den allmännaste; så djupa rötter har dock bekännelsen, att den helst bäres som död tro på läpparna med ett förströdt eller bortvändt hjärta. Men otro i den betydelse, att man ingenting tror, är ett ord utan innehåll. *Natura abhorret a vacuo,* naturen tål intet tomrum. Där ett sådant uppstår i vårt innersta, inrusa spöken. Så oskiljaktig är tron från människans innersta väsende, att äfven den som förnekar allt dock slutligen måste tro på sig själf. Fritänkarne bedraga sig: den Gud de förneka återkommer ofelbart som afgud. Det tidehvarf som dyrkade förnuftet var ända till bräddarna uppfylldt af vidskeplig vantro. Du, som kallar Gud en gammal barnsaga, knäfall för Cagliostro, begär svar af de döda eller tillbed dig själf!

18 $\frac{8}{3}$ 95.

Odödlighet.

Om vi bakom oss hade intet och framför oss endast döden, grafven och åter intet, hvarför skulle vi lefva? Hvarför skulle vi älska, strida, längta, lida, försaka, arbeta, tro, tänka?

Ja, hvarför? Allt vore ju endast en försvinnande dröm, så litet värd alla de omsorger vi nedlägga på detta lif, att vi ju hellre kunde förblifva sofvande i vår första sorgfria barndoms vagga, inväntande döden, än göra oss så många onödiga bekymmer för en tillvaro utan hopp. Dagsländan vore lyckligare än vi, hennes väntetid är kortare, hon föds och hon dör med dagens sol, hon hinner ej fråga för hvad hon är till. Men vi ha vår rastlösa tanke, som lämnar oss ingen ro, vår osläckliga törst efter sällhet, våra lystna sinnen, vår forskande ande, som aldrig tröttnar att fråga. Hvad återstår för den döde, när allt bakom honom och framför honom är för alltid förbi? Mörkret, tystnaden, ensligheten, kölden, glömskan, dvalan, tillintetgörelsen. Hvilket perspektiv, sedt från de ljusa höjderna af ett varmt människolif!

Därför äro de, som icke tro på ett tillkommande lif, tvungne att söka hopp, lycka, lön och mål inom de trånga gränserna af det nuvarande, inom jordisk ära, makt, njutning och tillfredsställda passioner. Det lyckas

dem måhända i unga år, så länge en lång framtid lofvar dem allt, men för den gamle, den obotligt sjuke, den på lifvet bedragne finns ej mera en morgondag. Och i självfva njutningen spökar redan dess hopplösa snara ände. Utan odödlighet intrasslar sig lifvets gåta i olösliga knutar.

De åter, som söka lönen i ädel verksamhet för folk och mänsklighet, kunna ej dölja för sig, att de arbeta för glömskan. Hvad återstår af deras verk, när de ej mer äro till? Ett försvinnande namn, nya okända behof och en af likgiltige trampad graf. Utan tro på ett lif efter detta kunna vi ej hängifva oss ens åt de ädlaste lefnadsmål, emedan allt blir ändligt, försvinnande, otillfredsställande, en fråga utan svar och en tillvaro utan spår.

Hvad är ett lif som dör? Grafven svarar: ett hopplöst förgånget hopp! Nej, säger Kristus: ett lif, som dör, är sädeskornet i jorden! Det sås i förgänglighet och uppstår i oförgänglighet; det sås i vanmakt och uppstår i kraft. Jag är uppståndelsen och lifvet. Den som tror på mig, skall lefva, om han än död blefve.

Hvilka ord midt i förgängelsen! Jag föreställer mig, att vid dessa ord darrade bergen, natten ljusnade och en djup suck af lättnad genomilade hela skapelsen. Dödens skugga är endast lifvets morgongryning. Förskräckelsens konung tillber lifvets Herre och fullkomnar hans verk.

Utan odödligt lif vore Guds skapelse en självmotsägelse. Naturvetenskaperna säga oss, att icke en atom af materien förgås, utan endast ombyter form. Och den gudaborna, allt beherskande anden skulle ensam vara underkastad förgängelsens lag! Huru mycket omkring oss vissnar i förtid, dör i sin vagga, slutar ofullbordadt och vet ej ens att det lefvat?

Odödligheten ensam besvarar alla frågor, löser alla skenbart olösliga gåtor och öppnar en ändlös, fri utsikt bortom den mörka förlåt, där vårt kortsynta jordiska öga ser endast dimmor och natt. Odödligheten är rättvisa, dom och barmhärtighet. Utan den vore Gud icke mera kärleken, han vore det nyckfulla, tyranniska, obevekliga ödet.

Du, som i lätta tankar leker med jordlifvets korta minuter, såsom vore de outslitliga, minns, att du flyter med strömmen bort mot ett ändlöst haf! Och du, som bedrogs på lifvets inbillade lycka, du, som tröttnar, förtviflar, sjunker och icke mer förmår resa dig upp, lyft din tårade blick mot det oändliga bortom det som vi kalla slutet, men som endast är början, och du skall genom tårarna se gryningen af en ny morgon, hvars sol aldrig går ned!

Evigt lif.

Enligt Buddha och spiritisterne är det eviga lifvet ingenting annat än det i ändlösa utvecklingsserier fortsatta nuvarande jordelifvet. Utan tvifvel ingår tiden som ett försvinnande moment i evigheten, men huru oändligt olika blir ej allt, när jordens och tidens begränsning bortfaller! Frigörelsen från det ändliga till det oändliga medför en ny tillvaro, ett nytt lif.

Alla våra föreställningar om det eviga lifvet äro grumlade af vår sinnliga uppfattning, från hvilken vi ej kunna frigöra oss. Vi tänka oss bortom grafven å ena sidan ett jordiskt paradis, å den andra en brinnande afgrund med svafvelsjöar. Detta är föga bättre än vildens föreställningar, när han lägger mat i den dödes kista. Skola vi då söka analogin med ett andelif i filosofins inom sig slutna rena tankevärld? Omöjligt. Denna värld är en kall och tom ödemark, »die Wüste des Denkens» ... Kristendomen kan icke nöja sig med detta iskalla absoluta; kristendomen proklamerar den lifsvarma personlighetens fortlefvande efter döden. Hennes högsta salighet är »åskådningen af Guds ansikte», det personliga förhållandet till Kristus och beröringen med de saligas andar. Tankens ödemark uppfylles med pulserande lif, som är ett villkor för vidare utveckling.

Intet motsäger, allt låter ana själarnas utveckling efter döden, från klarhet till klarhet i riktningen åt Gud, från skymning till mörker i riktningen från Gud. Många kristna protestera mot helvetesstraffens evighet och förmena, på grund af Guds kärlek, att en endas eviga osalighet skulle omintetgöra alla de öfrigas salighet. Ja, Gud är kärleken, men huru kan han med sig förena dem, som *ej vilja?* Gud har ej kunnat benåda djäfvulen, utan att förneka personlighetens grundvillkor, viljans frihet. Vi kunna ej komma ifrån Kristi tydliga ord: »den eld, som aldrig slocknar, den mask, som aldrig dör».

Ett hopp återstår. Det ofta i skriften begagnade ord, *αἰώνιος*, hvilket Luther öfversatt med *evig*, betecknar i grekiska urskriften en lång tidsålder, hvilken kan efterföljas af en annan. Kristi mission i tiden är tidsåldern intill domen. I fulländningens evighet, då Kristus återlämnat all makt åt Fadren, försvinner tiden, och Gud är allt och allt är Gud. Där finner ej det onda, alltså ej heller lidandet, mer någon plats. Djäfvulens och de ohjälpligt förhärdades lott blir då fullständig tillintetgörelse, blir det som skriften kallar den *andra*, den eviga döden. Den första döden är endast en ny form för den personliga tillvaron.

Du, som klagar öfver de eviga straffens oförenlighet med Guds förlåtande kärlek, du, som tager anstöt af dualismen mellan det goda och onda, böj dig för den oändliga vishet, som förenar Guds helighet och rättfärdighet med hans förbarmande nåd och förunnar äfven de störste syndare hoppet om bättring, endast de *vilja!*

Tiden fortfar till världens ände och domen. De genom den första döden frigjorda andarna medföra sina jordiska minnen, som göra dem lyckliga eller olyckliga,

men äro likasom sofvande, omedvetna om tidens flykt. Alla torde behöfva en längre eller kortare tid att efter hand vänjas vid en ny tillvaro. Kristus, den syndfrie, behöfde intill frigörelsen fyrtio dagar efter uppståndelsen. Det är sannolikt, att öfrige döde behöfva en längre mellantid, beroende på huru deras åtrå fasthänger vid det jordiska. Samuels ande framkallades af häxan vid Endor tjugu år efter hans död. Det finnes intet skäl att förneka giriges och brottslingars famlande efter döden kring skådeplatsen för deras skatter eller missgärningar. Vi ha rätt att tänka oss kära bortgångna osynliga i vår närhet ännu en tid efter döden, men för deras andars ro måste vi önska dem en fullständig hvila.

Ty i lifvet och i döden finner anden sin ro endast genom att hvila i Gud. Inga saliga andar spöka. De osaliga, de ofulländade, väntande, ännu vid jorden bundna andarna äro efter döden beröfvade alla medel att tillfredsställa sin åtrå. Deras medvetna tanke lefver, deras minnen följa dem, ehuru vanmäktiga. Dödsrikets tomhet och tystnad innesluta dem i sig själfva och binda dem i osynliga kedjor. Ännu lefver viljan i den riktning de medfört. Kristus glömmer dem icke, han bjuder dem än ett hopp. Där detta försmås, intaga de onda makterna hans plats. Uppåt eller nedåt fortfar att vara valfritt, men passivt emottagande, icke aktivt handlande, som i i lifvet. Tro ej, att utvecklingen afstannar! Den måste vid domen ha medfört ett afgörande resultat.

Kasta bort alla drömmar om jordiska paradis på andra sidan om tiden! »Hvad intet öga sett och intet öra hört och i ingen människas hjärta uppstiget är», det har Gud förvarat åt sina trogna. Rummets oändlighet och alla praktfulla stjärnevärldar ligga öppna för deras

blick. Tidernas afstånd och förgångna släktens glömska finnas för dem ej mer. De hvila i Guds allmakt, Guds kärlek och Guds lof, men de hvila i ständigt stigande, ständigt mera fulländad klarhet. Kristi förklaring är den enda bild vi hafva af det eviga lifvet.

Synd, nåd och samvete.

Lifvet och döden äro sammansatta af synd och nåd, Eva och Maria, fall och upprättelse. Rättfärdighet är människovärldens grundtanke, helighet är Guds. Utan synd funnes ingen rättfärdighet: detta är människans stora brist. Utan nåd funnes ingen helighet: detta är Guds fullkomlighet. »Gud såg på människors barn och se, där var ingen rättfärdig, icke en.» Människan såg upp till Gud i Kristus, och se, där var mer än rättfärdighet, där var lagens fullbordan öfver allt mänskligt mått, där var rättfärdigheten vorden Guds helighet.

Vi kunna icke tänka oss rättfärdighet utan pröfning, utan frestelse, utan möjlighet till fall. Gud har ej velat skapa någonting så färdigt, att det ej behöfver en utveckling: han skulle då nödgats upprepa sig själf. Gud allena är det fullt färdiga, af evighet fullkomliga; hans utveckling kan endast tänkas i hans skapelse, som utstrålar hans herrlighet. Hvad Gud vore ensam i sig själf, utan sin skapelse, är för oss ofattligt och därför lönlöst att söka utgrunda. Filosofin söker förgäfves ett ord som skulle inrymma gudsbegreppet ensamt för sig. »Det absoluta»? — Ord utan innehåll!

Med en känsla af sviket öfvermod, men på samma gång med en känsla af lättnad, nedstiga vi åter från

detta ofattliga till vår konkreta mänskliga synkrets med alla dess brister, Där återfinna vi Gud i människogestalt, såsom vi älska att tänka oss en allsmäktig konung, en vis och barmhärtig fader, kännande hvad vi känna, dömande hvad vi döma efter det högsta mått af rättvisa och kärlek som vi kunna tänka oss. Och det visar sig, att denne förtrogne mänsklige Gud står oss mycket närmare än alla tankens försök att skapa en Gud af kropplösa abstraktioner. Det är med denne, icke med vetenskapens Gud, som vi ha att uppgöra vår räkning om synd och nåd.

Hvad är synd? Ett uppror mot Gud och hans sedliga världsordning, uttalad i hans lag. Detta uppfatta de flesta såsom de positiva yttre lagbrott, hvilka budorden uppräkna; och anse sig rättfärdige, när deras samvete ej har sådana att förebrå dem. Kristus har härtill lagt tankesynder, känslosynder, ordsynder, för hvilka vi måste häpna, när vi rannsaka vårt innersta, och från hvilka icke den skuldfriaste bland oss kan fritaga sig. Redan däraf förstå vi, att rättfärdighet inför människor betyder intet inför hjärterannsakaren. Men därtill komma ännu uraktlåtenhetssynderna, hvilka Kristus särskildt nämner på domedag. Att icke göra det goda, likställes af honom med att göra det onda. Hvilket förskräckande djup i *detta* domslut! Det är ej nog att icke stjäla, icke mörda, icke beljuga, förtala, vredgas, afundas, hata: hvarje gång vi försummat en kärlekens gärning, hvarje gång vi icke förlåtit, icke älskat en ovän, ha vi brutit mot den fullkomliga kärlekens lag och stå utan ursäkt. Den lilla bäcken af synd, som vi tycka oss se rinna genom vårt lif, uppsväller vid frälsarens ord till en brusande flod, som rycker hela vår inbillade rättfärdighet ned i sin afgrund.

Och ändock, barmhärtige Gud, har du ännu en planka för oss. Den ende syndfrie bland människors barn räcker oss sin hand, som han räckte Petrus i de brusande böljor, och säger till oss: »hvilken som tror på mig, han skall lefva, om han än död blefve». Synden är dödens moder, Kristus är lifvets herre, och lifvet i Kristus är syndens död.

Detta är nåd. Det är rättfärdiggörelse gentemot vårt förflutna lif, helighet gentemot det tillkommande. Dagligen slinta vi under vår vandring ned i den djupa floden, och hvarje gång räcker oss Kristus åter sin hand öfver branterna. Hvarje gång vi synda, brusar hela floden af det förgångna öfver oss, och hvarje gång Kristus upprättar oss, ligger floden bakom oss torr som en vårbäck i sommarens sol.

Man åberopar sig på ett godt samvete. Ja, samvetet är den ängel, som Gud ställt att bevaka vårt hjärtas portar, och i barndomens dagar förnimma vi tydligt hans röst. Senare blifva vi ofta lomhörda. Så snart samvetet blifvit för oss en bandhund, lära vi oss att mata det med smulor af egen rättfärdighet. Ursäkter saknas aldrig och upprepas så länge, att gårdsvaktens skall efter hand tystnar. Sådant är mångens goda samvete. Helt förstummas kan det dock aldrig. När det länge sofvit och slutligen vaknar, tränger dess röst genom kopparmurar och jagar oss framför sig som tjufvar i natten.

Det finns tungsöfda och lättsöfda samveten. De lättsöfda kunna oroas af ett missförstådt ord, en förbjuden rätt, en röd bandstump. Man måste behandla dessa samveten som sjuka barn; man får icke »förarga en af dessa små».

Lycklig den, som kan lugnt pröfva tankar och ord, känslor och handlingar i Guds ords spegel och pröfva dem så, att man ej går till ordet med en förutfattad mening. Endast de renhjärtade kunna se Gud. Endast de, som bortkasta all egen klokhet, blifva delaktiga af Guds vishet.

18 $\frac{26}{8}$ 95.

Det onda.

»Gud såg på det han gjort hade, och se, det var allt godt.» — Hvarifrån kom då det onda i världen?

Nej, Gud har ej skapat det onda, men han har skapat friheten. Utan frihet vore Guds skapelse af intet sedligt värde. Utan valfrihet har det goda ej rätt att kalla sig godt, och friheten är, missbrukad, det ondas upphof.

Hvad? — utropar min förolämpade känsla — skulle friheten, en förnuftig varelses högsta företräde, friheten, för hvilken de bästa och ädlaste på jorden i alla tider kämpat och blödt, vara det ondas upphof? Gå tillbaka till historiens tyranner, res ärestoder åt Filip II och Metternich, knäböj, slaf, för Asiens despoter och förkunna denna lära med ögonen sänkta af blygsel till jorden!

Tålamod! Friheten är hvarje tänkande väsens första behof: jag skall återkomma därtill. Men friheten är makt och makten är frestelse. Den mäktige vill vara ensam mäktig, den frie vill vara ensam fri. Vi måste återgå till legenden om den första skapelsen för att finna det ondas rot.

Och de första skapade varelserna voro änglar, begåfvade med en frihet som vida öfverträffade människans, emedan de icke, som hon, bundos af tiden, rummet och

en hydda af stoft. De voro mäktigare än allt hvad vi kalla mäktigt på jorden; men voro de tillfredsställda därmed? Nej, deras frihet var på en enda punkt begränsad däruti, att de skulle erkänna och lyda sin skapare såsom sin herre och mästare. Och detta enda band tryckte dem, detta enda syntes dem beröfva friheten allt dess värde. De uppreste sig mot detta enda band för att vinna fullständig frihet. Hvad vi kalla kärlek och tacksamhet var för dem obekant.

Den skönaste och mest begåfvade bland dessa lyckliga fria varelser var Satan — icke den dumme, begabbade usle djäfvul med horn och klöfvar, hvartill folksagan i sitt hat och sin fruktan förnedrat honom, utan Miltons Satan, öfverängelen med jättekrafterna och den skarpa intelligensen. Några tro, att Satan bebott jorden före människans skapelse och därför hatade människan, sin efterträdare, men detta motiv behöfdes icke. Att omintetgöra Guds afsikt med människan var att hämnas på Gud.

Den förhistoriska tilldragelsen af en del änglars uppror och nederlag är oss bekant genom skriftens dunkla antydningar. Detta var det första onda i världen, uppkommet af frihetens missbruk i högmod och maktlystnad. Och i detta onda utvecklades alltmera de fallna änglarna genom nederlagets skymf och straffets kedjor. Satan, den ursprungligen gode, förhärdades alltmera och blef det ondas princip, utan att därför upphöra att vara en personlighet.

Mänskligt taladt, skulle man säga, att Gud experimenterat med friheten. Först med en högre frihet, och detta misslyckades. Sedan med den mera inskränkta frihet, som gafs åt människan, och äfven detta experiment misslyckades. Men Gud experimenterar icke, allraminst

med sina skapade varelsers lycka. Allt var förutsedt, allt var en pröfning, ur hvilken skapelsens högsta positiva grundtanke skulle framgå med seger, medan slagget, det lägre och negativa, förgicks i sitt intet.

Följde så dessa ärfda minnen i österländsk dräkt om paradiset, ormen och människans första synd. Två barn kunde icke motstå barns kända lystnad efter en läcker frukt. Det hemlighetsfulla djupet i denna barnsaga består däri, att den ännu i dag upprepas i hvarje barnkammare och hvarje människohjärta. All synd består, som dessa barns, i ett uppror af människans vilja mot Guds vilja. Deras vaknande samvete, deras undflykter, deras blygsel och deras ånger upprepas fortfarande i alldeles samma hufvuddrag. Än i dag tillintetgör kunskapens träd på godt och ondt barndomens paradis. Ormens ord: »I´skolen vara såsom Gud» upprepas ännu i hvarje människosjäl. Kristus gaf dessa ord en förändrad betydelse: »I skolen vara helige, såsom eder fader i himmelen är helig».

Alltså uppkom det onda ur frihetens missbruk och förvandlade friheten till dess motsats. »Hvar och en, som syndar, är syndens träl.» Människan är jordens lefvande själ och omfattar därför hela den lägre skapelsen. Med hennes fall följde naturens fall, allas krig emot alla och hela den upprörande själfviskhet, som nu fläckar och bedröfvar allt lefvande. Rofdjur och giftplantor funnos icke i paradiset. Döden följde omedelbart efter fallet. Gud gaf den nakna människan hennes första kläder af djurhudar, alltså af döda djur.

Satan, djäfvulen, vedersakaren, mandråparen, lögnaren af begynnelsen, är öfvervunnen af Kristus, men har tillåtelse att fresta och pröfva människan intill domen, emedan blott den »som öfvervunnit» är värdig Guds

rike. Luther sjunger: »stor makt och mycken list hans rustning är förvisst». Och denna list är mäktigast där man ej anar hans närhet eller förnekar hans tillvaro. Hans mästerstycke är att låta sig utskrattas och förhånas, på det att ingen må frukta honom. Lyssna, och du skall i hvarje ord, hvarje själfvisk tanke igenkänna hans ormalåt i ditt innersta! Men frukta honom icke, stå honom mot och han skall fly från dig; han är feg, som alla tyranner. Vaka, bed, och du skall demaskera lögnaren under tusen förklädnader. »Ett ord kan honom fälla.»

Det onda är i sig själf intet. Det onda är till endast genom att förneka det goda, såsom mörkret är till endast genom frånvaron af ljus. Icke två makter, ondt och godt, regera världen, endast en makt, det goda. Ty mot sin vilja tjenar äfven det onda Guds ändamål, och allt hvad det förmår är att i vanmakt förneka. Men all förnekelse upplöser sig i sin egen tomhet. Det onda är ett öfvergångsmoment i tiden och försvinner i evigheten.

18 $\frac{5}{8}$ 95.

Solidaritet.

Lifvet är uppfylldt af gåtor. Nästa år, säger statistiken, skola i detta land så och så många olycksfall inträffa, så och så många stjäla, råna, mörda, blifva blinda, döfva, lama, sinnesrubbade, drinkare, giftblandare, förfalskare, självmördare. Förgäfves protestera vi, åberopande människans fria vilja, om icke mot olyckan, så dock mot brottet. Till vår förfäran inträffa alla dessa förutsägelser, om ock med ojämna siffror för kortare perioder, dock alltid med regelbundna, konstanta tal för längre tidrymder. Ett minus för det ena året uppväges af ett plus för det andra. Huru förklara detta? Vi anse oss fria och finna oss vara slafvar under blinda naturmakter.

Än mer. Nästa år skola hungersnöd, farsoter, krig, öfversvämningar, jordbäfningar förhärja så och så många tusen människolif. Nästa år skola så och så många skepp förlisa, så och så många eldsvådor inträffa, så och så många födas, så och så många dö. Onda och goda, skyldiga och oskyldiga, skola drabbas af samma öde. Hvarför? Ja, hvarför är det skrifvet, att Gud straffar fädernes missgärningar på barnen intill tredje och fjärde led? Är då Gud grymmare än någon tyrann på jorden?

Och än mer: en människa, stamfadern, har syndat, och släkte efter släkte bär i otaliga leder och tider

framåt följderna af hans synd! En människa, Kristus, har ensam i rättfärdighet uppfyllt Guds lag, och släkte efter släkte bär i tidernas tider upprättelsen i hans rättfärdighet, de, som tro på hans namn!

Gud låter sin sol skina öfver goda och onda på jorden. Svaret på alla dessa frågor ligger gömdt i ett enda ord: *solidaritet*, allas gemensamma inbördes ansvar, en för alla och alla för en. Samma blod, kött och ben, samma ande, samma själ, samma brister och företräden, samma utveckling och samma bestämmelser gälla ur världsordningens synpunkt för oss alla. Det är ett järnhårdt, fruktansvärdt band, en oslitlig kopparfjäder, som kedjar alla människor samman utan åtskillnad i en gemensam dom.

Vi skulle digna för denna obevekliga fatalism, om vi ej funne en allt försonande motvikt i Guds fria nåd, som icke bindes af några begränsningar. Kärlekens synpunkt är högre än naturordningens. På samma gång som släktets solidaritet omsnärjer oss med syndens och dödens fjättrar, skipa Guds kärlek och försoning en högre rätt. Här träder individen fram och släktet viker tillbaka. Den skuld, som vidlåder oss alla, är en skuld i grader, beroende af tro och gärningar. Hvilken underbar vishet! Hvarenda en af oss mätes; våra medfödda anlag, vår kraft eller vår svaghet, vår omgifning ända från vaggan, vår uppfostran, våra öden och deras inflytande allt intill grafven: efter dessa mått tillräknas oss syndens tankar och syndens gärningar. Då ligger i andra vågskålen Kristi försoning och människans tro, äfven tron i grader. Trons mått är dess uppriktighet, icke dess kraft. Rättfärdighet dömer, nåd förlåter. Slutdomen sparas till tidernas ände, men kastar sin skugga framåt redan på det jordiska lifvet.

Hvarför knota öfver en ofri naturlags obevekliga skickelser? Hvarför ej hellre se upp till den förbarmande kärlek, som utjämnar alla skenbara orättvisor, besvarar alla obesvarade frågor och låter den ständigt sökande, forskande, längtande människoanden finna tillvarons mål i sin outtömliga urkälla?

18 $\frac{6}{8}$ 95.

Försyn.

Det är redan nämndt, att statistiken, som bokför tidsföreteelserna under kortare tidrymder, företer många oregelbundenheter, medan, ju längre den tid är, som vi öfverskåda, desto regelbundnare framträda fenomenen. För en yngling om tjugu år ter sig hans förflutna lif som en krokig backe med stark stigning; vid femtio år ser han höjder och slätter omväxla; vid sjuttiofem år ter sig allt som slätt, emedan afstånden utjämna höjder och klyftor.

Historien möter samma fenomen i sin blick tillbaka öfver årtusenden. Höjder, bråddjup, dalar och slätter växla, men för betraktarens blick öppnar sig ett haf, hvars vågor förlora sig i fjärran. Jag har sett historien framställd ur olika synpunkter, kronologiska, politiska, nationella, kulturhistoriska; men jag har ej utanför den kristna lifsåskådningen där igenkänt världsstyrelsen. Jag har sett vågor och åter vågor, men icke hafvet. Hvar är hafvet? Hvar är enheten, konsekvensen, den ledande handen? Detaljen öfverväldigar och skymmer vår blick. Det gagnar oss föga, att vi uppställa som slutändamål allmänna synpunkter: kultur, förädling, lycka, frihet, broderlighet. Hvar ha vi ett bevis att detta ändamål i hvarje nu ingriper i världshändelserna, och att hvarje

skenbart baksteg ur det helas synpunkt visar sig som ett framsteg?

Jag skall söka klargöra detta längre fram i »världshistoriens grundlinier»[1]. Ämnet är så rikt och betydelsefullt, att det blott kan belysas af historien själf.

Emedan hvarje människa är en mikrokosm och i sig bär mänskligheten, upprepar sig världsstyrelsen i hvarje individs tillvaro och öden. Det finns ingen punkt i vårt lif, stor eller liten, där vi kunna undgå dess inflytande. Svårigheten är att kunna förlika detta mäktiga inflytande med viljans frihet. Vi stå här inför en af den mänskliga tillvarons hemlighetsfullaste gåtor. Filosofin och dess determinism ha sönderbitit sina tänder på denna stenhårda nöt. Det antika ödet och muhamedanernes fatalism ha trälbundit människan. Endast den kristna världsåskådningen frigör oss genom att förena Gud och människor i bönen: »ske din vilja såsom i himlarna så ock på jorden».

Det är jämförelsevis lätt att tänka sig försynens ledning i stort af folkens och individernas öden, men det är icke lika lätt att tänka sig hvar ledningen upphör i det lilla. Ett fältslag förloras, en tron störtas, ett skepp förliser, en vän räddas ur lifsfara, detta förstå vi, det är skickelse, men hvad är det då min fot snafvar, min tand värker, ett löf faller från trädet eller en knapp ur min väst? Kristus har sagt: edra hufvudhår äro alla räknade.

I fråga om världsstyrelsen måste vi kasta ifrån oss våra föreställningar om *litet* och *stort*. Foten, tanden, löfvet och knappen äro lika inordnade i händelsernas kedja, som fältslaget, tronen, skeppet och vännens räddning. Det som vi kalla *slump* är endast vår oförmåga

[1] Se tillägget.

att öfverskåda händelsernas orsaker och följder. Det fallande löfvet har sin förhistoria i trädets växt, i jordmånen och årstiderna, sin efterhistoria i den växtlighet, som detta löf skall befordra, när det själf har multnat. Knappen i min väst har sin förhistoria i knappfabriken, tråden, skräddaren och i mitt sätt att slita; sin efterhistoria i det som engång skall uppstå ur denna knapp, när han engång sönderfallit i atomer. Allt detta är för oss oberäkneligt i litet som i stort. Hvem säger oss hvilka generationer af fruktbar växtlighet som skola uppstå genom detta fallna löf eller hvilka nya organismer skola bildas en dag af knappens atomer?

Nedlåter sig den hand som styr världarna att länka de små tilldragelserna i ett kortspel? Vi blygas att tillstå det, men likväl tro många på tur och otur i spel, på förutbestämd lycka eller motgång i tusen småting! Vantron är endast den karrikerade afvigsidan af tron. Upphör att söka ändlösa kombinationer, dem du aldrig kan öfverskåda, och sök försynens hand i allt som för dig och världen har en förnuftig betydelse. Gå lugn till hvila fattig, rådlös, hjälplös, utan att veta hvar du i morgon skall finna ett bröd eller en utväg, din fader i himmelen vet hvad dig göres behof.

Hvilket stort lugn i vissheten om ett ständigt vakande öga, en aldrig tröttnande kärlek öfver något så oberäkneligt skiftande som ett bräckligt människolif!

18 $\frac{21}{2}$ 95.

Underverken.

Hvad är ett underverk?

— Det som strider mot kända naturlagar eller ej af dem kan förklaras.

— Känna vi alla naturlagar?

— Nej, vi känna en del, men upptäcka beständigt nya, förut okända.

— Huru våga vi då betvifla ett under? Det kan ju förklaras genom en ny, ännu okänd naturlag.

— Konstatera det först som ett faktum, så vilja vi undersöka dess orsak och följder.

— Äro ej bibelns under konstaterade fakta, bestyrkta af vittnen, hvilka aderton sekler erkänt som trovärdiga?

— Förlåt, vittnenas trovärdighet är ej bestridd, men väl deras och deras tidehvarfs förmåga att bedöma dessa förmodade fakta.

— Hvem beherskar naturlagarna?

— Gärna för mig: Gud, som skapat dem.

— Är Gud allsmäktig?

— Ja, utan tvifvel.

— Men är Gud allsmäktig, så kan han ju för ett ändamål i sin världsplan förändra en naturlag eller för tillfället upphäfva dess kraft.

— Nej, han har skapat dem oföränderligt verkande, emedan hans skapelse därförutan ej skulle äga bestånd.

— Hvaraf veta vi detta?

— Däraf, att samma kraft oföränderligt frambringar samma verkan, så långt vår erfarenhet når.

— Vår erfarenhet når icke långt. Skulle Gud i detta enda fall, naturlagarna, hafva bundit sin allmakt?

— Jag har redan anmärkt, att utan detta skulle hans skapelse sönderfalla. Om solen stått en minut stilla i Ajalons dal, skulle världsordningen vara rubbad och hela solsystemet ha fallit i spillror.

— Hvarför använda vetenskapens tyngsta slägga mot en fjäril, som folktron? Är det ej tydligt, att bibeln här endast anför en folktro? Säga vi icke att solen står tre dagar stilla i sommar- och vintersolståndet?

— Ahas' solvisare och solen i Ajalons dal anföras icke som folktro, utan som underverk.

— Bibelns underverk åsyfta alltid människors tro. Faktum är, att Israels folk såg kvällen klarna, lika godt af hvilken orsak som helst, såg däri ett under och fick mod att segra. Det finns ett mera svårtydt under, åberopadt af frälsaren själf, nämligen Jonas i hafsdjurets buk. Och likväl fäster berättelsen (Jon. 2 kap.) ingen vikt vid djuret, men desto mera vid hafvets afgrund. Sådant skall läsas med barnatro. Man skall ej förväxla hufvudsaken med bisaken.

— Nåväl. Världsalltets mekanik är byggd på attraktionen, tyngdlagen. Huru vill man momentant upphäfva tyngdlagen, utan att universum sammanstörtar? Och likväl säges att frälsaren gått på vattnet.

— Tyngdlagen, som är materiens mekanik, kan ej binda den immateriella anden. Om nu materiens mekanik momentant upphäfves hvarje gång människan eller djuret

af fri vilja upplyfter en arm, en fot eller en vinge, huru mycket friare rör sig ej en förandligad kropp? Och Gud skulle vara bunden af en lag, som ej förmår binda en mygga! Revidera edra naturlagar efter en högre måttstock! Hvarje sommar förvandlar solen och växtlifvet vattnet i drufvan till vin, och Gud skulle ej kunnat påskynda denna process vid bröllopet i Kana! Dagligen frambringa ännu ofullständigt kända organiska inflytanden hälsa eller sjukdom; ja, en tanke kan göra oss sjuka eller friska, men Gud skulle ej kunna i ett ögonblick göra en sjuk helbrägda! Hvarje vår väcker till lif en död natur, men Gud skulle ej kunna uppväcka en död ur grafven! Huru eländigt vanmäktig gören I icke denne Gud, hvilken I skrymtande hedren med namnet allsmäktig!

— Så länge ingen lyckats framlägga ett vetenskapligt konstateradt bevis, att Gud för synliga ändamål begagnat andra medel än naturkrafterna, anse vi oss ej förpligtade att tro på underverk.

— Välan, är världsalltet konstateradt? Ja. Äro dess början, dess slut, dess utsträckning, dess rörelse, dess medelpunkt också konstaterade? Nej. Alltså är, att börja med, världsalltet ett underverk. Likaså naturlagarna, då vi ju blott kunna konstatera deras verkningar, ej deras ursprung och inre väsende. Likaså människoanden. Likaså din och min personlighet. Öfverallt konstaterade fenomener, men motiv, grund, början och slut okända. Hvad är då slutligen i denna värld af idel under *icke* underverk? Vi betvifla obevisade fakta, under det att allt omkring oss och slutligen vi själfva äro obevisade. Vi likna barn, som endast känna vägen till egen grind, men åtaga sig att visa en vandrare vägen till världens ände. Vi känna endast en bråkdel af materiens naturlagar och ännu mindre af andens. Dagens

upptäckter öfverbjuda beständigt gårdagens. Hvilket icke hindrar oss att skrifva lagar för världarnas styresman: detta kan han och detta icke. Förlåt mig: är detta förnuft?

— Tillåt oss kalla det så, tills vi finna ett bättre!

— Säg: tills vi förmå böja vårt högmod inför ett högre förnuft, som ständigt beslår oss med villfarelse, men hvilket vi ej kunna upphöra att ständigt mästra!

18 $\frac{25}{2}$ 95.

Änglarna.

Folktron missbrukas och utslites så länge, att slutligen ingen mera tror på dess realitet. Det är icke änglarnas fel, att hvarje gesäll målar dem på väggen, att hvarje narr inblandar dem i sin vältalighet och hvarje snobb ogeneradt behandlar dem som annan gångbar vidskepelse.

Jag tror på änglarnas realitet, icke blott för att de ingå som en grundtanke i bibelns skapelsehistoria, utan för att de utgöra en nödvändig länk i den uppstigande kedjan af lefvande intelligenser. Jag tror på tillvaron af en osynlig andevärld, som öfverallt omkring oss fyller det stora tomrummet mellan himmel och jord och förutan hvilken man ej kan tänka sig ett ständigt samband mellan dem båda. Zoologerne må förlöjliga änglarnas vingar, som obehöriga utväxter — och hvem säger oss att de ha vingar för att vi föreställa oss dem flygande? Filosofen må reducera dem till symboler eller kropplösa tidsidéer i människors fantasi. Vilja vi rådfråga vetenskapen, så uppställer jag hellre med Godet följande utvecklingsserie, hvilken afser förhållandet mellan släktet och individen i viljans frihet: 1) den oorganiska skapelsen är släktet utan individer; 2) den organiska skapelsen, växter och djur, är den ofria individen, bunden

af släktet; 3) människan är den fria individen i samband med släktet, men i sin vilja oberoende; 4) änglarna äro den fria individen utan släkte. Ingen af dessa länkar kan utelämnas utan att spränga en strängt logisk serieföljd.

Vi måste tänka oss hvarje ängel som en fristående skapelse, en individ utan fäder, utan efterkommande. Deras frihet är högre än människans, emedan de icke, som hon, äro bundne af tiden, rummet och en materiell kropp. För öfrigt beskrifver dem bibeln såsom odödliga, immateriella, könlösa tjensteandar, bestämda att förmedla Guds ledning af naturkrafterna och människans öden, alltså för jordiska ändamål. Men detta hindrar icke, att deras bestämmelse kan sträcka sig öfver hela världsalltet, som synes däraf att de äro organer för Guds lof i hela skapelsen, likasom deras historia utvisar att de själfva genomgå en utvecklingsprocess. Denna likhet med människan förklarar deras lifliga deltagande i allt som är af vikt för Guds rike i människovärlden. De sörja och glädjas med människan, bistå Guds utvalde i deras strider, faror och frestelser, mottaga deras andar i döden, förkunna världsdomen och äro dess skördemän.

Sig emellan äro de fördelade i högre och lägre grader af makt och frihet. Änglamakterna framträda blott vid världshistoriska tilldragelser, men äro osynliga i beständig verksamhet. Änglavakt och änglaskydd genomgå hela världshistorien. Jag är alldeles viss därpå, att det är endast vår otro, våra från Gud och det öfversinnliga bortvända tankar, som hindra oss att igenkänna deras närvaro vid många tillfällen i vårt lif. Jag har aldrig sett, aldrig hört öfversinnliga varelser, men jag — och mången med mig — har vid många tillfällen omisskänneligt erfarit deras närvaro, där jag häpnat öfver en

underbar räddning ur kända eller okända faror, eller öfver ett plötsligt inflytande af godt eller ondt. Sådana tillfällen gå ofta obeaktade förbi. Man kallar dem slump, men i världsordningen finnes ingen slump, eller kallar man dem försyn och glömmer de ständigt verksamma redskapen för denna försyn.

Man kan icke läsa något ömmare och älskligare, än Kristi ord om barnen: »deras änglar se alltid min Faders ansikte, som är i himmelen». Gud står barnen så faderligt nära, emedan världen med alla dess brokiga intryck ännu ej hunnit tränga sig mellan honom och dem.

Mellan himmel och jord, men närmast jordens dunstkrets, måste vi ännu tänka oss demonerna, de fallna änglarna. Redan i uttrycket »fallna» ligger en lägre ståndpunkt, såsom äfven Paulus tänker sig dem i luftkretsen. Såsom de goda änglarna utvecklats till en högre frihet, så hafva de onda utvecklats till träldom. De skildras som bundna med kedjor, emedan de äro fängslade i det onda, det själfviska, och ej kunna lösrycka sig därifrån. Frigjorda skulle de förstöra skapelsen; men dem är endast tillåtet att fresta, bedraga och fördärfva, så långt kedjan räcker, med den förödmjukelsen, att också deras onda uppsåt måste befordra Guds afsikter.

Buddha, spiritismen och folktron förblanda de dödas andar med änglarna. Men det är skrifvet, att endast barn och Guds trogna skola engång blifva »*änglar lika*», ja döma (de fallna) änglarna. Ingen död kan uppstå som ängel. Änglarna äro högre skapelser utan familjeband, men vi hoppas engång återse våra bortgångna kära och blifva af dem igenkända.

Om våra ögon ej vore danade blott för sinnlig åskådning, om vi kunde med tankens ögon se det nu för oss osynliga, så skulle vi erfara något, som liknar

intrycket af en solstråle i dammet af ett beskuggadt rum. Vi skulle plötsligt se luften omkring oss vimla af tallösa lefvande väsen i beständig rörelse, vi skulle öfverallt upptäcka änglar och demoner, verksamma för bestämda ändamål, och bland dem famlande, ännu omornade andar, som nyligen tillhört jorden. Likasom vi i hvarje ögonblick inandas och utandas bakterier utan aning om deras tillvaro, ehuru de inverka skadligt eller välgörande på vår kropp, så skulle vi till vår förvåning erfara att mycket af hvad vi anse för tillfälliga intryck eller fria handlingar af vårt eget initiativ i verkligheten är en ingifvelse af dessa osynliga väsenden, hvilka dragas till oss och beherska oss hvart efter sin art, goda, om vi, själfva goda, hafva frändskap med dem, och onda, om vi närma oss dem med våra tankar och böjelser. Vi skulle bevittna en ständig täflan af olika inflytanden. Vi skulle nödgas afsäga oss en del af vår handlingsfrihet, utan att dock förlora vår egen afgöranderätt. Vi skulle, ända till en viss grad, behålla vår frihet att följa dem eller motstå dem, men den stund kunde inträffa, när vi förlora vår motståndskraft och förfalla till trälars blinda lydnad under öfvermäktiga begär. »Hvar och en, som syndar, är syndens träl.» Men vi skulle ock, med öppnade ögon, lära oss att bättre tillvarataga förnuftiga varelsers frihet. Vi skulle, såsom Elisas tjenare i Dothan, se himmelens härskaror i lysande rustning försvara oss mot de ondas inflytanden.

Det är godt att vi, svaga varelser, som lätt tveka och lätt falla, icke äro allena i denna pröfningens värld.

Daniel öppnar för oss en ny inblick i änglarnas hemlighetsfulla bestämmelse. Han framställer dem tillika som kollektiva personligheter, representanter af skilda folk i världshistorien, fursten af Persien, fursten af

Medien. Det är: ett folks framstående drag, en folkande, förkroppsligas i en personlighet, en skyddsängel. Det förekommer oss som en österländsk myt, men får en annan betydelse när vi gifva akt på makten af en association. Flera individers, särskildt stora människomassors förening i en bön, en sång, en panik, en självfarsot, en trosväckelse, en villolära, en tidsfråga eller hvad vi kalla en tidsanda, kan framträda och utbreda sig med en häpnadsväckande snabbhet och kraft. Vi säga: det är en idé! Ja, men denna idé i handling blir världshistoria.

18 $^{22}/_{3}$ 95.

Det tusenåriga riket.

Det tusenåriga riket är de första kristnes tröstande hopp att, lika visst som deras älskade Herre vid sin första tillkommelse nedstigit till jorden fattig och ringa i en tjenares skepelse, lika visst som han då lidit otack, smälek och korsets död, lika visst skall han engång återkomma med konungslig herrlighet i himmelens sky och lägga alla sina fiender sig till en fotapall. »De skola se i hvem de stungit hafva.» Världsdomen och änden skola ej komma, innan denna Herrens andra tillkommelse inträffat förut.

Det är åtskilligt judiskt i denna föreställning — vedergällningen, upprättelsen, triumfen, Israels seger och Jerusalem såsom världens hufvudstad. Herrens apostlar skola sitta på tolf troner och döma Israels tolf släkten. Zebedei söners förmätna bön om högsätet och Esaias' sköna profetia om den eviga freden skola uppfyllas redan i tiden, ty hvar äro människorna vid världens ände?

Men hvem igenkänner ej i denna föreställning på samma gång en djup, rörande suck ur hela mänsklighetens bröst? Det är gråtande barn, som, vilsna på öde stigar, se på långt afstånd i mörka natten en ljusstrimma från fädernehemmet. Så många lidande, döende, sökande, famlande släkten, ropande efter rättvisa, så många sekler

droppande bort i evigheten och ännu ingen ände på jordens sorger! Årtusenden vänta, men ännu synes fridens och kärlekens tidsålder lika aflägsen som förr! Har då Gud glömt sina löften? Nej, han har lofvat sina trogna en sabbatshvila redan i tiden, och hon skall icke uteblifva. »Ja, kom, Herre Jesu!» Och den älskade, högt efterlängtade, svarar: si, jag kommer snart och min lön med mig!

O, detta snart, detta *snart*, det är för Herren såsom tusende år!

När skall han komma, hugsvalaren, förlossaren från allt ondt? Profetiorna äro dunkla och skenbart motsägande, aflägsna landskap och bilder utan perspektiv. I frälsarens ord (Matth. 24.) står det tusenåriga riket och världens ände tätt bakom Jerusalems förstöring af romarne. Apostlarne väntade Herren redan på sin tid. Århundrade efter århundrade hafva siarne efter tidstecknen, Daniel och Johannes' uppenbarelse, förutsagt detta *snart* såsom nära förestående, och knappt har en tidsbestämning visat sig falsk, innan en annan redan pekar på närmaste framtid. Den nyaste, Dimbleby, angifver April 1898. En engelsk lady har inbjudit frälsaren att taga sitt logis hos henne i London och inreder sitt hus på det praktfullaste för hans emottagande.

Hvad skola vi tänka härom? Skola vi lyssna på svärmarne, som alltjämt se Människans Sons tecken på himmelen? Eller skola vi tro den nya teologin, som söker komma ifrån det underbara genom att förklara det tusenåriga riket och världsdomen såsom redan inträffade partiellt i världshistorien? Men Herren säger, att han skall komma som ljungelden, som en tjuf om natten, när man minst väntar honom. Bort alla tidsberäkningar och alla förklaringar! Vi skola akta på

tecknen, vänta honom redan i dag och fortfara att vänta, om han än dröjer i tiotusende år! Vi skola ej låta förleda oss till otålighet, om än tecknen i vår tid blifva allt tydligare, om än motsatserna skärpas, om än förlåten falla för grafvens och det tillkommande lifvets hemligheter, om än utvecklingen brådstörtadt halkar utför ett sluttande plan och ett halft århundrade nu fört människans herravälde öfver naturkrafterna snabbare fram, än förut ett halft årtusende. Vi skola vänta, vänta och vaka, se till att lampornas olja icke slocknar före brudgummens ankomst. Han kommer nog, han kommer så visst som morgon följer på mörk natt och skyarna redan rodna i öster!

Men de, som då lefva, få se en omhvälfning, om hvilken vi knappt kunna göra oss en föreställning. Den första uppståndelsen kallar Guds trogne till ett nytt, men förklaradt jordelif. Lefvande möta längesedan döda, all borgerlig styrelse upphör, alla jordiska ting förandligas och skiljegränserna bortfalla mellan naturlif och andelif. Vi sakna all erfarenhet om något liknande, men vi kunna förstå, att den nya människan, som då bebor jorden och uppnått historiens slutändamål, skall i sin upprättelse äfven upplyfta den lägre och lägsta skapelsen ur fallets förbannelse och stoftets träldom till frihet och en ny och högre tillvaro. Hvilka utsikter! Hvilken dröm, säga några! Må vara, en dröm, såsom detta lif är en dröm, ur hvilken vi vakna i evigheten! Lyckliga de, som i stillhet vänta! Herren frågar: »när Människans Son kommer, skall han ännu finna tro på jorden?» Ja, kom, Herre Jesu, och möt oss i tro!

18 $\frac{13}{2}$ 95.

Domen och världens ände.

Buddhalärans själavandring i en fortlöpande serie af jordiska existenser, bundna vid stoftet, är en ändlös tortyr i jämförelse med kristendomens en gång dö och sedan domen. Buddhaläran söndersplittrar andens enhet i tusende om hvarandra omedvetna spillror. Det förekommer oss som skulle själavandringen afslöja de oförklarliga gåtorna af ärfda böjelser och i förtid afbrutna existenser. Men den personlighet, som en gång var sten, en gång grässtrå, en gång groda, krokodil eller människa, var i hvarje af dessa tillvarons former en annan personlighet. Den pröfning, som därmed åsyftas, blir icke en medveten självpröfning, utan helt beroende af sina existensvillkor och af sin yttre omgifning. Buddhaläran saknar kristendomens två furstliga adelsdiplomer: gudsbelätet och den mänskliga andens fria bestämningsrätt.

Om något i lifvet är visst, om något följer så säkert som natt på dag, så är det att på skuld följer dom. Dom öfver mänskligheten, dom öfver folken, dom öfver hvarje människa för egen skuld, dom öfver tankar, uppsåt, ord och gärningar, dom öfver allt lefvande, som med sin fria vilja fått valrätt emellan godt och ondt. De som lättsinnigt tänka sig blott en allt förlåtande Gud, hvilken öfverskyler allt med sin blinda kärlek, de

ha hvarken läst världshistorien eller beaktat lifvet omkring sig och sin egen erfarenhet. Dom måste följa på hvarje skuld; annars funnes ingen helig, rättfärdig Gud, men en dom i rättfärdighet och en dom i nåd. Det närvarande vittnar därom i hvarje ögonblick; men söka vi ett bevis i det framfarna, finna vi det folk, som står i centrum af världshistorien, judafolket, hvilket än i dag vittnar om domens rättfärdighet och lika visst engång skall vittna om löftets nåd.

Efter de tusen åren af Kristi rike på jorden förlora sig alla tidsbestämningar i det sammanflytande perspektivet. Om domen och världens ände äro att förvänta strax efter detta tusenåriga rikes slut, eller om mellan dessa skall ännu vara en mellantid af strider och omstörtningar, därom må olika skrifttolkningar tvista. Endast ett synes alldeles visst; alla försök att förklara profetiorna såsom redan partiellt uppfyllda i världshistorien äro fåvitska förvrängningar af bestämda förutsägelser. Kalla redan afslutade tidsåldrar reflexer af kommande tilldragelser eller kalla dem världshistoriens logik, detta förstå vi, men djärfs ej förneka det uppenbarade ordets utsago om tidernas ände!

Det är Antikrist, syndens människa, som i de yttersta tiderna skall förhäfva sig öfver allt hvad ännu anses heligt på jorden och hvilken Johannes redan trodde sig igenkänna på sin tid, det är han som ledt skrifttolkarne på villospår. Han kan ha haft föregångare — man har trott sig se honom i Muhamed, i påfven, i Napoleon I (Apollyon) — han må vara en personifikation af synden, af hädelsen, af tidernas otro, men han skildras alltför bestämdt personlig, för att icke vara en ännu okänd historisk person. Godet säger snillrikt: Antikrist skall

vara en jude! Det utkorade folket, som korsfäst Kristus, är det enda som förmår uppställa hans fulla motbild.

Skriften begagnar starka uttryck om de tilldragelser som skola föregå och bebåda världens ände. Himmelens krafter skola bäfva, stjärnorna falla, bergen fly, jorden sammanrullas som ett kläde, folken förtvina, de döda uppstå. Allt skall ske plötsligt och oväntadt genom eld, icke, som man nu hör kammarprofeterne förutsäga, genom vattnets utsinande och solvärmens aftagande tilldess att allt organiskt lif förfryser, såsom på månen. Närmare till skriften ansluter sig möjligheten af jordens sammanstötning med en komet, hvilken möjlighet astronomi och fysik ej våga förneka. Världsrymden är ju uppfylld af kosmiskt stoft, spillror af söndergrusade världar, som engång varit hvad vår jord nu är och förebåda hennes öde.

I den populära föreställningen är jordens ände liktydig med världsalltets ände. Men skriftens mening framgår tydligt af dess utsago, att efter den nuvarande jorden skola följa en ny himmel och en ny jord, i hvilka rättfärdighet bor. Den förklarade människoanden skall förflyttas till en ny och högre tillvaro på en af firmamentets lysande solar, där allt är ljus i Guds herrlighets sken. Icke ens dessa solar äro dock eviga, de hafva sin tid och förgås för att efterträdas af ännu fullkomligare skapelser, och så kan man tänka sig en ny flyttning från värld till värld, från klarhet till klarhet. Men intet i tiden och materien låter fullt förena sig med begreppet evighet. Och då stannar man sist vid det okända, osynliga, immateriella centrum, kring hvilket alla himlakroppar rotera och som icke kan vara annat än urkällan till skapelsen, den evige anden, Herren Gud.

Hvilket djup i världsdomen, sådan Kristus framställer den i Mattheus' tjugufjärde kapitel! Intet positivt

brott åberopas mot de förtappade, endast uraktlåtenhet; ingen positiv dygd hos de saliga, endast uppfyllandet af kärlekens bud. Reducerade till sin inre kärna, vittna dessa domar blott om själfvisk otro, eller försakande tro. Själens riktning från eller till Gud blir den afgörande. Och den andra döden, förintelsen, är de hopplösas nåd. Således ändock en nåd i det sista. Hvad mer kan begäras af kärlekens Gud? Nåd i lifvet, nåd i döden och nåd i domen, allt, allt rättfärdighet och förbarmande nåd!

18 $\frac{27}{6}$ 95.

Jorden i världsalltet.

En kristen, som hänger upp sig på den gamla föreställningen att jorden och människan äro världens medelpunkt, roterar med jorden i en cirkel omkring sig själf och kommer ej lös. En tviflare, som frigjort sig från hvarje tro på en medelpunkt, finner icke heller periferin och stupar famlande i ett hopplöst kaos. Frihet finnes blott i den oändliga rymden, men också blott med ett fäste i Gud, där all gräns och allt mått upphöra.

Hvilket språng ur trons förtrogna, hemkära värld ut i ett ofattbart, otänkbart, förskräckande okändt! Hvad blir af kristendomen, när jorden har degraderats till en obetydlig ö i ett omäteligt världshaf och människan till ett försvinnande grand af stoft i den omätliga skapelsen? Har ej Kopernikus detroniserat Kristus?

Isak Newton och många de störste naturforskare hafva besvarat denna fråga nekande, och likväl är det omöjligt att förneka bärvidden af det kopernikanska systemets inkast mot kristendomen. Det oroar många samveten och är, sedan trehundra år, den moderna otrons grundfäste, hvilket det synes svårt, ja omöjligt att nederslå.

Först må då erinras, att vapen och stridsfält äro olika. De kristne erkänna vetenskapens domsrätt i alla

de frågor, som ligga inom vetandets synkrets, men fordra för sig samma erkännande för de andliga lifsfrågorna. Vetenskapen är begränsad, tron obegränsad. »Den naturliga människan förnimmer intet af hvad Guds ande tillhörer.»

Jag har redan anmärkt, att tro och vetande äro icke fiender, icke oförenliga; de komplettera hvarandra, de ingå i hvarandra. »Vi *veta* på hvem vi *tro.*» Det förnuftiga vetandet ingår i tron som en bevisad inre erfarenhet, likasom tron ingår utan bevis i vetenskapens axiomer.

Må vi ett ögonblick ställa oss utom tron på vetenskapens område för att granska det tillintetgörande resultat man för kristendomen velat draga af det kopernikanska systemet.

Hvarmed förnekar detta system kristendomen? Därmed att det flyttar jorden, människan och världens frälsare från skapelsens medelpunkt till ett af dess yttersta hörn.

Hvar är detta bevisadt? Hvar är medelpunkten? Hvar är periferin? Hvar är hörnet? Det *första,* som konstaterats, är den ändlösa, obegränsade världsrymden. Det *andra* är solsystemernas och alla världskroppars rörelse framåt, hvaraf med logisk nödvändighet följer det *tredje:* ett okändt världscentrum, kring hvilket allting roterar. Och dessa tre resultater leda med lika logisk nödvändighet till ett *fjärde,* nämligen världsalltets solidaritet inbördes i alla dess delar.

Finnes i dessa vetenskapens iakttagelser någonting som förnekar kristendomen? Läser man icke fastmera i dem skaparens allmakt och vishet, en storartad utvecklingsserie, ett samband, en skuld, en dom, en nåd, en frälsning, gemensam för hela världsalltet, likasom med

gyllene skrift inristad i stjärnhimmelen? Hvarmed skulle då Kopernikus hafva förnekat Kristus?

Därmed att han förflyttat frälsningens skådeplats till en liten obetydlig planet, som viljelös följer en, i förhållande till mäktigare himlakroppar, obetydlig sol. *Världens* frälsare skulle ha nedstigit till en så försvinnande liten punkt i skapelsen? Mänsklighetens skuld och frälsning skulle bestämmande inverka på hela skapelsen? Otänkbart!

O, den lilla, uppblåsta grodan, otron, huru faller hon icke här i samma snara, som våra fäders barnsliga tro på jorden som alltings medelpunkt! *Hon* tror icke, hon mäter. Och hvarmed mäter hon? Med samma tarfliga jordiska tumstock, hvarmed hon förgäfves sökt mäta himlarymderna och som tusen gånger bort öfvertyga henne om sin otillräcklighet. Hvad är i skapelsen *litet* och hvad är *stort?* Hvilken skillnad är där mellan en sekund och ett årtusende? Hvad är större, och hvad är mindre: en solmassa om 324,000 gånger jordens volym eller denna lilla bakterie, som behöfver femhundra gånger förstoras för att visa sig för vårt öga som en knappt märkbar punkt? Gå, mät det oändliga och säg sedan att jorden är intet, såsom solen och all känd storhet är intet, men tala icke, med denna fattiga relativa måttstock, om jordens litenhet!

Tron känner andeväsen utom människan, men vet intet om andra himlakroppars invånare. Vetenskapen vet lika litet och måste nöja sig med att beräkna möjligheter. På de stora eldkloten kan man ej tänka sig ett organiskt lif. Bibeln och historien utvisa båda, att Gud använder de stora massorna som underlag för de smås utveckling och med förkärlek begagnar de senare som redskap för sina ändamål. Det är sannolikt, att organiskt

lif och intelligens endast på planeterna finna tillvarons möjlighet.

Konstatera, till en början, att det kopernikanska systemet står neutralt gentemot kristendomen! Detta system har funnit en beundransvärd nyckel till världsalltets mekanik, men det är ännu i sin början, det har långtifrån sagt sitt sista ord. Dess framtida upptäckter torde utvisa nya, ännu ej anade beröringspunkter med den kristna världsåskådningen. Redan nu erkännes, att ingenting hindrar ljusstrålen från Kristi kors, den och den dagen i Jerusalem, att än i dag fortsätta sin väg genom världsrymden. Spektralanalysen går med andra strålar att rannsaka himlakropparna och fullföljer den stora upptäckten af världarnas samband. Den ena hypotesen undantränger den andra. Hvarför skulle de kristna utbyta sin vissa tro mot ett så ovisst vetande?

Människan i världsalltet.

Är det en fåfänga af människan att anse sig skapad till Guds afbild, så må det förlåtas henne därför att hon endast känner lägre, under henne stående organismer, med hvilka hon kan jämföra sig. Hon söker en högre jämförelse och finner ofvanom sig endast Gud. Då hon icke har någon aning om Guds gestalt som personlighet, antager hon, med stöd af ett missförstådt uppenbaradt ord, att hennes egen gestalt är ett, om ock oändligt förminskadt aftryck af Guds gestalt. Men det uppenbarade ordet kan ej afse den yttre gestalten. Guds beläte i människan måste förstås andligen, såsom den tänkande, med fri vilja, samvete, utvecklingsförmåga och odödlighetens lifsfrö begåfvade anden. Emellertid ser människan sin gestalt som den fullkomligaste och afbildar, till gengäld, Gud och änglarna i mänskliga former, endast att hon förser änglarna med vingar, emedan hon tänker sig att de flyga.

Hon nöjer sig ej med en Gud i mänsklig gestalt; hon tilldelar honom äfven mänskliga tankar, ord, känslor, begärelser, lidelser. Man ler åt Homers gudar, som gå att beväpnade strida i de dödligas led; men hvad är Gamla testamentets Gud med sin vrede, sitt hat, sin hämnd och sin grymhet annat än människans afbild?

Det är barns föreställningar och barns uttryck. Moses såg Gud på ryggen. Efter hand antager Gud en mera kärleksfull och mera andlig gestalt, tilldess att Kristus, på samma gång han använder mänskliga liknelser för att förstås, uttryckligen säger: Gud är en ande och vill tillbedjas i ande och sanning.

Vi finna ingen gestalt i världsalltet, med hvilken vi kunna jämföra oss. Vi kunna, som våra naiva fäder, anse oss vara de förnämsta bland skapade varelser, eller kunna vi, som pessimisten, anse oss för de ofullkomligaste. Det sannolikaste är, att vi befinna oss i en medelgrad mellan varelser som stå högre och andra som stå lägre än vi. Redan Herder anmärkte, att vår jord intager en medelplats i solsystemet, hvilket antyder en högre utveckling än invånarnes på Venus, som är yngre, och en lägre än invånarnes på Mars, som är äldre än jorden. Om invånarne på den flytande Jupiter och på de aflägsnare planeterna, för att ej nämna fixstjärnorna, sakna vi hvarje föreställning. Analogin med vår jord leder oss till den tanke, att alla himlakroppar äro, varit eller skola blifva bebodda. Men för säkert få vi icke antaga det. Lifsvillkoren för lefvande varelser på solen eller på kometerna synas oss omöjliga. Så mycket stoft kringirrar liflöst i världsrymden, måhända bestämdt att bilda nya himlakroppar eller att underhålla solarnas värmeutstrålning. Hvem säger oss, att icke äfven universum relativt har ödemarker?

Månen anses obeboelig utan vatten och luft, likasom för att gäcka vår nyfikenhet. För detta antagande ha vi intet annat bevis, än den jordiska organismens behof. Hvem säger oss, att ej lif kan finnas utan vatten och luft? Mars har, såsom vår närmaste granne, näst månen, blifvit ett föremål för nyaste forskningar. Man

har trott sig där upptäcka förnuftiga varelsers planmässiga verk, kanalerna; man drömmer om en kommunikation med signaleldar i geometriska figurer. Ingenting är otänkbart. Spektralanalysen utvisar, att vårt solsystems materiella beståndsdelar äro, med undantag af få ännu okända ämnen, desamma som vår jords och hänvisa på ett gemensamt ursprung.

Människan, såsom världsborgare, kan åberopa vissa analogier med världsalltet. Hennes hufvud bär himlakropparnas klotform, hennes hjässa himlahvalfvets afrundning. Antages spiralen såsom rörelsens grundlinie, återfinna vi hos människan dess mjuka våglinier. Människoögat blinkar med stjärnornas glans. Blodcirkulationen från och till hjärtat erinrar om attraktionskraften och himlakropparnas rörelse. Människotanken är, som världsalltet, obegränsad af rummet och tiden. Människoanden är i djup och rörelsekraft besläktad med den oändliga världsrymden och söker instinktivt en fast punkt att hvila vid. Med dessa analogier förefaller det något fattigt att vilja härleda människoorganismen successivt ur de lägre och lägsta tillvarelseformerna. Den närmaste felande mellanlänken till apan, den besvansade människan, har olyckligtvis lika litet kunnat upptäckas, som det förmenta urslemmet, protoplasman.

Hvarför ej erkänna människan som en fri skapelse? Hvarför binda hennes tillvaro vid de lägre organismernas gradvisa utveckling? Bär hon ej i sin jordiska kroppshydda redan tillräckligt af jordens stoft och förgängelse? Hvarför ännu därtill trälbinda hennes fria ande vid stoftets utvecklingskedja? Jag har sett titelvignetten till en bok, som vill bevisa, att hundens och människans embryo före födelsen likna hvarandra på ett hår. Hvarför glömde författaren i sin öfverdrifna blygsamhet att

varna naturen? Hon kunde ju, förvillad af likheten, erkänna hunden som sin herre och öfverman.

O, detta underbara människoväsen, som kufvar jorden och mäter himlarna, huru skulle det icke förhäfvas i sin kraft, om det icke på samma gång vore ett hjälplöst barn, som bär sin skatt i ett lerkärl, en vindfläkts offer! Människan är som ett blomster på marken; när vädret däröfver går, är det icke mer där, och sitt rum känner det icke mer. Men Herrens nåd varar från släkte till släkte öfver dem som frukta honom.

18 $\frac{16}{3}$ 95.

Ljuset.

Ja, jag älskar dig, himmelens rena ljus, Guds herrlighets sken, som upplyser jorden och bygger en bro mellan världarna. Inga blixtrande ädelstenar, inga vådeldar, inga palatsers elektriska ljus, inga slocknande fyrverkerier, inga scenens triumfer vid rampens gaslågor, icke norrskenets bleka flammor, icke ens ljungeldens hvassa svärdsudd, som genomborrar åskmolnet, kunna jämföras med dig i välgörande glans. Endast vinternattens djupa, aningsfulla stjärnhimmel kan mäta sig med dig i lugn skönhet. Jag älskar dina klara färger i regnbågens öfvergångar, i morgongryningen eller när solen sjunker guldklar i hafvet. Jag vet ingenting praktfullare, än en svart molnvägg i öster, en klar nedgående sol i väster, ett landskap i skinande grönt och en hvit fiskmås, blänkande mot det mörka molnet. Dina grumliga färgblandningar, dina askgrå moln och dufna dimmor äro icke för mig. Morgonskymningen är mig kär, emedan den väntar dagen, men aftonskymningen gör på mig intrycket af ett sorgset farväl. Hellre nattens mörker, när det uppnått sin svartaste skugga och ögat vet, att svartare kan det ej blifva, att fastmer skall ur dess sköte framgå ett ofödt ljus. Natten är skapelsens moder, såsom julnatten är frälsarens födelsetimme, men

endast därför, att allt högre lif uppstår ur död, all varaktig glädje ur djup sorg och allt himmelskt hopp ur ett tröstlöst nu, där hvarje utsikt synes förlorad.

Omskiftet af dag och natt är en hvila för ögat och tillfredsställer hjärtats vankelmod. Vi skulle ej älska ljuset, om vi ej fruktade mörkret. Polcirkelns grannar ha fått en stor gåfva, när dem förunnats lång dag och lång natt utan afbrott:

Ömsom badad i ljus och dränkt i den eviga natten

Kontrasternas styrka har här framkallat en intensiv lifslängtan, som tropikerna sakna. Kraften tyckes sofva i vinternatten, men hans energi, när han vaknat med vårsolen, känner sig mäktig att bryta berg. Huru spejar ej nordbon i Januari efter den första morgonstrimman; huru veknar ej hans hjärta i vemod vid anblicken af den första stjärnan i slutet af Juli, sedan himmelens sköna lyktor i tre månaders tid varit osynliga!

Ljuset är skapelsens själ, som skiner igenom materiens hårda skal. Alla materiella kroppar: jorden, berget, luften, vattnet, skogen, växterna, djuren, människan, äro ursprungligen *självflysande.* Det är endast vårt öga som ej förmår fixera intrycket af deras numera svagare ljus. Men detta framträder stundom, där vi ej skulle anat det, i luften, i vattnet, i murket trä, hos fosforescerande djursläkten och, enligt nyare observationer, i människans ögon, fingerspetsar och hjärtgrop. Det elektriska ljuset är intet annat än en koncentrering af detta ursprungliga, i alla ting latenta ljus. Det har varit intensivare i planetens tidigare period och sedan aftagit. Uppgiften i 1 Mos. 1 : 3 är nu konstaterad af vetenskapen: ljuset är skapadt förrän solens strålar genomträngde dunstmassorna; urtidens jätteskogar ha uppblomstrat vid

elektriskt ljus. Fysikens dröm, att alla ovägbara ämnen: ljus, värme, elektricitet, magnetism, äro endast olika yttringar af samma urkraft, antager allt bestämdare drag af verklighet. Och när ur allt detta framgår rörelse, kraft, är det som hade oss förunnats ett titthål in i skapelsens ändlösa mekanism och vi såge urverkets enda driffjäder sätta i gång otaliga växelhjul.

Optikens sinnrika upptäckter — ljusvågornas reflexion, absorption, interferenser, brytningsvinklar, aberration, polarisation, färgspektra, fixering i fotografin — tillhöra forskningens vackraste resultat. Och likväl, huru mycket återstår ej ännu oförklaradt! Huru se, huru förnimma denna eter, som genom sin vibration sätter ljusvågorna i rörelse med billioner svängningars hastighet i sekunden? Hans tillvaro är en oumbärlig hypotes, men hvar är beviset? Vore, som man antager, världsrymden uppfylld af eter, så måste hans motstånd kröka kometernas svans i dess elliptiska rörelse. Gör han det? Nej. Etern, om han finnes, saknar all täthet, all tyngd och likväl skulle han vibrera och vibrationen frambringa ljus? Hvad är då detta ljus? Är det endast en annan krafts fenomen? Är det orsak eller verkan, kraft eller egenskap, helt materiellt eller helt ideellt, eller blandadt? Vi veta det icke. Kanske är dess hemlighet afslöjad för andra, förtrognare stjärnor, för hvilka en ljusstråle från jorden efter hundra eller tusen år skall berätta hvad här nu i detta ögonblick sker. Teleskopets synvidd har ingen annan gräns, än svårigheten att tillverka en nog stor lins fullkomligt genomskinlig. Fotografen rider på ljusstrålen ut att eröfra världsrymden, och hvar vore hans gräns, om han kunde öka känsligheten af sin plåt i proportion till ökade afstånd?

Nej, ljuset är icke ett element, som andra, af materiella beståndsdelar, fastän det ingriper i elementerna, och dess fenomener i dem kunna räknas och mätas; ljuset är en andekraft, direkt emanerad ur världsanden, Gud. Hela dess framträdande tyder därpå. Det kommer, och allt vaknar, nyfödes, växer, blommar, glädes och hoppas; det går, och allt famlar, försvinner, förloras i det okända intet. Jag går på min hembygds stigar i morgonens ljus: allt är förtroget, kärt och gladt, Guds klarhet går med mig och jämnar alla stigar, afslöjar alla fördolda bråddjup. Jag går samma väg tillbaka i nattens blinda mörker: allt är annorlunda, okändt, förvillande, hotande; bråddjupen öppna sig, stegen slinta; hvar är jag? Min Gud, låt ditt ansikte lysa öfver mig, vägled mig hem!

Hvad är ljuset? Våra fäder tillbådo solen: det var barns föreställningar, som ännu förblända oss, när vi tillbedja guldet, prakten, äran, allt som glänser och bedårar. Ljuset är icke Gud; det är endast hans mantelfåll: ljus är Guds klädnad (Ps. 104: 2).

18 $\frac{20}{3}$ 95.

Lifvet.

Sägen mig, ärade herrar filosofer, fysiologer, skalder: hvad är lifvet? Icke för att jag ej kan lefva utan att tänka därpå, men det gifs ögonblick när man frågar.

Nåväl, svaras mig: lifvet är ett fenomen, fysiskt och intellektuellt, kroppsligt och andligt. Lifvet är förmågan att röra sig, känna, tänka, mottaga intryck. Lifvet är hjärnans, hjärtats, lungornas, nervernas verksamhet, blodcirkulationen, andedräkten med dithörande. Några tillägga: medvetandet; Spencer säger: korrespondens med omgifningen. Finnas flera svar? Ja, oräkneliga. Godt. Sägen mig då: hvad är en skendöd, en idiot, en vansinnig, en i stelkramp förlamad? Är han lefvande eller död?

Det möter ju svårigheter att fånga ett så vidsträckt begrepp i en definition. Man kan säga med Calderon: lifvet är en dröm. Eller med Salomo: lifvet är en skugga, en rök. Eller med den grekiske vise: lifvet är skuggan af en rök, *σκιὰ κάπνης*.

Kanske vågar jag utan anspråk ett tillägg: lifvet är organiskt ett kretslopp från svaghet till svaghet, med relativ kraft i midten. Lifvet är psykiskt och andligt ett kretslopp af frågor, och af svaren beror dess resultat.

Ett är visst: att hvarje lif har ett ändamål, en mission, och att intet lif förgår spårlöst för sig eller sin omgifning. Hvarför skulle det annars finnas till? Det finns ingen slump i skapelsen, intet onyttigt eller ändamålslöst. Det förekommer oss som skulle naturen oerhördt slösa med att frambringa lif, som hastigt förgås, och likväl är deras undergång ett villkor för andra lif.

Här vidgar sig synkretsen, och inkasten mångdubblas. Hvem bär ansvaret för ett förfeladt lif, hvars spår kvarblifva? Ärftliga anlag, samhällets uppfostran ha gjort uslingen och brottslingen sådana.

Fåfäng undskyllan! Äro hvarje brott och hvarje elände oförskylda, återstår af mänskligheten blott en viljelös fårskock. Äro intrycken utifrån allt bestämmande, vore allt mekanik. Mot dessa intryck, som öfverallt omgifva oss, hota oss, fresta oss, ha vi till motvikt fått viljans frihet. På viljans uppfostran och motståndskraft beror slutligen allt. Ansvarsfrihet inträder först då, när viljans frihet bevisligen är förlamad af yttre tvång eller moralisk otillräknelighet.

I min ungdom fanns ej Darwin, men väl besläktade lifsåskådningar, som vidhöllo *generatio æquivoca,* lifvets uppkomst direkt ur liflös materie. Moses' skapelsehistoria var ett föremål för naturfilosofernes gyckel. Oken uppställde en anslående hypotes om den första människans tillkomst. Hon hade, under samverkan af solvärme, luft och fuktighet uppstått i en stor indisk blommas kalk, tillräckligt stark och närande för att bära ett barn intill två eller tre års ålder. Poetiskt, icke sant? Men trovärdigt?

Så kom en ny vetenskap, biologin, som företog sig att närmare undersöka *generatio æquivoca.* Och se, det befanns vid de noggrannaste experiment, att där ej

organiskt lif förut förefanns, där voro alla försök att frambringa detta lif direkt ur materien fruktlösa! Lif uppstår endast af lif; utan en högre väckelse är och förblifver materien död. Hvarje nytt lif är en skapelseakt. Farväl, protoplasma, urslem, evolutionsteori med allt dithörande!

Henry Drummond har ej behöft öfvertyga mig om denna sanning, där tro och vetande mötas i fullständig endräkt. Jag har från unga år afskytt den materialistiska lifsåskådningen. Att söka människoanden i hjärnan och den lefvande organismen i ett kadaver har alltid förekommit mig lika ovärdigt som att reducera människokroppen till kol, väte, syre, kväfve, fosfor och kalk. Hvarför böka i dyn, när vi fått en blick att se uppåt? Människan är en ande, förklädd i stoft. Humanitet ensam är icke nog. Utan divinitet slutar all humanitet ohjälpligt i bestialitet.

Jag har ingen anledning att för min lifsåskådning ringakta andras. Jag erkänner materialismens styrka i analysen. Men den namnlösa inre värld, som idealismen ställer i ständigt och oupplösligt samband med intrycken utifrån, kan jag aldrig förneka. Denna inre värld, dess strider ända till blods, dess jublande segrar, dess blödande nederlag, dess fall i synd, dess upprättelse i nåd, dess skiften, illusioner, sorger och fröjder, ha osynliga varit mitt lifs hela verklighet, medan de yttre skickelserna endast berört dess periferi.

Allt i naturen anser lifvet för det högsta goda och försvarar det af instinkt. Människan ensam ser och söker någonting högre. Hon ensam kan, i sin otålighet, anse lifvet för en börda. Dödsstraffet och själfmordet få ej ställas öfver den sedliga världsordningen.

Och dock är lifvet, i sina möjligheter, det rikaste af allt rikt. »När det bäst varit hafver, hafver det möda och arbete varit.» Ja, det bästa, det välsignelserikaste i ett människolif är dess arbete i kärlek och tro.

18 $^{18}_{6}$ 95.

Släktet och individen.

Hvad är ett frö? Den blifvande plantans ofödda lif, en tanke, som väntar ordet, en fråga, som väntar svar. Framtid, storhet, fägring, strid, seger, nederlag, allt är fördoldt i detta oansenliga frö, som en sparf kan uppsluka. Allt är möjlighet, intet visshet. Vinden tager fröet och utströr det hvar som helst, ingen vet stället. Kanske faller det i hafvet eller på berget: hvar är dess framtid? Kanske i fruktbar jord och skjuter ett hjärtblad. Ännu är dess framtid icke betryggad; ogräs förkväfver det, djur och människor trampa det, frosten dödar det, regnet bortsköljer det, solen förtorkar det. Hvilka utsikter att i förtid dö! Och dock segrar lifvet. Ett bland hundrade fattar rot och ersätter de nittionio som förgåtts. Skulle icke detta vara förutbestämd lag?

Och hvad är ett människolifs historia annat än fröets? Det moderssköte, som bär det, har själf börjat och genomgått en lång rad af inflytanden. En annan serie af tillfälligheter, som dock äro förutsedda länkar i världsordningen, sammanför en bestämd man med en bestämd kvinna, och från dem utgår en tredje, barnet. Det är omöjligt att ej i denna förening igenkänna förutbestämmelsen. Kalla hellre allt annat slump: barnet kan omöjligt vara en slump. Barnet är en ny, själfständig,

andebegåfvad personlighet med sin mission och sitt ansvar, hvilket aldrig kan åhvälfvas slumpen. Men båda föräldrarnas inflytanden, fysiska och psykiska, ingå i barnet och bryta sig där mot andra inflytanden af lifvet och omgifningen. Resultatet blir hvarje gång en trefaldig kombination af ärftlig disposition, lifvets uppfostran och egen utveckling. Förnekar du arfsynden? Hvarför icke lika gärna förneka ärfda lemmar, ärfda böjelser? Släktet är i grunddragen af kropp och själ solidariskt inbördes, som hafvet i sitt vatten. Det är blott vågorna som växla på ytan. Och slutändamålet är likaså solidariskt: den förandligade nya människan. Hvilken kolossal tanke att frigöra ett haf i vattenångor! Hvilken världsförnyelse att förlossa mänskligheten ur stoftets träldom till »Guds barns herrliga frihet»!

Släktet dominerar oss fysiskt med kroppsfunktionerna, dem ingen kan undgå, men andligt förmår det, gentemot vår fria vilja, endast framkalla en disposition. *Stellæ inclinant, non necessitant.* Ingen arfsynd, inga ärfda instinkter, drifter, begär, böjelser kunna frikalla oss från egen skuld. De fresta oss, plåga oss, lämna oss ingen ro, men de trälbinda oss icke, vi ha, framför allt lefvande, fått makten att motstå dem med vår fria vilja. Däri ligger hemligheten af vårt herravälde öfver jorden, och däri ligger vår dom. Ingen är rättfärdig inför Gud, emedan ingen har helt bestått i den strid oss förelagts; alla ha vi helt eller delvis dukat under för stoftets träldom, som vår fria ande gifvits makt att besegra.

Hvar enskild människa bär i sig hela mänskligheten och delar dess ansvar. Samma kraft, samma svaghet, samma behof, samma fiender, samma strid, samma rot och fäste i Gud. Hvarje brott mot en människa, hvarje välgärning mot en annan är ett brott eller en välgärning

mot alla. Kristi förklaring af begreppet vår nästa binder alla tillhopa. Detta är på samma gång afgörande för *dödsstraffets* och öfver hufvud för allt straffs berättigande. Attentat mot ett människolif är attentat mot allas. Kränkning af ens rätt är kränkning af allas. Självmordet är ett brott icke blott mot självmördaren, utan mot den mänsklighet han bär i sig och för hvilken han ansvarar. Det hela är större än hvar och en af dess delar. Rättvisan är sammanfattningen af allas rätt och kan ej bero af individens godtycke.

Om nu på denna grund hvarje skuld är principiellt hemfallen åt ett straff, lika med brottet, så skulle vi blifva stående vid Gamla testamentets öga för öga och tand för tand. Men därför är med Kristus kärleken sänd till världen, icke för att upplösa, utan för att fullkomna lagen. Kärleken är högre än rättvisan, emedan kärleken allena är rättvisan i sin fullkomlighet. Den ena människan kan ej döma den andras innersta grund, emedan i denna alltid kunna finnas hemliga motiv, som göra att den mänskliga rättvisan i självfva verket blir orättvisa och dömer det obekanta. Därför säger Kristi lag: du skall älska din nästa såsom dig själf. Du skall hos en annan söka samma förmildrande omständigheter, som du upptäcker hos dig själf. Och följden däraf är, att lagen om tand för tand och öga för öga, jämförd med en annans okända motiv, skjuter öfver sitt mål och dräper ohörda. Kristi lag tillämpar ej mera dödsstraffet i dess absoluta stränghet, men han har låtit tillämpa det på sig själf, en för alla, emedan han bar hela mänsklighetens skuld och denna, som innebar skapelsens uppror mot skaparen, med nödvändighet fordrade straffet.

Har då Gud varit blind för människors svaghet, för de otaliga förmildrande omständigheter, som dessa kunna

åberopa mot frestelsen till synd? Nej, han har genomskådat allt, och därför har han lagt syndens straff, döden, på den ende syndfrie, helige, som ensam kunde lida för alla andra, emedan han led utan skuld. Detta är *nåd,* icke blott i teologernes utläggningar, utan i allmänt mänsklig betydelse. Den högsta rättvisan uppvägde på samma våg all synd och all svaghet.

Leo Tolstoi förnekar straffets berättigande på grund af Kristi ord: »du skall icke stå emot det onda», du skall öfvervinna det onda med det goda. Till hvem sade Kristus dessa kärlekens ord? Till samma kortsynta människor, åt hvilka han förut hade sagt: »dömen icke, så varden I icke dömde!» Och likväl straffade han icke blott fikonaträdet, som ej bar frukt, utan ock fariséerne, Jerusalem, judafolket, och i domen skall han säga till dem på vänstra sidan: gån bort ifrån mig, I förbannade! Nej, Kristus har icke förnekat hvarken skuld eller straff.

Enligt Tolstoi, vore Paulus icke en kristen, emedan han sagt, att öfverheten bär icke svärdet förgäfves. Enligt samme författare vore samhälle och lag okristliga, emedan de ej kunna bestå utan att straffa det onda. Villfarelsen består däri, att Kristus varnat den enskilda människan för egenhandsrätt, och Tolstoi har tillämpat dessa ord på samhälle och lag, utan hänsyn till att han därmed upplöser både lag och samhälle, som ej kunna bestå utan domsrätt. Kristus har sagt: jag är ej kommen för att upplösa, utan för att fullborda lagen, nämligen med kärlekens högre lag. Likaså skall det kristna samhällets lag, med alla sina brister, icke upplösas, utan fullbordas med kärlekens lag. Ty har Gud gifvit Mose lag domsrätt öfver Israels folk, så har han ock gifvit kärlekens lag med samma domsrätt åt Kristi folk. Här gäller endast att

bortrensa allt hat och all hämnd, som grumla Mose lag »för deras hjärtans hårdhets skull». Kristi lag får döma och straffa, men icke hata och hämnas. Straffets kärlek ligger däri, att det skall utplåna skulden och återgifva brottslingen åt den mänsklighet han förolämpat. Och straffets rättvisa ligger däri, att den bestraffade utfått den rätt han har att fordra af samhället, nämligen försoningen för sin skuld.

18 $\frac{1}{4}$ 95.

Jag.

Hvar är envåldsherskaren, som regerar allt lefvande från vaggan till grafven och bortom grafven — som följer dig, trognare än skuggan, hvar du går, beskyddar dig emot alla, utom mot dig själf, bevakar dina minsta steg, upphöjer dig öfver alla andra och nedtrampar alla andra, står beständigt på din rätt och din fördel, men kan ock, där en inre makt tvingar honom, bortskänka dig själf, din rätt och din fördel för intet? Hvar är han, som aldrig lämnar dig, ens i vansinnets natt, han som du beständigt ser, hör, känner och tilltalar, åt hvilken du förtror dina hemligaste tankar och som du tager till råds i dina stora och små angelägenheter, men som så ofta sviker dig och lämnar dig rådlös, där du bäst behöfde honom? Hvar är han, som du instinktlikt älskar öfver allt annat i världen och hvilken du likväl, i ångerns ögonblick, kan afsky, förbanna och önska aldrig ha varit född?

Ja, hvem är den gåtfulle, ständigt föränderlige, trogne och trolöse herskaren öfver kropp och själ, af hvilken lif och tankar, beslut och handling ständigt bero? Du tänker på Herren Gud i himmelen, den högste, förste, siste och ende, men han sviker aldrig, förändras aldrig som jordlifvets konung; han kan det icke vara. Du tänker

på din skyddsängel, som följer dig hvar du går; men han kan det icke heller vara, han upphöjer dig icke utan att först förödmjuka dig. Än mindre kan du söka honom bland jordens mäktige, som herska i dag, och i morgon vet ingen mer hvar deras rum är.

Godt; sök honom i din egen innersta lönnkammare, där är hans tron och bostad; hans namn är *Jag* och för mera eftertryck *Jag Själf*. Han liknar sagans troll: hans makt är i hans namn, och för den, som vet detta namn, har han förlorat sin trollkraft. För den, som vet hans namn, kan han nedsjunka till ett besvärligt, efterhängset påhäng, en förföljande, grinande afgud, från hvilken man söker lösgöra sig, men vanligen utan framgång. För dem, som icke känna hans namn, är han däremot den behagligaste umgängesvän, den rättrådigaste, klokaste, pålitligaste rådgifvare och skiljedomare, som vet allt, förstår allt, förutsäger allt bättre än någon annan. Att betvifla denne herskares allvetenhet är ett majestätsbrott; att förnärma honom är en dödssynd; att förbise eller förgäta honom, där han gör anspråk på allas uppmärksamhet, är antingen en oförlåtlig blindhet eller höjden af oförskämdhet.

Sådant är denne magnats ärfda lynne, där han visar sig i de mest olika förklädnader, än högmodigt pockande, än hycklande anspråkslös. Han är en koloss af järn och lera, han kan vara seg och spröd, envis ända till oefterrättlighet och undfallande ända till förnekande af sin ärfda natur. Han hårdnar mot förolämpningar, han veknar för kärlek. Han kan i vekhetens stunder, ja hela lifvet igenom, försaka, glömma, uppoffra detta omedgörliga själf, som hos honom är inrotadt från födseln. Under hårdt tryck utifrån kan han blifva träl under en annans vilja; under kärlekens omotståndliga tryck inifrån

kan han blifva den älskvärdaste, tillgifnaste, ömmaste vårdare af andras intressen.

Bakom hans namn, hans allt nedtrampande ärfda natur och bakom hans kameleontlika väsen finnes nämligen en skapelsens grundtanke, som genomgår allt lefvande och utgör lifvets innersta rot, hvarför den ock måste finnas som urkälla hos lifvets skapare och upprätthållare, nämligen *personligheten.* En opersonlig Gud i en värld af personliga existenser vore allt lifs död. Utan personlighet skulle allt organiskt lif vara skyddslöst hemfallet under naturmakters och andra lefvande varelsers öfvermakt. Personligheten är gifven åt allt som har en individuell tillvaro, för att bevara och skydda tillvaron. Dess främsta kännetecken är att försvara eget lif, vare sig genom motstånd, flykt eller list. De djur, som ej kunna motstå, fly; de växter och djur, som ej kunna fly, maskera sig för att bedraga och förvilla sin fiende. I växtriket och största delen af djurvärlden är, med undantag af familjen och afkomman, som måste skyddas, hvarje individ antingen en fiende till hvarje annan individ, eller känslolös för hans lycka. I människovärlden var ursprungligen hvarje granne en medtäflare om tillvarons behof, alltså en fiende. Långsamt hafva människorna höjt sig till att erkänna begreppen *nästa* och *broderskärlek,* men personlighetens medfödda själfviskhet kvarstår och jagar beständigt individer, samhällsklasser och folk till förbittrade fejder i kampen för tillvaron.

Det är så som *Jag Själf* i alla tider har blifvit jordlifvets herskare, med den skillnad likväl, att han i växt- och djurvärlden stannat som omedveten eller halfmedveten *individ,* medan han endast i människovärlden uppnått den fulländade existensen af medveten *personlighet.*

Det finns grader i denna, som i all tillvaro. Allt organiskt lif sörjer för släktets fortbestånd; men redan hos växterna, och än mer hos djuren, tillkommer driften att samverka och förena sig i samhällen, många i sällskap. I de högre djurordningarna röja sig spår af gemensamt självförsvar; hos människan utvecklar sig solidaritetstanken en för alla och alla för en. Allt detta protesterar mot ett allena herskande jag.

Skapelsens lag är, att hvarje kraft regleras genom en motvikt: attraktionen genom centrifugalkraften, lifsfenomenerna genom förgängelsen, ljuset med mörkret, självviskheten med kärleken, förhäfvelsen med förödmjukelsen, skuld med dom. Mänsklig lag och samhälle äro byggda på motvikter, och slutresultatet är jämvikt. Men huru öfver allting upphöjd måste icke den eviga personlighet vara, som icke blott håller alla jämviktens stridande, hvarandra neutraliserande krafter i sin hand, utan ännu därtill förmår att ur dem utveckla lifvets mening i stort: rättvisa, sanning, skönhet, godhet, helighet, med alltings fulländning som yttersta mål!

18 $\frac{3}{4}$ 95.

Barnet.

Om det organiska lifvet är ett kretslopp från svaghet till svaghet med relativ kraft i midten, så är denna kraft dock lifvets mening, dess *raison d'être.* Barndom och ålderdom äro inledning och afslutning, godmorgon, godnatt. I sin världshistoriska betydelse är lifvet odödlig kraft och i Guds kraft det enda verkliga, då ju döden är blott en öfvergång från lif till lif.

Lifvets korta kretslopp inom den trånga ramen af sjuttio till åttio år är en förödmjukelse för människoandens högmod, men underbart väl afpassadt efter planetens omloppstider. Ett människolif om några hundrade eller tusen år skulle förete anblicken af en förtorkad mumie, betäckt af tidernas mögel, och blifva olidligt för individen själf. Nu hinner en mänsklig storhet knappt förhäfva sig, innan dess hydda brister. Omsättningen af nya lifskrafter påskyndar utvecklingen. Upphofsmannen dör bort från ett halfgjordt verk, nästa generation fullbordar och vidgar verket. I den stund han lefver bär han i sig allt föregående lif och lämnar sitt rika arf förökadt åt sina efterföljare.

Barnet börjar där allt lefvande börjar, i modersskötet. Dess första lif är ett plantlif. Det vegeterar, dricker, sofver, kvider och småler medvetslöst. Hemlighetsfulla

organiska förändringar inträda. Hjärnan och dess omhölje antaga fastare form, digestionskanalerna utvecklas, tänderna visa sig. Kropp och själ tillväxa samtidigt. Det första, andra, tredje artikulerade ljudet kommer vanligen af en lycklig slump och låter ofta länge vänta sin fortsättning. Det fjärde är en soluppgång; det är det första medvetandet. Därefter följa de första stegen, den första viljan, den första inbillningskraften i form af härmningsdrift, den första känslan i form af tillgifvenhet eller afsky. Barnsjukdomarna äro utvecklingsstadier. Vid tre till fyra år framträda anlagen och minnet. Vid åtta till tio år är barnvärldens normala horisont så utvidgad som den tål, utan att sprängas, och nu börjar, under lifvets, bokens och skolans inflytande, en dagjämningsperiod. Det finns smågamla barn, likasom det finns sent vaknande.

Kroppens utveckling har hunnit förbi själens. Men vid tolfte året — tidigare eller senare — inträder en så djup klyfta, att lifvet har intet större bråddjup att uppvisa. Hvad är det normala barnet? Svara mig icke: ett *oskyldigt* barn. Nej, barnet är icke oskyldigt i den mening, att det skulle vara utan synd, utan själfviskhet, afund, egensinne och andra fel, ärfda eller invanda; sådana röjas, innan det lärt sig tala. Ett barn är oskyldigt blott i den mening, att det är *otillräkneligt.* Det kan ej kombinera orsak och verkan, handling och följd; det handlar omedelbart efter stundens intryck. Fel och straff, skuld och förlåtelse äro välbekanta, motiven obekanta. Och detta otillräkneliga, omedelbara, som är barnets svaghet, är tillika dess höjdpunkt. Handlingen utan motiv kan förlöpa sig och göra skada, men frånvaron af all beräkning medför en renhet i uppsåtet, en hängifvenhet och ett förtroende, som utan tvifvel äro de

egenskaper Kristus fordrar för sitt himmelska rike. Man måste förstå detta för att icke se ned på ett barn; man skulle långt hellre se upp från vår grumliga synkrets till det trohjärtade, klara barnaögat.

Orsaken är, att barnet ser världen hel och obruten, det är hvad vi kalla objektiv. Den vuxnes klyfta mellan naturen och anden finns icke i denna sagovärld. Leksaken lefver och *är* hvad den föreställer. Djuret talar, skogen sjunger, blomman glädes och sörjer: allt i naturen har lif, röst, känsla och mening; alla förstå barnet, och barnet förstår dem. Om det i ett ögonblick förflyttades hundra mil bort från sin plats, skulle det icke det minsta förvåna sig. I denna höga och älskvärda objektiva åskådning igenkänna vi urmänniskan och hennes förlorade paradis. Ormar dölja sig under dess blomster, men barnet förstår dem icke och fruktar dem icke. Hvarför lära det frukta?

Klyftan, klyftan! Vid den första ungdomens port står en byggmästare, som uppfört höga murar i världen, men muren kring barndomens Eden rifver han skoningslöst ned. Reflexionen klyfver världen i spillror. Han intränger som en kil af stål mellan naturen och anden; han frågar, och allt faller sönder. Barnet frågar också, och ofta efterhängset, men det undersöker ej svaret, det tror. Reflexionen tror intet; han fordrar bevis. Och denne världens förste och störste pedagog, som börjar sin läxa före all skola, slutar icke, innan han sönderslitit barnets lyckliga, hela värld i tusen trasor för vinden.

Vi skola icke beklaga det oundvikliga. Reflexionen är en andemakt, en världsmakt, han måste ju komma, han är utvecklingens häfstång och villkor. Men han skall ej komma i förtid, han skall ej vilja förvandla knoppen och blomman genast till frukt, ty då blir hans

resultat en omogen kart. O dessa föräldrar, tanter och vise skolmästare, som ej tycka sig tidigt nog kunna lyfta det okunniga barnet till sin förmenta högre ståndpunkt; om de kunde ana den värld de ödelagt, skulle all deras visdom vara för fattig att återköpa de skatter af tro och lycka, dem de frånröfvat sitt plundrade barn!

Det finnes ingen fruktbarare jord för goda och onda frön, än barnahjärtat. Ett ord gror, ett intryck fattar rot, ett kärleksbevis bär frukt. Man säger att barn lätt glömma. Ja, lätt sinne är dem lyckligtvis medfödt, lifvets små och stora sorger gå dem förbi som spårlösa vindkast. Glömskan består däri, att de lefva af ständigt nya intryck, som fjäriln lefver af solsken. Lyckliga tid,

när lasten var en häxa
och sorgen snart försvann,
och allt, utom min läxa,
jag lätt och lustigt fann!

Ja, lyckliga tid, när man är allt, tror allt, vet allt, kan allt!

18 $\frac{18}{6}$ 95.

Ungdomen.

Lifvet erbjuder oss ett landskap af två parallella skogbevuxna höjdsträckor och mellan dem en djup dal. Barnet är närsynt, står på den första höjden, i den rena luften mot himlens blå, och ser under sina fötter världen i hvarje dess blomster. Ynglingen har halkat utför branten ned i den af alla luftdragets vindar genomilade dalen och ser upp mot himmelen, men ser den högt ofvanför sig, och världen kommer honom till möte med framtidens utsikt i dalgångens öppning. Han vill högre, han klättrar. Uppåt skall han, om det ock gällde att nå molnen. Mannaåldern har klättrat ett stycke på den motliggande höjdens brant och ser oftast hvarken forntiden under sig, eller framtiden ofvan sig, emedan träden skymma hans utsikt. Han lefver i det närvarande, där alla åtråns och ärelystnadens föremål uppsluka hans blick. Gubben har under mödor och strider uppnått den motliggande höjdens kam, ser himmelen som en framtid öfver sig och världen som det förflutna under sig i dalen. Åter känner han omkring sig en renare luft, stormarna nå icke mera hit, hans blick har blifvit långsynt, men han känner sig trött af klättringen och söker en skuggad plats mellan de grå klipporna för att hvila.

Det är intet tvifvel att ju de första och sista stadierna af lifvet, ehuru underlägsna i kraft, äro relativt de högsta, och de mellanliggande skola icke se ringaktande ned på någondera af dem. Skillnaden mellan båda förtjenar att undersökas.

Ungdomen synes vara ett snabbt stigande. Och likväl finnes i lifvet intet djupare *fall,* än det ifrån barn till yngling. Hela den obrutna, objektiva åskådningens värld, som är barnets lyckliga Eden, har brustit sönder i glänsande spillror, och hvarje spillra gör anspråk på att vara en värld för sig. Naturen har förlorat lif, röst och medkänsla, hon förstår icke mer sitt barndomsspråk, hon igenkänner ej mer den förtrogna anden, som bodde i barnet. Ungdomens nyvuxna, sökande ande igenkänner icke mera sig själf i naturen. Båda fortfara att älska hvarandra, ja barndomens vänskap har numera antagit kärlekens glöd. Naturen kläder sig i sin skönaste blomsterprakt för att behaga ungdomen, och ungdomen söker drömmande sitt ideal i naturen. Men de kunna icke mera säga du till hvarandra. Illusionen intager åskådningens plats. Den forna fria förtroligheten har förvandlats till kärlekens blyghet, de söka i hvarandra ej mera verkligheten, de söka symbolen. Ett idealiskt töcken har utbredt sig mellan dem; de ha blifvit främmande för hvarandra. Jag är ej mera du, och du är ej mera jag; låtom oss söka hvarandra!

Är detta ett fall? Ja, helt visst. Kunna natur och ande, som engång varit ett, klyfvas i två, utan att förlora sin motsvarighet? Kunna delarna, hvar för sig, mäta sig med det hela? Och likväl är skilsmässan ett villkor för högre framsteg. Vi skola återfinna detta i sista stadiet.

Jag har redan nämnt den oblidkeliga, oundgängliga makt, som åtskiljer de två. Det är *reflexionen,*

människoandens obetvingliga åtrå att jämföra sig med sin omgifning för att kunna fördjupa sig i sig själf. Reflexionen är alltid en fråga: hvad, hvarför, hvartill? Den börjar omedvetet i barnets påhängsna frågor, men barnet kan icke fasthålla en tanke, det släpper den åter. Undan för undan upprepas frågan, tilldess att barnet finner svaret inom sig. Reflexionen är en smed, som natt och dag hamrar kallt järn, tilldess att det börjar rödglöda.

Åldersgränsen kan icke bestämmas, emedan den hos några börjar tidigt, beroende af intryck, hos andra sent. Medelgränsen kan antagas vid tolfte eller trettonde året. Därefter går utvecklingen så snabbt, att ett eller ett par år redan ersatt åskådningens värld med en känslo- och tankevärld. Den fysiska utvecklingen börjar, själslifvet följer långsammare efter. Där uppstår en inre tvedräkt, osäkerhet, blyghet, tafatthet, som gifvit anledning att kalla dessa år slyn- eller slyngelåren. Det personliga medvetandet har vaknat och tror sig öfverallt upptäcka belackare eller beundrare. Man vill ej mer kallas ett barn och behandlas som barn. Ett barn, hvilken förolämpning! Och ingen ålder föraktar så djupt barndomens lekar, som de tretton, fjorton, femton årens förmenta högre vishet.

Om två eller tre år har detta öfvermod åter fördunstat, och barnet betraktas som en främmande varelse, men som kan tolereras. Tusen andra föremål tränga sig fram, kärleken i alla grader och former, äran, för hvilken intet mål är för högt, den egna kraften, modet, självförtröstan, som utstryker ordet omöjlighet från sitt språks lexikon, beundran för storheten, skönheten, snillet, tapperheten; och slutligen dessa idealiserande drömmar, som stundom finna ett mål i kärleken, stundom i

fäderneslandet, en annan gång åter förlora sig i ett okändt något mellan himmel och jord. Tankevärlden vid denna ålder är stor och rik, men större och rikare är känslornas värld. Det hvilar en underbar tjusning öfver ungdomens illusioner. Hemligheten af deras skönhet ligger i deras obegränsade hängifvenhet. O, denna entusiasm, som kan omfamna allt, försaka allt och förmå allt, den kan ej ersättas af något annat! Tro ej på känslornas varaktighet, men tro på deras uppriktighet! Ungdomen kan bedraga sig själf, men falskhet strider mot dess natur. Jag är gammal vorden och ofta bedragen, men jag tror på ungdomen, som på det bästa af mig själf. Och aldrig kan ungdomen ställa sitt mål nog högt, om sedan någonting skall kvarstå, när lifvet afplockat örnens vingfjädrar. Hvem har ej engång gått ut att eröfra världen? Att hoppas allt, det är ännu icke att förmå allt, men det är att tro på segern!

Åt hvilken annan erbjuder lifvet så mycket som åt ynglingen? Hela den ändlöst långa, obegränsade framtiden är hans, och dock kan han bortkasta detta lif för en obetydlighet. Under gatstriderna i Paris 1848 såg man gaminerne ständigt falla för karteschelden, och ständigt klefvo där nya på barrikaderna för nöjet att få se på.

Ungdomen är lifvets omotståndliga drifkraft. Icke allt stort är utfördt af ungdomen, men allt stort har tagit sin begynnelse i ungdomens drömmar och vunnit gestalt i dess uppoffrande hänförelse. Gud själf, säger Almqvist, var icke mer än trettiofyra år, när han dog för världen.

18 $\frac{8}{4}$ 95.

Lifvets sommar och höst.

Sommartid kommer den högsta värmen alltid efter det högsta ljuset. Den högsta själsutvecklingen inträffar vanligen senare än de högsta kroppskrafterna. Normalt kulminerar den fysiska utvecklingen vid trettionde, intelligensen vid fyrtionde eller femtionde året. Lyckligast antages ju en jämvikt vara mellan dem båda. Men naturlagarna supplera hvarandra. Idioten och den sinnessjuke kunna vara kroppsligt starka medan själen hvilar, och många de berömdaste skalder och lärde ha på höjden af sin produktivitet släpat med en förfallen kroppshydda. Kropp och själ böja sig för människoandens frihet, men andens strid emot köttet och köttets strid emot anden förblifva i alla tider desamma.

Mången, och särskildt de sangviniska temperamenterna, förblifver i sin innersta rot ett barn eller en yngling vid långt framskriden ålder, ja intill lifvets ände. Det är som man skulle känna fläktar af vårluft in i December. Ingenting har hos dessa lyckliga förmått utplåna barndomens omedelbara intryck eller ungdomens illusioner. Det nyktra förståndet skrattar åt dem; jag älskar dem och — igenkänner dem.

Den normala gången af lifvets kamp är att först det omedelbara intrycket förbleknar och därefter illusionerna

hårdhändt korrigeras af erfarenheten. Mannen och kvinnan i medelåldern ha för mycket att syssla med omgifningen och verkligheten, för att mer hinna drömma. Med undantag af sorgernas ärr och kära minnen, ha forntid och framtid för dem förlorat sin betydelse. Betrakta historikern och fornforskaren! Studera de det gångna som vore de samtida där? Göra de det icke mera med tanken på dess resultat i det närvarande? Det finns opraktiske Bautastenier; hvilken regel är utan undantag?

Hvad medelåldern benämner framtid, det är befordran, pensionsåldern, lefvebrödet, kapitalet, barnens uppfostran, yrke och giftermål, släktens arf och intressen, såframt det icke är Guds rike och det eviga lifvet. Och huru det närvarande helt upptager denna ålders uppmärksamhet, röjer sig, bland andra smådrag, i ordstäfvet »hälsan framför allt». Hälsan är i barndomen, liksom dess tårar, ett mycket lätt öfvergående bekymmer, och ungdomen egnar endast när lifvet står på spel en tanke däråt. Medelåldern däremot misstänker i tid och otid krämporna, anlitar apotekerna och uppgör husackord med doktorerne. Ingen älskar lifvet som den, för hvilken det fått en praktisk betydelse. Så mycket är ännu ogjordt, man måste hushålla med tillvaron.

Yrket, utkomsten, ämbetsrummet, fackstudierna, hemmet, barnen, köket, sällskapslifvet, partistriderna, politiken, sammankomsterna, grannarne upptaga medelåldern. Det är icke arbetet som nöter lifvets tråd, det är inre och yttre ofrid, söndringar, sorger, fruktan, tvekan, väntan, sviket hopp, kärlek och vänskap, egna och andras felsteg, misstag, misstankar, missräkningar, ånger, inbillningar, vanor, laster — det är de som utslita tråden. Lättheten att glömma och tid att godtgöra finnas ej mer. Att koncentrera vår viljekraft på det närvarande, det är

att praktiskt uträtta hvad vi förmå. Om vi bokföra vårt lif, skola vi finna summan af vår verksamhet störst i medelåldern. Men att lefva i det närvarande är på samma gång att fastkedjas vid dess fordringar, ej kunna hvila i minnet, ej finna tröst i hoppet. Dag aflöser dag, och hvad skola vi äta, hvad skola vi dricka, hvad skola vi kläda oss med?

Kristus svarar: söken först efter Guds rike och hans rättfärdighet! Där icke detta svar gifver lifvet ett nytt innehåll, förvissna kropp och själ med lifvets ändliga mål som försvinna. Tröttheten uttager sin rätt, nerver och muskler slappas, tanken strömmar i trögare vågor, och förrän vi ana det, hamna vi i det lugnvatten, som kallas ålderdom, icke för att det skulle vara fritaget från stormar och sorger, utan för att de jordiska pligternas ansvar då tynger mindre och för att lifvets vargar, lidelserna, då i regeln upphört att tjuta.

Icke alla gamla förstå ålderdomens företräden. Vanor och lidelser hänga sega fast vid de tilltagande åren och aftagande krafterna. Försakelsen är en svårlärd konst. Ålderdomen kläder af sig till natten först sina smycken, därefter lifvets gångkläder, slutligen sin förtrognaste omgifning. Den som kan underkasta sig afklädningen med resignation och hvarje gång han begrafvar sin samtid eller gömmer i jorden sina käraste, kan hoppas ett återseende; den som, när den yttre världen för honom, stycke efter stycke, sönderbrister, likväl förmår behålla sig själf och sin tro, han har besegrat åren, han drunknar icke i natten, han bidar morgonen. Hans afton liknar nordens midsommarnatt, då afton- och morgonrodnad räcka hvarandra handen i sammanflytande ljus.

Då, endast då, har denne åldrige klättrare, kroppsligt besegrad, men andligt obruten, uppnått den mot-

liggande höjden, jordlifvets högsta. Alla gamla se tillbaka på en lång tillryggalagd vägsträcka, alla stå de i ett torn och lefva i minnet, men för dem, som uppnått höjden, utbreder sig en ändlös horisont, upphöjdare än barndomens, vidare än ungdomens, mera oskymd än medelålderns. Denne gamle har återkommit till barndomens lifsåskådning däruti, att den yttre och inre världen, natur och medvetande, hos honom sammanflyta till ett. Han reflekterar icke mer, han åskådar; han jämför icke mer, han känner, och om han jämför, så kritiserar han icke. Han har återfått det omedelbara intrycket, men beherskadt af medvetandet, förädladt af resignationen. Änglarna och naturen tala icke mer, och likväl förstår han deras ljudlösa språk. Han lefver, dock icke mera han, utan det oändliga, som omfattar i samma famn det förflutna, närvarande och tillkommande och som de kristne kalla Gud. Det är sant, att betraktaren måste vara en kristen för att tänka sig en allt förutseende, allt sammanhållande och kärleksfullt skyddande personlig Gud, i hvilken han icke försvinner, utan fortfar att individuellt behålla sin tillvaro. Han måste vara kristen för att icke frukta tillintetgörelsen, som för tviflaren står så nära vid portarna ... men äfven den gamle hedningen dör lugn med aningen om en gryende morgon bakom det lif som förgår.

Hvilken olika aftonskymning! En går knarrig och knotande natten till möte, en annan går trött, slö och likgiltig, en tredje går vaken och hoppfull bort till det okända landet, viss om att gå från lif till lif, från svaghet till kraft, från mänskliga styckeverk till andens fullkomning, från tvifvel till visshet, från tro till åskådning, från skymning till klarhet, från tillvarons brusande flod till dess lugna källa i Gud.

18 $\frac{1}{4}$ 95.

Kärleken.

Hvarför delar sig det fria människoväsendet i två så djuptgående motsatser som man och kvinna? Emedan allt behöfver en motvikt för att icke förloras i själfviskhet. Tudelningen är beräknad blott för det jordiska lifvet. På andra sidan grafven finnes ej man, ej kvinna.

Att med all olikhet i kroppsformer, utveckling och själsanlag man och kvinna dock äro ett, bevisas däraf att det odödliga, som kvarstår, hos dem båda är ett, likasom båda förenas genom samma födelse och död, samma ansvar, människorätt och medborgarerätt i Guds rike.

Lindebarnet, ehuru predestineradt för sitt kön, är i sin omedvetenhet skapelsens urtyp, den odelade människan. Söndringen visar sig tidigt i anlag och böjelser, men det rörande hos barndomen, det som man kallat dess oskuld och som jag kallar dess otillräknelighet, är att alltid någonting kvarstår af det odeladt mänskliga.

Från sjunde året, intill det femtonde, sextonde och stundom längre, uppstår ett krigstillstånd mellan gosse och flicka. Han uppträder aktiv, anfallande, öfvermodig, hon svarar passiv och med tårar, men retsam och ömtålig. Det är två motsatta elektriska strömmar, som spraka

vid mötespunkten. Hemmet och samskolorna försöka utjämna dessa strömmar genom att bringa dem i ständig kontakt med hvarandra och lyckas om ej släcka, så likväl oskadliggöra gnistorna.

Medan strömmarna så repulsera hvarandra, visar sig samtidigt en motsatt kraft, en inbördes attraktion. Kriget fortfar mellan jämnåriga, men äfven barndomen skapar sig idealer och söker dem ofvanom sig. Gossen föraktar de små flickorna, men förälskar sig tidigt i en några år äldre. Skolflickan egnar sin tysta beundran åt en ung lärare, som för henne är höjden af all fullkomlighet. Det är den heliga, rena första kärleken, som tror allt och är beredd att uppoffra allt, men begär intet annat än att förblifva okänd och gömd. Intet ord, ingen förklaring. En misstanke vore en olycka, en upptäckt ett helgerån.

Denna blyga flamma kan stundom försona sig med verkligheten och öfvergå till öppna förbindelser, men i de flesta fall slocknar den som ett kärt barndomsminne, för skönt och för ömtåligt att vidröras af oheliga händer. Kärlek och poesi, säger Bulwer, äro barnsjukdomar. Men lycklig den yngling, som i sin ålders dagjämningsstormar bevarar detta kärlekens första, heliga minne okränkt. Det blir hans skyddsängel i frestelsens stund, det bevarar i hans hjärtas lönnkamrar tron på det rena i lifvet, tron på hans eget och kvinnans sedliga värde.

Så mycket är taladt och skrifvet om kärleken, att den, som genomgått alla dess krusvågor och stormar, knappt vet hvad han skall tillägga. Om jag säger, att kärleken vid sexton år är en annan, vid tjugutvå år en annan, vid trettio år en annan och vid fyrtio eller femtio år åter en annan, är detta något som blifvit sagdt hundrade gånger förut. Om jag säger, att en kvinnas

kärlek vid aderton år är en leksak i jämförelse med den trettioårigas kärlek, som betyder hela hennes lif, är det likaså sagdt af andra förut. Och om jag tillägger, att den svartsjuke mannen dödar både sin rival och sin älskarinna, men den svartsjuka kvinnan endast sin rival, är äfven detta förut en erfarenhet. Endast den första kärleken är, jämförd med de efterföljande, osjälfvisk. I all jordisk kärlek, icke ens den högsta och renaste undantagen, moderskärleken, ligger själfviskheten fördold som ett hemligt förbehåll. Alla, äfven modern, begära något tillbaka, nämligen genkärlek. Måste hon försaka äfven denna, brister hennes hjärta.

Ändock är kärlekens innersta rot att försaka sig själf och allt för den man har kär. Svenska språket har intet namn för en sådan hängifvenhet. Romarne, och efter dem andra folk, menade med *caritas* (*charité*) något annat än med *amor*, men svenskan sammanrör solvärme med ugnsglöd. Den himmelska kärleken, *caritas*, söker icke sitt. Paulus har skrifvit dess program i 1 Kor. 13 kap. Dess högsta förebild är Guds kärlek i Kristus. Dess jordiska efterföljare strida sitt lif igenom mot själfviskheten och segra, blödande i Guds kraft. Det är icke pelarhelgonet, som af högmod uppoffrar sig själf, icke botgöraren, som vill vara sin egen frälsare, icke välgöraren, som tecknar sitt namn på listan för att prisas af människor, icke krigaren, som dör för äran, icke vetenskapsmannen, som hoppas blifva odödlig genom en stor upptäckt, intet land eller folk eller samfund eller enskild, som triumferande går till segern, om ock för en stor idé; med ett ord intet och ingen af dem som söka egen ära och lön; det är de som glömda arbeta, lida, försaka, strida och dö för sin kärleks skull. Det är de, som förundrade fråga på domedag: Herre,

när hafva vi sett dig hungrig, naken, sjuk eller i fängelse och kommit till dig? De ha glömt sin berömmelse därför att de ej väntat sig lön. För intet hafva de fått, för intet gifva de allt tillbaka.

Hvad skall jag efter detta tillägga om den jordiska kärleken? Hvarför blifva så många äktenskap olyckliga eller dock besvikna i kärlekens illusioner? Därför att hvarje sådan förbindelse fordrar ömsesidig självförsakelse. Hvadan komma så många svikna förhoppningar, kallnade vänskapsband, brutna löften och oväntade missräkningar? Däraf, att vi själfviska gått hvarandra till möte och begärt vår lön, där vi bort gifva vår kärlek.

Kärleken går som en grundtanke genom lifvet, från vaggan till grafven och bortom grafven. Kärleken uppbygger, förenar, försonar och sammanhåller allt hvad den vidrör. Tag bort kärleken, och jorden skall vara hvad man tror sig veta om månen, en ofruktbar ödemark. Attraktionen är kärlekens omedvetna makt öfver den liflösa materien, men en tvångsmakt, som binder utan att lösa. Kärleken i sin sanning är själf fri och frigörande allt. Tro icke vanan, icke pligten, icke maktspråket, icke beundran, icke lustan, icke ett oförklarligt hypnotiskt inflytande, som man ej sällan ser binda två varelser vid hvarandra; tro endast den kärlek, som gifver sig fritt och mottager fritt! Men olyckliga de folk och de enskilde, som hata! Hatet är en centnertyngd, som ohjälpligt neddrager sitt offer i ett bottenlöst djup. Karthago hatade Rom och gick utan räddning förloradt. Polackerne hatade ryssarne, fransmännen hata tyskarne, irländarne hata engelsmännen och förstå icke, att hatet har ingen framtid, hatet har intet annat hopp än hämnden, och hämnden studsar tillbaka på hämnaren. Hvad vore världen utan

förlåtelse? Hvad vore striden utan försoning? Böj dig, egenrättfärdige, själftillräcklige, oförsonlige, inför den Gud, som är kärleken, förrän han lämnar dig att förgås i hatets afgrund!

$18 \frac{15}{4} 95.$

Hemmet.

Familjen, samhället, staten motsvara i unga år hemmet, skolan, fäderneslandet. Jag definierar dem icke, jag belyser dem ur min uppfattning.

Jag har utgått från en älskadt hem, som fortfor att vara min rot intill mitt femtionde år. Jag skildes alltid med saknad från detta hem, jag återvände alltid med längtan dit. Efter min fader, som vid mitt trettonde år bortkallades från sitt arbete för fäderneslandet, ägde jag kvar en mor, som jag älskade öfver allt annat på jorden. Jag bad vid den gamla rönn, under hvilken två späda bröder lågo begrafna, men jag hade fått behålla en syster, mycket olika mig i lifsuppfattning, och likväl så kär, att aldrig en meningsolikhet grumlat vår endräkt. Jag fann en maka, min själs förtrogna i sorg och glädje, och Gud gaf oss goda, begåfvade barn, som delat med oss sorg, glädje och hopp, barn intill tredje och fjärde led. Vi hade dagens bröd i stadig förtröstan på Herren vår herde. Oss förunnades mycken vänskap och mycken kärlek, hälsa, arbetskraft och anslående verksamhet. När jag härtill lägger det eviga lifvets frön, som min fader och moder tidigt utsådde, och Guds änglavakt i tuktan och hugnad, är min uppfattning af hemmet afslöjad i sin rot.

Jag kan ju icke uppställa mitt lyckliga hem som en norm för alla hem. Men jag kommer vid jämförelser till det resultat, att hemmets inflytande är grundläggande i godt eller ondt för hela vårt lif. Dess intryck kvarstå outplånliga, genom alla skiftande erfarenheter, intill lifvets ände. Min moder dog vid sjuttiosju års ålder, och i hennes sista ögonblick, när allt mellanliggande låg förgätet, gingo hennes tankar åter tillbaka till barndomshemmet, när hon var tio år gammal.

I fader, moder och syskon lära vi först älska människorna. Med hästen, hunden, lammet, fåglarna bli vi förtrogna med djuren och skapelsen. Vår hemgårds björk, vår barndoms sjö, vår sorlande bäck äro de förste som lära oss älska fäderneslandet. När jag hemkom som barn från skolan, omfamnade jag i öfversvallande fröjd mina aspar i trädgården; de utbredde öfver mig sina grenar och hälsade mig med sina susande löf. Ur dessa träd växte mitt land och mitt folk; ur vindens sus i löfven talade till mig naturens språk.

Städernas barn, som flytta i hyrda våningar, uppväxa utan denna uppfostrande kärlek till ett bofast hem. Familjen är för dem fäderneslandet, men om familjens medlemmar äro förlorade för barnen på ämbetsrummet eller i sällskapskretsarna, återstå för barnen endast intrycken af tjenstefolket, kamraterna, boken. Dessa barn utsättas för faran att uppväxa till egoister med trång tankegång. En vän kan vägleda dem, en fosterländsk fest gifva deras tankar en upphöjdare riktning. Men barndomens intryck jaga hvarandra i ständig omväxling, och goda föredömen behöfva, som sagorna, ständigt upprepas.

Hem utan gudsfruktan uppfostra barn utan botten. Hem, där religionen är konvenans, uppfostra söndagskristna. Hem med tvång att åhöra predikningar, som barnen icke

förstå, uppfostra skrymtare. Svordom, trätor, förtal, skvaller, oordning, osanning i hemmet inplanta hos barnen samma fel. Små grytor ha också öron. Det ord som man minst förmodat har kvarstannat och gror. Hvad angår hemmets disciplin, är min erfarenhet, att all öfverdrift framkallar reaktion. Hårda, häftiga föräldrar och oförnuftig aga söker ett barn undkomma med nödlögner och ögontjenst. Efterlåtenhet framkallar olydnad, favoritskap öfvermod och afund. Kältande förmaningar uppfostra likgiltighet. Mycket pedagogiske fäder uppställa som uppfostrans regel en frihet utan annan gräns än uppenbart lagbrott och öppet trots. Jag har sett flera dåliga än goda följder af detta system. Det är att lämna ventilerna öppna för alla vindar. Inflytanden komma från alla håll och behöfva en norm i hemmet. Min erfarenhet är, att aga är berättigad för osanning och uppsåtlig olydnad från tredje till sjunde året för alla, och för gossar till tolfte eller trettonde året. Mildare straff, såsom arrest (icke i mörkt rum), skamvrå och tvånget att bedja om förlåtelse, afpassas efter graden af fel. Kärleken är icke kärlek, om den ej förenas med tuktan. Barnet bör se föräldrarna sörja öfver deras olydnad. »Väx utan tukt, dö utan ära.»

Om hemmets inverkan icke är lika afgörande för den vuxna människan, behåller det alltid ett mäktigt inflytande. Gif henne ordning, renlighet, trefnad, fridfullt, kärleksfullt samlif, och hon skall ej behöfva söka nöjet ute i alla dess gröfre och finare former. Gif henne motsatsen, och hon skall fly det hem där hon vantrifves och som för henne blott är en nödtvungen sofplats.

Må den, som har fått ett godt hem, hvar dag tacka sin Gud för denna välsignade gåfva och jämföra sin lott icke blott med lifvets olyckliga, hemlösa nomader,

utan ock med de gamla ungkarlar, som tillbringa en bräcklig ålderdom under legda tjenarinnors vård och sluta sitt själfviska lif utan en kärlekens tår på sin graf!

18 17/4 95.

Skolan.

Få ämnen ha varit föremål för så många utläggningar, som det unga människobarnets uppfostran i skolan, och få ha förtjenat mera uppmärksamhet. Skolan är hemmets genomgångsport till ett själfverksamt lif och ett försök att i sig förena hemmets och lifvets erfarenhet. De styfvaste pedagogerne tänka sig skolan som ett ändamål i sig själf. Gärna för mig, ehuru det faller sig svårt för vanligt förstånd att tänka sig någonting fristående, som har en början bakom sig och en fortsättning efter sig.

Så godt först som sist må jag bekänna min kätterska pedagogik. Efter några tusen års praktik och två- eller trehundra års teori har, i min tanke, skolan ännu så föga uppnått sitt rätta mål, att hon står längre därifrån nu, än för två tusen år tillbaka. Perserne uppställde grundreglerna lyda och tala sanning. Grekerne ville uppfosta hela människan med kropp och själ i harmonisk jämvikt. Att de icke fullt uppnådde detta riktiga mål, kom sig af deras förkärlek för det sinnligt natursköna, hvarigenom det andligas högre värld, trots deras store filosofer, kom att intaga en underordnad plats.

Kristendomen såg bort mot det eviga lifvet och betraktade den jordiska tillvaron som en försvinnande

öfvergångstid. Det sinnligt sköna var för henne endast ett band och en frestelse. När medeltiden, efter långt barbari, uppställde sin lärda skola, blef alltså det andliga målet hufvudsak och det världsliga därutöfver fick en betydelse blott i det andligas tjenst. Medeltidens skolastik införde tankens uppfostran i trons lydnad som det viktigaste, och däraf hände att, i en senare tid, boken som tankens tolk och budbärare blef skolans främste, slutligen ende lärare. För denna tyrann måste allt vika: kroppens hälsa och själens grundkrafter, allt utom tanken själf, som skulle riktas med ett strängt reglementeradt vetande. Jag känner denna skola, jag har själf genomgått henne, sådan hon ännu för sextio år sedan var allena herskande med sin karbas, sin teologi, sitt latin och sin likgiltighet för allt öfrigt. Hon var dock ett logiskt genomtänkt system, hon visste hvad hon ville och visade sig mäktig att uppfostra karakterer. Hon var en järnhård kyrkas järnhårda dotter, lag utan evangelium; hon var det sjuttonde seklet, icke det nittonde. Jag önskar henne icke tillbaka, men jag skrifver på hennes graf: *requiescas in pace.*

När hon föll 1844, trädde i hennes ställe en ny skola, som ville på en gång afhjälpa alla brister och experimentera med alla tiders pedagogiska erfarenhet. Nu skulle man lära allt och hinna med allt, men i gamla hjulspår. Där infördes gymnastik, sång och teckning, men boken förblef hufvudsak, tanken hufvudriktning, det öfriga bisaker. När det visade sig att man ej hann med allt och att ungdomen öfveransträngdes, tvistade man om det nödvändiga och det umbärliga, främst om latinet. Man strök, skarfvade, lappade, experimenterade och blef likväl aldrig färdig, kom aldrig till lugn och jämvikt. Så har det nu fortgått i femtio år, och hvilka

framsteg än skolan gör, förblir hon ett experimentalfält, så länge hon äflas att uppfostra vetandet, i stället att uppfostra människan.

Hvad är vetandet, boklärdomen, förståndsöfningen? En stor, rik och viktig provins af den mänskliga andens rike, men så litet dess allt, att detta rike beherskas af helt andra makter, som blifva vetandet öfvermäktiga. Hvar är känslan, som så ofta går sina egna vägar, vetandet oåtspordt? Hvar är fantasin, som trotsar allt vetande? Hvar är viljekraften, som är rikets legitime suverän, medan vetandet är blott dess rådkammare? Jag ser icke till dessa makter i vår lärda skola, som dock borde känna dem, och om de tillfälligtvis framträda där, så fäster man vid dem endast ringa uppmärksamhet. Hvar är hälsans vård i kroppens ömtåligaste utvecklingsperiod? Hemläxorna fortfara, ansträngningen fortfar, läkarne rådfrågas om gymnastiken, från hvilken ofta en tredjedel af eleverna få dispens på grund af svaghet eller håglöshet. Lekarna, festerna, sommarvandringarna äro tillfälliga. För luftventilationen och måltiderna har man nu bättre sörjt, men mindre för kroppsrörelsen. Och slutligen, hvar är själfva vetandet, som fortfar att vara skolans viktigaste? Hvad veta eleverna ur sin bok om naturens lefvande lif i dess frihet? Känna de en fågel af hans sång? Kunna de skilja råg från korn, tall från gran, räf från hund? Hvad veta de om geometrin desse boklärde, som ej kunna på fri hand upprita en cirkel, eller ens draga en rät linie? Hvad veta de om en matematik, som de aldrig få tillämpa? Hvad veta de om en historia, som förtorkat i namn och årtal, eller om en geografi, afritad på kartan? Och dessa främmande språk, hvilka kosta så mycken tid och möda, hvad veta de om dem, när de vilja göra sig begripliga

utomlands? Är icke allt ett humbugsvetande, bestämdt att lysa och glömmas, när skolan är öfverstånden?

Hvar är människan? Jag ser henne i den lärda skolan endast som en grön kart, hvilken lagts i en ugn att mogna. Jag ser henne gröfre tillyxad, men natursannare och ofta snedvuxen, men mera handgjord i folkskolan. Bäst igenkänner jag henne i »barnträdgårdarna»[1], där man vårdar och vattnar hennes naturliga rot. Tala till pedagogen om människan, och han skall blifva vältalig om alla metoder för hennes uppfostran, men hans egen metod, i hvilken han invuxit och hvilken han praktiserat med så mycken framgång, förblir dock den enda riktiga. Vågar någon betvifla hans framgång? Ja, är det honom man vill anklaga för hemmets eller ett senare lifs inflytanden? Jag svarar: är det ej skolans problem att utplåna dåliga inflytanden af det förgångna och förebygga dylika af det tillkommande? Om hon nu utsänder öfveransträngda, nervsvaga, blodfattiga, fantasilösa, viljelösa, opraktiska, i det verkliga lifvet bortkomna elever, är detta lifvets fel? I resultaterna ligger skolans dom.

Jag kan ej förtiga det: hela den lärda skolans nuvarande utgångspunkt, vetandet och åter vetandet som det enda nödvändiga, är grundfalsk. Beviset därpå är den fortfarande jäsningen, missnöjet och de täta förändringarna, oaktadt all sund undervisning fordrar kontinuitet. Lappningar tjena till intet, systemet behöfver omorganiseras från grunden. Hela människan skall träda i stället för sin bråkdel vetandet, och detta skall först då komma till sin rättmätiga rang i andens utvecklingskedja. Det är ett stort, ett svårlöst, men oundvikligt problem. Hvar finna en utgångspunkt?

[1] Fröbelska småskolor.

Jag vill icke säga den enda, men den enda som jag känner med utsikt att lösa problemet, är den lifsåskådning, som sökt sitt första förverkligande i de Fröbelska barnträdgårdarna. Börja med dem, organisera dem som första länken i en kedja, hvilken omfattar skolans alla grader intill universitetet. Det ligger en lång serie af utvecklingsmöjligheter i denna nu blott för nybörjarne afsedda, halft lekande, halft allvarliga begynnelsepunkt. Börja med inpräglandet af begreppen gudsfruktan, frihet, sanning, ordning, lydnad, arbete, självförsakelse, kärlek, lifsglädje; egna tanken, känslan, fantasin, viljekraften, hvar för sig och alla gemensamt, en omsorgsfull vård; tillämpa dem alla på bestämda konkreta, för skolåldern lättfattliga fall; öfva och pröfva dem genom tillämpningen; gå från det bekanta till det obekanta; uppmuntra iakttagelsen; ordna framsteg och fordringar efter förmågor och anlag; forcera icke de mindre begåfvade och sporra icke de mera begåfvades ärelystnad; gör arbetet till lust och icke till olust; gör eleven medveten om sin solidaritet med klassen, skolan och fäderneslandet; lär honom att älska Gud öfver allting och näst honom hans skapade verk, naturen, människorna, djuren, växterna; lär honom det varaktigt stora, det sant ädla, det ödmjukt renhjärtade, det anspråkslöst goda — och om denna skola icke förmår utjämna alla lifvets klyftor eller besegra alla dess frestelser, så har hon dock, så vidt jag vågar förutse, löst skolans problem för det tjugonde seklet.

18 $\frac{18}{4}$ 95.

Folk och fädernesland.

Det lif, som utströmmar från hemmet och skolan, delar sig i två flodarmar, en real, praktisk och en ideell. Valet beror än af anlag, än af nödtvång, än af omgifningen. Realisten uträttar mer i detalj, idealisten i omfattning. Realistens uppgift är ögonblickets, idealistens framtidens; den förres trång, men bestämd, den senares obegränsad, men sväfvande.

Folk och fädernesland äro idéer, som åtskilja mänskligheten i spiltor. De ha funnits så långt historien kan se tillbaka, och de skola finnas så länge olika länder medföra olika lifsvillkor. Främlingen var alltid barbar, hellenen eller juden alltid en utkorad. Folken äro kollektiva inkarnationer af individernes goda och dåliga egenskaper, men främst af deras själfviskhet. Den egoism, som hos individen bindes af hänsyn till andra, känner sig obunden hos folken, framträder hos dem skoningslösare och viker endast för öfvermakten. Att bruka våld, svek, orätt af alla slag till sitt folks och sitt fäderneslands fördel, kallas patriotism; att härja, plundra, döda, tillintetgöra sitt lands fiender anses för ära och hjältemod. Att prisa eget folk, eget land och nedsätta andra vill föreställa national själfkänsla. Lyckliga de folk, som af natur och maktställning tvingas att vara ödmjuka; de kunna ännu hoppas en framtid.

Det var blott Kristi stora hjärta som förmådde innesluta hela mänskligheten i samma brodersfamn och föreskrifva budet kärlek mot alla. Hans ord utgå allt förenande, allt försonande öfver världen och slå som vårregn mot isvallar. Hvar möta de icke motstånd? Folken väpna sig mot hvarandra, öfverlista och svika hvarandra; individen armbågar sig fram; själfva religionerna bekriga hvarandra. Det finns praktiskt anlagda folk, som den engelska rasen, och ideellt anlagda folk, som fransmän och tyskar. Men äro dessa därför mindre själfviska? Engelsmännen exportera i samma fartyg biblar, afgudabilder och opium; tyskarne tillegna sig hvarje stor idé eller personlighet som ursprungligen tysk. Skiljaktigheten röjes när dessa nationer kolonisera främmande eröfrade länder. Engelsmannen organiserar, använder allt till sin fördel, herskar så länge han förmår, men kvarlämnar, när han nödgas släppa sitt byte, ett för friheten uppfostradt folk. Tysken slår allt under sitt geschäft, germaniserar, civiliserar, förtrampar och kvarlämnar, när han måste rymma fältet, ett fattigt folk som förlorat tron på sig själf. Fransmannen slösar sitt blod för äran, koloniserar för makten, föraktar ej vinningen, men inbillar sig, när han måste lämna sin eröfring, att han civiliserat vildar.

Så underbar är världsstyrelsens mekanik, att denna allas själfviskhet gentemot sina likar är en ständigt verkande drifkraft, som för folk, individer och mänsklighet framåt. Hvad vore detta släkte, samladt i en enda stor hjord utan åtskillnad i gränser och nationalitet? Hvad vore detta släkte utan behof, utan täflan, utan olika intressen, anspråk och motsatser, man vore frestad att säga utan begär, afund och åtrå efter någonting saknadt önskansvärdt? Man kan ej tänka sig en sådan menlös,

men också viljelös mänsklighet annorlunda än som orientens forna kolossala monarkier, slafvar under en despot. Hvarigenom har Europa, den minsta och ingalunda rikaste af världsdelarna, efter hand blifvit alla öfriga öfverlägset? Genom sin lyckliga fördelning af haf, länder och bergsryggar, som gifvit upphof åt begränsade folk. Dessa folks samband och täflan ha gifvit upphof åt Europas civilisation, medan Asiens stepper och Afrikas öknar än sammanfört folken i stora massor, än afspärrat dem från hvarandra. I Europa står Ryssland af samma orsak tillbaka, men utbreder sig med makten af en vårflod åt öster.

Man skulle tycka, att jordens 1,500 millioner invånare, alla med individens själfviskhet och ingen fullkomligt lik en annan till kropp eller själ, vore redan för sig mångfald nog; men individens enhet är icke nog, framåtskridandet fordrar ännu därtill en mångfald af folk. Ingenting är dåraktigare än katolska kyrkans fordran på bokstafvens enhet i samma tro. Detta har Kristus aldrig menat med »ett fårahus och en herde»; han har tillagt, att »Gud vill tillbedjas i ande och sanning», oberoende af bokstafven, men i en ande. Ingenting är politiskt kortsyntare, än panslavismens och pangermanismens försök att sammansmälta olikartade folkenheter genom tvånget att inlära den herskandes språk och uppfattning af fäderneslandet, i afsikt att därmed förstärka statens enhet. Man antager att de så kallade stora nationerna en dag skola uppsluka de små genom massornas attraktion. Detta är att öfverflytta materiens tyngdlagar på den fria människoanden. Allt tvång framkallar motstånd och befordrar icke, men splittrar enheten. Upphäf tvånget, och tillägg friheten, då är antagandet riktigt; om till gagn för utvecklingen, är en annan fråga. All historia

vittnar, att utveckling och framsteg befordras genom brytningen af olika lifsåskådningar mot hvarandra och den därigenom uppkommande täflan inbördes.

Äro alltså folk och fädernesland med deras själfviskhet ett hinder för människornas endräkt och lycka? Nej. Själfviska utåt, bereda de inom sig kärleken ett verksamhetsfält och försakelsen ett mål. Folk och fädernesland äro nödvändiga länkar i utvecklingens kedja, bestämda att vid kedjans jordiska ände försvinna i mänskligheten. I Kristi tusenåriga rike skola icke mer finnas folk och främlingar, endast egna, förtrogna i samma faders famn.

Geografi och statistik äro ense därom, att hvarje land med sitt läge, sitt klimat och sin fruktbarhet uppfostrar det folk som bebor det, och omvändt, att hvarje folk med sin kulturkraft omskapar det land det bebor. Tillämpa på detta faktum världsstyrelsen, och vi förstå, att Gud gifvit åt hvarje land ett förut bestämdt folk och åt hvarje folk ett förut bestämdt land, där det finner en möjlighet att utföra sin likaledes förutbestämda mission. Betrakta endast det lilla, trångt begränsade Palestina! Är icke detta lilla land med sitt läge mellan tre världsdelar och två världshaf, mellan öster- och västerland, detta land, som inrymmer alla naturens och historiens motsatser, är det icke på förhand bestämdt för en världsmission? Och säger oss icke allt, att profetiorna där vänta sin uppfyllelse och att Jerusalem i tidernas fullbordan är bestämdt till världens hufvudstad?

Socialisterne säga sig vara kosmopoliter. Hvad är en kosmopolit? En världsborgare utan land och folk, »ein hiesiger», som tror sig tillhöra alla, men tillhör ingen. Är han en kristen? Älskar han alla människor? Nej, han älskar blott sig själf, alla andra äro honom

likgiltiga. Världen må förgås, endast han finner en planka, på hvilken han räddar sig.

Äfven fäderneslandet kan blifva en afgud och är det för mången, för andra en vacker ungdomsdröm. Och likväl är i denna idé någonting heligt, någonting stort, upprättande, försonande, sammanhållande. Fäderneslandet är mångas skydd, mångas hem, mångas graf och likväl så helt mitt, att jag bär det i mitt hjärta och i min lifsåskådning. Det omsluter i sig allt som är mig kärt och dyrbart på jorden, forntid, nutid och framtid, mitt arbetes lön, min kärleks omsorg, mitt lifs närmaste mål. Säg, kan man dö för detta land? Ja — och lefva! Det är lättare att dö, än att lefva för en idé; vår kraft är vanmakt, vår vilja vankelmod. Men medvetna eller omedvetna ha i alla tider många tusende lefvat, lidit och dödt för detta land, som med hvarje soluppgång kallar oss att följa i våra fäders spår. Ledsna på detta land, beklaga dess fattigdom, skudda dess stoft af dina fötter, emigrera till rikare lottade länder, försök att glömma din barndoms vagga, din moders bön! Förgäfves, du undkommer ej ditt folk och ditt land, du bär det med dig hvar du i världen går, det är din innersta rot, du kan ej rycka dig lös, och om du kan det, skall du på höjden af kraft och välmakt känna, att något som gaf lifvet dess innehåll har dött bort i dig.

18 2/4 95.

Kyrkan.

Jag har sagt, och jag vidhåller, att jag älskar och vördar vår lutherska kyrka, anseende mig lycklig att vara född i hennes sköte, buren på hennes armar till dop och kristendom, och detta icke af vana eller auktoritetstro, utan af en i lifvet mognad öfvertygelse. Icke för något pris vill jag ombyta en konfession, som tillfredsställer mitt gudsmedvetande och sammanhänger med hjärterötterna; men detta oaktadt är jag, med hänsyn till kyrkans nuvarande former, icke så litet kättare. Svårigheten att vidröra detta ämne ligger icke så mycket i fruktan att tillrättavisas af kyrkans mera skriftkunnige och mera erfarne medlemmar, som icke mera i farhågan att öka antalet af de många afvikande meningar, som nu likt getingsvärmar surra kring det gamla ärevördiga templet och förvirra de troende.

Statskyrka eller folkkyrka? Otvifvelaktigt den senare. En kyrka med i lag formulerad tro och af staten aflönade präster vore att ställa kristendomen i ett glasskåp och sönderslita dess folkrötter. En folkkyrka utan allmän lag, öfverlämnad utan kontroll till pris åt dagens växlande meningar, vore själarnas legaliserade anarki. En kompromiss mellan båda vore det önskvärda, sålunda att staten, det är folkets rättsmedvetande, betryggar

kristendomen såsom sin oafytterliga grund, men proklamerar samvetsfriheten såsom individens lika oafytterliga rättighet.

Huru förena dessa två villkor? Staten säger: vi äro ett kristet folk, vi erkänna kristendomen som norm för alla våra lagar, alla våra institutioner och all vår uppfostran. Hvarje domare, hvarje tjensteman, hvarje lärare måste bekänna Jesus Kristus, äfven om han tillhör andra konfessioner än vår lutherska. Som religionslärare för lutheraner måste han vara lutheran. I alla läroverk, med undantag af tekniska fackskolor, ingår religionen som läroämne efter elevernas konfession. Icke-kristna må bo under våra lagars skydd, med villkor af laglydnad, och idka borgerlig näring, men ej tillåtas proselytmakeri. Äktenskap mellan kristna och icke-kristna må likaså tillåtas med förbehåll att barnen uppfostras i kristna läran. Fri dissenterlag, intet nattvardstvång, fritt val af själasörjare, inga imperiella lägenheter. Staten öfvervakar, församligen väljer och styr. Ingen hierarki.

Denna sistnämnda är ett olyckligt arf från katolicismen, likasom prästadömet af statens nåde är ett olyckligt arf från judendomen. Hierarki, kyrkoherrar i stället för kyrkoherdar, är ett oting, där den ypperste bör vara allas tjenare. Präst kommer af *πρεσβύτερος*, som betyder en af församlingens äldste. En präst är den Helige Andes redskap och tjenare, icke tillkommen för dagens bröd genom ett domkapitels fullmakt. Icke heller så, att hvarje skomakare med talför tunga bör tillåtas uppträda som ordets predikare och kyrkans tjenare. Kolportörerne lägga an på effekt och profanera Guds ord. En pröfning är oumbärlig, måhända lämpligast genom af församlingen utsedde pröfvade kristne som kyrkoråd.

Detta bör i sin ordning befullmäktigas af synoder, valda i olika landsdelar.

Man känner den agitation och de intriger, som ofta vidlåda prästval och göra maktspråk ursäktliga. Må då kyrkorådet beklädas med afgörande makt, under förbehåll af besvär till synoden. En ny lag må sammanfatta alla delar af folkkyrkans självstyrelse.

Städernas kyrkor böra stå öppna alla dagar, likasom de katolska, för alla som känna behof att där söka sin Gud. Han är föga betjent med vår söndagskristendom. I landskyrkorna må tillträdet bero af de närmast boendes önskan. Församlingens själasörjare bör befrias från de kommunala bestyr, som nu upptaga en så stor del af hans dyrbara tid.

I kyrkans nu brukliga liturgi äro några missbruk rättade, medan andra kvarstå. Att två gånger uppläsa dagens evangelium är en skolläxa, och att tre gånger under samma gudstjenst läsa fader vår (hvarför icke numera »vår fader»?) är det sladdrande katolska *pater noster*. Predikans af ålder brukliga för det första, det andra, det tredje är en allt lif dödande kvarlefva från teologiska skolkrior. Det är godt att hela församlingen deltager i psalmsången, icke, som mångenstädes, blott en kör från orgelläktaren, men då kyrkosången ofta nog lämnar mycket öfrigt att önska, vore väl om inöfvade folkskoleelever i hvarje församling toge psalmernas ledning.

Våra psalmböcker, svenska och finska, hafva af komitéerna ej så litet förbättrats i jämförelse med de gamla, men förblifva dock lappverk af nytt och gammalt. Folkets nog allmänna misstro mot de nya böckerna berättigas af dessas väl mycket moderniserade stil. Jag har i svenska psalmbokskomitén förgäfves vidhållit, att

psalmen till sin natur är en förandligad folkvisa. Bokstafven dödar. Kraften består icke i ord, utan i lif.

Om predikanterne längre fram.

Guds Ande går som vindfläktar genom världen, och dess gång kan ingen beräkna. Alla tidens hvirflar storma nu mot vår kyrkas bofälliga former, och mången förutspår dess snara undergång. Jag tror icke därpå. Jag tror, att hon behöfver en ny reformation på den gamla grunden, och denna skall komma i nästa århundrade. Jag tror, att dödsrikets portar icke skola varda henne öfvermäktiga. Gräset förvissnar, folket är såsom gräs, men Guds ord förblifver evinnerligen.

18 $\frac{31}{8}$ 95.

Predikanten.

När jag fann mig oduglig till läkarens kall, gick jag till råds med mig själf, om jag borde studera teologi. Men detta dogmatiserande, som förflyktigar kristendomens lifsgrund i liflösa tankedogmer, skrämde och misshagade mig. Jag hade en kär vän och anförvant, en präst, som på allvar indelade sitt lif efter evangelieboken; jag beundrade en eller två af »det konungsliga prästerskapet», som talade Guds Andes ord till törstande själar; men flertalet af själasörjare syntes mig som legoherdar, hvilkas ord buro kappa och krage, medan deras sinnelag och lefverne tjenade Mammon. Vi hade inga landtdagar då ännu, men sedermera, när jag såg prästeståndet församladt, kunde min vänskap och vördnad för många dess ledamöter icke värja mig från samma intryck, som jag erfor vid anblicken af ett apotekaremöte, en atmosfär af recept och sjukrum. Dessa själarnas uniformerade läkare, sedda i massa, syntes mig allt annat än andeliga i sina rådplägningar om världsliga ting, och all nimbus af prästen tycktes mig försvinna i ståndet. Jag afsvor teologin.

En annan gång såg jag en begåfvad skollärare uppträda utan prästkrage i en vanlig svart rock i Stockholms baptistkyrka och tala till själarna lifvets enkla ord, utan

de sedvanliga fraserna. Jag gillar icke baptisternes käpphäst, det förnyade dopet, som synes mig vara ett ringaktande af frälsarens ord: »låten barnen komma till mig och förmenen dem icke!» Men det flärdlösa, tändande, lefvande lif, som flödade ut ur denna baptistpredikants ord, syntes mig vara en bättre kristendom, än mången skrifven predikan i den rättrogna folkkyrkan.

Egen brist har lärt mig att skonsamt betrakta andras. Jag hyser deltagande för denne unge nybörjare i predikoämbetet, som flitigt förberedt sig, tänkt öfver sitt ämne och för säkerhets skull skrifvit sin predikan. Han vill samvetsgrant uppfylla sin pligt, men hans gåfvor som talare höja sig ej öfver medelmåttan och sakna öfning. Han har öfverläst sin predikan som en skolläxa, men memoreringen sviker, han nödgas, tid efter annan, kasta en blick på papperet. Det är skum dager på predikstolen, han finner ej genast sammanhanget, han stannar, söker, stapplar fram några ord och söker ånyo. Den stora, tysta, väntande menigheten nedanför honom i kyrkan utbreder sig som ett moln för hans blick och förvirrar hans tankegång. Han ser ingenting mer, minns ingenting mer, afslutar sin text i dess midt med ett amen och griper till handbokens föreskrifna böner efter predikan. De många hufvudena därnere böja sig, predikan är slutad, den förödmjukade unge predikanten smyger sig nedför trappan och försvinner i sakristian. Ingen kyrkoförargelse har skett; endast några vana kyrkobesökare och prästrecensenter hviska halfhögt till hvarandra efter den apostoliska afskedshälsningen: han kom af sig!

Nästa söndag ser jag en annan präst på kyrkans tribun. Han är en slätrakad medelålders man med välstärkt krage och flytande talegåfva, väl förfaren i

predikarens konst. Koncept och memorering äro för honom längesedan öfvervunna ståndpunkter; hans predikan har ej gjort honom mycket besvär. Han har ögnat på dagens text och antecknat punkterna 1, 2, 3 ur sin homiletiska hjälpreda. Därpå talar han en timmes tid som ur en bok: för det första, det andra, det tredje och så vidare. Visst upprepas ofta samma sak, man skall innöta i åhörarne ord, där tankar fela, men ordströmmen fortfar utan afbrott, och efter sitt sedvanliga tredje, fjärde, kommer han lyckligt till slut. De kyrkoförståndige säga till hvarandra: det var en god predikan! Hvilket betyder, att allt gick som det skulle, om ock utan spår efter sig. Och predikanten själf säger vid hemkomsten till sin hustru: det var skada, mamma, att du ej var i kyrkan i dag!

Följande söndag uppträder en profpredikant, också en äldre präst, väl förfaren i sin konst och öfvad att vinna röster vid prästval. Han har grundligt förberedt, sig att smälta de hårdaste hjärtan, om icke valmännens, så dock deras hustrurs. Han anslår genast den sjungande ton, som mången anser för gudaktighetens rätta stämpelmärke. Med detta lipande föredrag öfverensstämmer en utläggning af allt det ömt rörande, som ju, med någon vana och skicklighet, kan utpinas ur hvarje predikotext. Det dröjer ej länge, innan gummornas sammanvikna näsdukar föras till rinnande tårebäckar. Slutligen höras halfkväfda snyftningar, en predikares rätta triumf, besvara hans egen gråtmilda stämma. Denne präst är självskrifven vid valet. En sådan gudelig man! Och så han predikar! Han kan röra en sten . . .

Om man till dessa tre tillägger en fjärde, hvilken, torr som en ordbok och kall som ett vinterny, föreläser katekesens hufvudstycken i en tröttande enformighet, eller

en femte, som, i motsats till sin tredje ämbetsbroder, afkunnar bokstafvens dödsdom öfver alla olikatänkande — hvar är prästen? Hvar är kärlekens evangelium, oskiljaktigt förenadt med den rättfärdige Herrens Guds fordran på helighet? Hvar är hugsvalaren i alla sorger, upprättaren i alla vedermödor, Kristi efterföljare för alla som arbeta och äro betungade? Ord, ord, ord! Hvar är han, som sade: de ord jag talar till eder äro ande och äro lif?

Vet du, predikare, som står där upphöjd öfver din menighet, kallad af dess förtroende och kallad af din Mästare att vara hans såningsman på det stora, fruktbara åkerfältet, vet du till hvilka du talar? Förstår du, att du icke står där för att uppfylla din ämbetspligt och sedan sätta dig med det goda samvetets lugn till ditt väntande middagsbord? Har du glömt, att du talar till hundrade och åter hundrade törstande själar, som tränga sig kring dig för att dricka ur dina ord det eviga lifvets springande vattukällor? Här komma de icke till skolan eller till läsförhöret för att omstafva inlärda läxor och få betyg om sin kristendomskunskap. Hit komma de fria och otvungna som medlemmar af Kristi församling, många törhända af vana och loflig sed, men många af själens innersta behof att höra Guds röst tala med dina läppar. Hvad gifver du dem? Hvilken dom väntar dig, om du gifver dem stenar i stället för bröd, ord i stället för ande? Mycket djupare måste du ödmjuka dig, än när du böjer ditt hufvud för att tanklöst framsladdra ditt fader vår — ödmjuka dig, stoft, för den evige Ande, hvars målsman du är! Förnim hans röst, som säger till dig: Samuel! Och svara med Samuel: Herre, din tjenare hör! Si, han går genom världen i vår tid och alla tider som hafsvåg och hvirfvelstorm, men du trälar i sanden

med dina inlärda söndagsläxor! Gå, följ honom, tala, men tala icke ditt ord, vanmäktige, tala hans ord, om du vill höras af själarna och förnimma en annan frukt än andelig sömn eller en annan lön än den legde herdens dränglön af dina bestämda tunnor om året!

Ja, jag vet, att Guds Ande talar ljudeligt också i vår tid, talar med svaga, skröpliga tungor af stoft, men uppfyllda af sin Mästares kraft. Det är på deras tyngda skuldror den i sina former bristande kyrkan ännu hvilar på hälleberget af Kristi ord. Blif en af dem!

18 $\frac{1}{11}$ 90. 18 $\frac{2}{9}$ 95.

Läraren.

Efter kyrkan och prästen, folkets förste lärare, följer den vidtutgrenade raden af öfriga lärarekrafter, bestämda i det nyare samhället att belysa hvarje koja i landet och hvarje område af intelligensen. Därvid bör först anmärkas, att kunskap ännu icke är karakter, lifsbotten, ehuru den ingår däri, och lärarens kall ännu icke uppfostran, ehuru han inverkar därpå. Det stora, från medeltiden ärfda misstaget att anse vetandet vara detsamma som sedlig förädling genomgår tidens hela åskådningssätt och kastar, på samma gång det tänder upplysningens fackla, ett förvillande bländsken öfver stora tomrum i *människans* uppfostran.

Läraren skall inverka på lärjungen lika mycket genom eget föredöme, som genom kunskapens meddelande. Ehuru insedd och erkänd, vacklar ofta denna hans uppfostrande pligt genom samma misstag, att kunskap är allt. Läraren skall väcka lika mycket som meddela; hela hans kall skall ju vara en väckelse af intelligensen. Läraren skall leda anlagen i rätt spår, icke behandla dem som dödt material, icke behandla det bristande anlaget lika med det framstående. Ett grundfel i skolan är alltid den lika läxan och de lika anspråken på begåfvade och mindre begåfvade. Utan begåfning åt något

håll är endast idioten. Att upptäcka och leda den gåfva som finnes, är samma stora konst, som statsmannens att välja kapaciteter och fältherrens att ställa rätta mannen på rätta platsen. Huru många anlag gå ej förlorade genom att intvingas på andra banor än naturen anvisat, och huru mången lifslycka går ej förspilld genom att för sent vakna till insikt om sin rätta bestämmelse!

Lärarens möda är ofta tung, men hans ansvar skulle vara förkrossande, om han kunde förutse alla följderna af sin metod i det lif han förbereder. Gör han efter bästa förmåga sin pligt, måste han dock, som läkaren, söka sin belöning i en lyckad kur mot många misslyckade. Att han delar sitt ansvar med hemmets och lifvets inflytanden, kan i någon mån lugna hans samvete, men icke frikalla honom från hans andel i en förfelad existens.

De fleste unge lärare tillträda sitt kall med förtröstan på sitt samlade förråd af kunskaper och tro sig blott behöfva öppna ventilen, för att låta dem utströmma till sina elever. Hur snart erfara de ej, att allt utsäde beror af den jord, i hvilken det faller! Lyckligt nog är barndomens och ungdomens såningsfält det för allt mottagligaste. Lärarens entusiasm smittar, har hans föredrag lif, väcker det lif, är det kallt och torrt, gäspar ungdomen. Han skall icke inbilla sig, att läroämnet elektriserar; det kan mer eller mindre sporra intresset, men sin färg och sitt lif får det först genom hans framställning. Han talar till den ålder, när fantasin är vaknast och färglägger allt. Jag har sett lärare som lyckats göra sina elever entusiastiska för ett så torrt ämne som grammatik, medan andra lyckats göra dem sömniga vid ett så lifvande ämne som historien.

En lärares ställning till skolan och klassen medför ett anspråk på ofelbarhet, som ej alla lärare lyckas motsvara. Barn och ungdom ha ett skarpt öga för svagheter, lyten, egenheter i talesätt, vanor, klädsel, och tillämpa sin kritik på den ofelbare utan förbarmande. Äfven den bäste, den mest afhållne lärare, undgår, vid minsta felgrepp, icke denna getingsvärm och får tåla dess hemliga löjen. Förifrar han sig, bli de blott värre; blir han skolans driftkucku, är han såld. Bästa medlet mot getingarna är kallblodigt lugn; men är han därtill känd för rättvisa, som mer än allt annat anslår ungdomen, kan denna på samma gång älska honom och skratta åt honom. Disciplinen, som så ofta pröfvar lärarens tålamod, är alltid bäst tillgodosedd genom en strängt rättvis och på samma gång mild behandling af förekommande afsteg. Öfverdrifven stränghet väcker uppror, slapphet gör anarki. Med undantag af lögn och falskhet, äro barns fel ofta endast otyglade snedsprång af lifsglädjen. Den lärare, som förstår att på samma gång ingifva respekt och förtroende, behåller längst sina elevers tillgifvenhet.

Min skoltid inföll under »klobbornas» regemente, och jag vidhåller den mening, att lagomt och rättvist stryk för ungdom under fjortonde året icke skadar hvarken eleven eller läraren. Nutiden har uppfostrat en ofta öfverdrifven självkänsla. Individen träder för mycket framför den allmänna ordningen. Lagen att stryk är afskaffadt, men att den som förtjent stryk är ställd utom lagen, medför vanära. Det bör erkännas, att lärarens ställning nu är lyckligare än under karbasens tid. Det är ovisst om han kommit eleven närmare, men han löper mindre fara att hänsynslöst förifra sig, han har blifvit mera uppmärksam på sig själf; eleven i sin tur

uppfostrar honom. Om ock fortfarande hänvisad till sparsamhet, svälter han icke mer, under väntan på pastorat när han blifvit oduglig för både skolan och kyrkan.

18 $\frac{3}{9}$ 95.

Det tryckta ordets ansvar.

Tanken satt tyst i sin ensliga klostercell, tröttnade att rufva öfver sig själf, gick ut och fann ord. Ordet blef tankens kropp, blef handling och skapade världen.

Ordet var ett försvinnande ljud, sökte ett fäste och fann skriften. Skriften bevarade ordet, men var bunden vid sitt blad, sökte vingar och fann tryckpressen. Ur synpunkten af ett meddelande är ordet tankens larv, skriften dess puppa, tryckpressen dess fullbildade fjäril. Dessa tre utvecklingsformer afdela världshistorien.

I hvarje af dessa former växer med tankens makt äfven dess ansvar. Gud allena dömer en ordlös tanke. Det talade ordet dömes på vittnens intyg, det skrifna bevittnar sig själf, det tryckta står inför allas domstol. Ty det talade eller skrifna ordet är ett samtal med några få, det tryckta är ett samtal med världen.

För det tryckta ordet finns ingen gräns mer i tid eller rum. Det uppstår i dag och lefver kvar efter sekler. Det finner väg öfverallt, strömmar in genom alla portar och springor. En gång utsändt, är det oåtkomligt för människomakt. Slå ihjäl det med klubba: slå luften! Bränn det i eld: bränn tanken! Censuren är en dårskap: det finns ingen annan bom mot det tryckta ordet, än att tillintetgöra all läskunnighet. Men

äfven denna bom brister, ty om ett folk blifvit lyckligt återfördt till vildens okunnighet, finnes dock alltid någon dervisch, som uttyder stafvarna.

Men nu är det tryckta ordet, som slår och upprättar, dödar och gifver lif, icke allenast en handling, utan en tusenfaldig handling, som utgår med tusen fötter och tusen armar att anstifta godt eller ondt. Huru skall denna handling öfverbevisas och dömas? Ett fritt samhälle kan lika litet umbära en presslag, som en stad af stenhus kan umbära en brandspruta. Huru fånga ett ord, elastiskt som luften? Juryn? Hon är profvad: stundom bättre, stundom sämre, än intet.

Frågan är invecklad. Den fria, lagbundna yttranderätten är samhällets lifsluft. Det finns ingen annan hållbar mur emot ordets missbruk, än den allmänna meningens tryck, som begränsar dess utgång och ingång. Tryck mot tryck.

Det är lönlöst att säga till författaren: min herre eller min fru, förstår ni icke, att det ord, som ni utkastar i dag, skall döma eder på eder graf? Det tillhör er icke mer, ni vet icke hvar det slår rot; ni anar icke hvar det bär frukt, och det är ni som bär ansvaret!

Lika lönlöst är det att säga till förläggaren: min herre, granska det verk ni utsänder, ty ni delar dess dom! En författare skrifver under stundens hänförelse; ni bedömer med kallt blod hans verk, därför bär ni ett tyngre ansvar. Om ni förgiftar en brunn, kan ni icke ens urskulda er därmed att den som dricker därur må skylla sig själf, ty ni har med edra reklamer gjort allt för att locka de drickande.

Allt detta har hundrade gånger sagts och lika ofta förgätits. Men om äfven läsaren af en dålig litteratur hundrade gånger förut erinrats om sin andel i skulden,

ville jag än en gång säga till honom eller henne: hvarför köper ni det som edert bättre omdöme måste förakta? Vet ni då icke, att det är ni som underhåller och uppmuntrar dagens uselheter? Utan edert öre eller eder krona skulle den icke se dagen. Utan läsare skrifver författaren en monolog för sin sättare; detta blir tröttsamt och bär sig illa. Min herre eller min fröken, ni är icke värd en bättre litteratur än den ni läser: afsäg er alla anspråk på aktning för edert omdöme!

En presslag är oumbärlig, men alltid ett svaghetstecken. Det finns ingen annan damm mot det usla ordet, än allmänt förakt. Icke för något pris, icke ens för missbruket, bör ett folk afsäga sig sin fria yttranderätt.

Om jag lärt något under snart femtio års umgänge med papper och trycksvärta, är det att frukta det tryckta ordets ansvar. Lifvet består af intryck långt mer än af handling. Om nu handlingen dömes så strängt af gudomlig och mänsklig lag, huru mycket mer intrycket, som är handlingens rot!

Jag var en sextonårs oerfaren student, när jag vid en auktion öfverkom en på sin tid mycket läst, numera länge förgäten bok, benämnd »Nouveau Parterre du Parnasse François», tryckt i Haag 1739. Det var ett urval af den tidens modernaste poesi, sprittande af kvickhet, men på samma gång af ett tygellöst gyckel med allt heligt och rent. Att boken varit ett inlägg i tidens högsta bildning och inverkat på dess förnämste målsmän, bevisades af ägarnes egenhändiga namnteckningar i permen: Hedvig Charlotta Nordenflycht, Carl Gustaf Tessin, Carl Fredrik Mennander. Men trots dessa ryktbara namn, hvilken smuts! Det klängde sig fast vid en ynglings spelande fantasi, det fläckade ned hans ofördärfvade lifsåskådning, det behöfde år af strider, fall

och upprättelse för att åter förjagas och blef måhända aldrig fullkomligt utplånadt. Huru många unga hjärtan hade denna enda lilla duodes på 272 sidor redan hunnit fördärfva under ett sekels förlopp!

Det är sant, att de mänskliga lidelserna aldrig skola försina. I alla länder och alla större städer skall alltid finnas en drägg. Men denna drägg skall icke upphäfva sig till en folkrepresentant, dess litteratur skall icke tillmäta sig betydelsen af en tidsriktning. Försöka de detta, skall det fria ordet, som de åberopa, uppresa sig mot dem, demaskera dem och öfverlämna dem åt föraktet.

Hvarje ord är ett frö, ur hvilket intryck uppspira, men det tryckta ordet tillhör alla, det är obegränsadt. Det tryckta ordet går ut i världen som aspens fjun, när det kringströs af vårvinden: ingen vet hvar det en dag slår rot; ingen kan beräkna de plantor som i dag, i morgon eller efter mansåldrar skola framgå ur dess utsäde. Man tänker sällan därpå i yngre dagar. Bläcket flyter så lätt ur pennan och får ett så eget behag, blir svartare, får ett diplom på allmängiltighet, när det adlas af trycksvärtan. Men detta ord är ej mera mitt . . .

18 $\frac{6}{7}$ 87.

Pressen.

Tre örnar hafva med utbredda, hvarje gång växande vingar flugit ur tankens ägg: det talade ordet, det skrifna ordet, det tryckta ordet. Alla äro förkroppsligade gestalter af sin kropplösa moder, tanken, men den första är ett försvinnande ljud, den andra en förgänglig form, den tredje lefver i illusionen att obegränsad beherska tiden och rummet. Jag kallar detta en illusion, ty äfven det tryckta ordet har sin begränsning i materialet och i mänsklighetens egen tillvaro; men denna illusion gör det tryckta ordet till en världsmakt. Hvarje tryckt ord, som ej frivilligt lefver och dör för dagen, gör anspråk på att gå ut till alla, inverka på alla och öfverlefva alla.

Jag har talat om bokpressen; jag skall nu tala om det periodiska tryckta ordet, som företrädesvis kallas pressen. Dess lif är dagsländans; man slites därom i den stund det framträder; det kan uppröra land och rike, det kan med ögonblickets pulserande lif glädja, bedröfva, såra och hela; men i morgon är det så glömdt, som hade det aldrig varit till. I dagpressens barndom behöll tidningen ännu i morgon ett arf af tankar och fakta, som förtjenade lefva. Den inbands, försedd med register, och forskare uppsökte där material för

historien eller för dagens krönika. Detta residuum är numera sällsynt. Allt skrifves och lefver för dagens frågor, som i morgon undanträngas af andra; dagens orakel är i morgon makulatur; endast få bibliotek belamra ännu sina hyllor med denna värdelösa rest af förgånget lif.

Och likväl kan endast byråkraten, och icke ens han, förneka den periodiska pressens betydelse som ögonblickets stormakt. Den intränger öfverallt, vidrör allt och kvarlämnar ständigt upprepade intryck, som efter hand innöta om icke en åsikt eller öfvertygelse, dock alltid ett visst åskådningssätt. Säg mig icke att du blott för behofvet af nyheter dagligen läser en tidning, hvars åsikter du icke delar, ja som du föraktar. »Säg mig med hvem du umgås, och jag skall säga dig hvem du är.» Ordet är själaspis; man förtär icke dagligen samma kost, utan att däraf befinna sig väl eller illa. Det finnes ju hållningslösa tidningar, likasom det finnes konsekventa och energiska; följ vindflöjelns svängningar, och vanan skall göra dig lika hållningslös.

Tidningspressen är i vår tid den permanenta talaretribunen, och skrifpennan förvandlad till *perpetuum mobile*. Ingen, icke ens torparkojan, icke ens skolflickan, som slukar en till hands liggande följetong, undgår dess inflytande. Dagopinioner, kritik, lifsåskådningar serveras läsaren färdigt anrättade. Han behöfver ej söka, ej fråga, ej tänka, ej tvekande och pröfvande kämpa sig till en öfvertygelse. Den kommer till honom hvar morgon objuden med denna okända talande tunga, som föreställer en allmän opinion och hvars hemlighetsfulla makt till stor del ligger just däri att den är okänd. Man har velat införa författarens namn under tidningarnas ledande artiklar, och detta vore ju en önskvärd kontroll, en man bakom ordet, men de flesta redaktioner

vidhålla möjligaste anonymitet, emedan ett namn förtager ordets nimbus af det orakelmässiga okända. Och så verkar vanan att ständigt få sin opinion serverad på bricka en likgiltighet att själf besvära sig med pröfning af den fråga som föreligger. Endast få hafva själfständighet nog att motstå upprepade inflytanden. Några protestera, men sluta sig så småningom till den mening, som dag efter dag inmatas i dem. Det är så tidningarna tillverka opinioner, på samma gång de gifva sig sken af att endast vara deras organer. Och läsaren, den stora allmänheten, vänjer sig alltmera från egen själfständig pröfning, troende sig uttala en sådan, när han upprepar ur påse det som förut varit i säck.

På samma gång tidningarna klargöra, utreda och samla dagopinionerna i brännpunkter, kan man ej undgå att tillskrifva deras dagliga inflytande den brist på grundlighet och verklig öfvertygelse, som nu är allmän i de så kallade bildade samhällsklasserna. Man läser nu mer än någonsin förr, men läser flyktigt och glömmer fort, det ena intrycket undantränger det andra, man skyr tankemödor och väljer det lättlästa. Läsarnes ytlighet motsvaras af skriftställarnes. Det är blott i månadsskrifter man söker någonting genomtänkt; tidningarnas manuskript hinner ej torka, innan det kastas åt sättaren, och denne, som halfva eller hela natten utslites af bokstafvens vilda jagt, kastar med samma feberaktiga brådska sitt afdrag åt den sömnige korrekturläsaren. Det är bagaregesällernes nattarbete för att den publik, som sofvit i ro, må finna sitt färska bröd färdigt till morgonkaffet.

Tid efter annan visa tydliga tecken att en så betydande samhällsmakt, som tidningspressen, behöfver en verksam kontroll. Censuren, det fria ordets fångvaktare,

som silar mygg och sväljer kameler, är lika vanmäktig som förhatlig. Gå, dämm en flodfåra, och dess vatten skall strömma ut öfver stränderna! Mera verksam är tidningarnas egen inbördes kontroll, ord mot ord, åsikt mot åsikt, rätt mot orätt, sanning mot lögn, försvar mot smädelse, där denna lagskipning finner oväldige domare, hvilket beklagligen icke alltid är fallet. Hvarken tidningar eller publik äro fritagna från mänskliga svagheter: yrkesafund, partisinne, rätthafveri. Den enda fullt verksamma kontrollen vore läsarnes, prenumeranternes. Köp icke, läs icke, understöd icke skandalpressen, och den skall svälta ihjäl. Men hvar finna en rättskänsla nog allmän och beslutsam för denna exekution? Där en skandalpress lefver och blomstrar, där är ett samhälle icke bättre värdt.

Hos oss ha försök i denna riktning ännu misslyckats. Våra tidningar sälja icke sitt ord, taga icke mutor, förnedra sig ej till styrelsens eller penningefurstarnes lydige tjenare. Det är ännu en hederlig press. Hvad man kan förebrå den är en trumpen grälaktighet utan humor, utan kvickhetens salt och som lätt blir personlig. Elegans i stilen saknas totalt, och polemiken om små frågor uttänjer sig med finsk envishet, medan stora vyer saknas, och de högre lifsfrågorna, som gå öfver dagens horisont, mest blifva oberörda.

Tidningsmannakallet, som härtills varit en biförtjenst till andra värf, utbildar sig efter hand till ett yrke. Det tager numera hans tid odelad i anspråk, det fordrar en vaken blick, skarpt omdöme, många förstudier, takt och smidighet, enerverar lätt och utsliter fort. Vanan att, än smickrad och än smädad, okänd uttala en allmän opinion, ger tidningsmannen i egna ögon en vikt, som hans personlighet ej alltid motsvarar. Han har anspråk

att vara statsman och statsekonom, kritiker och reporter, på samma gång han är krönikör, nyhetsjägare och affärsman. Hans lyssnande öra är öfverallt, hans uppmärksamhet delad åt tusen håll, och dock skall han kort och snabbt uppfatta situationen. Få motsvara fullt dessa anspråk; man utbildas till kock, men man föds till stekvändare, och därför ser man så ofta i detta brokiga yrke skeppsbrutna existenser, som icke trifts eller dugat i något annat.

Jag har i tjugu år varit publicist under pressens oskyldiga barndomstid, jag erkänner den som ett samhällsbehof och som vår tids talande tunga, men jag reserverar min öfvertygelse, jag sväljer den icke som morgonens varmbröd, jag tiger och hör.

18 $\frac{4}{11}$ 95.

Partierna.

Partierna äro bastarder af friheten och tyranniet. Deras moder är omröstningsurnan, hvilken med alla sina brister dock vill vara den individuella friheten kallad till vapen att värna den allmänna friheten. Men ett parti nöjer sig icke härmed. Det samlar och organiserar sig i ändamål att vinna makten för sin uppfattning, hvilket för partiet betyder makten för sig. Makten är således partiets rätte fader och upphofsman, denna makt, hvilken, ofri i sig själf, emedan han förnekar andras frihet, är den allmänna frihetens svurne arffiende. Detta, att uppställa makten såsom sitt mål, är oaktadt alla fraser, all värme för sak och all tro på egen oegennytta, i verkligheten att förväxla min frihet med allas frihet och nedsätta omröstningsurnan till notvarp för själfviskheten.

Invänder man, att makten i ett fritt land är ett utflöde af folkviljan, alltså frihet, så kan man ej därför påstå, att partiet är folkviljan. Partiets innersta mening är tvärtom att undanskjuta alla öfrigas vilja för att bereda utrymme åt någras. Äfven på denna väg hamnar ett parti i ofrihetens ohjälpliga återvändsgränd.

Invänder man åter, att partiet vill samla, diskutera och klargöra folkviljan, så är dess synpunkt från början snedryckt, emedan allt ses från en sida. Och vill man försvara partiets berättigande därmed, att motpartiets

synpunkt är lika ensidig och att det rätta bör framgå just ur kampen mellan dessa två motsatser, så vore detta riktigt, om endast meningarna brötos emot hvarandra, men detta kunna de göra utan parti. Där två partier kämpa, är meningen bisak och makten hufvudsak.

Ofriheten ligger så djupt rotad i hela partiorganisationen, att partiet är tvunget döda all individuell frihet inom sig själf. Intet tyranni är hårdare än partidisciplinens. Endast sträng lydnad betryggar segern. Ledarne framlägga vallistan. Men — invänder en rebell bland valboskapen, hvilken föses som fårskockar till urnan — detta namn på vår lista är ovärdigt, dess bärare oskicklig, opålitlig, vanryktad! — Tyst! — Denna åtgärd är orimlig, opraktisk, orättvis! — Lyd! — Och boskapen går till urnan med eller mot sin öfvertygelse, för att dock vinna något, partiets seger, makten.

Utom partiets seger finnes ett annat motiv, motpartiets nederlag. Partiledarne veta ganska väl, att detta senare motiv är ofta starkare än det förra, och begagna det skickligt. Meningsstriden färglägger i partisyften alltid personerna. Ett namns färg, verklig eller förmodad, är vanligen afgörande. I England och annorstädes uppställa dock valkandidaterne sitt program före valet. Här röstas på namn, som färdiga matas i de röstande.

Listan uppgöres och diskuteras på förhand, antingen i partiets ledande byrå eller i en krets af pålitliga valmän. Motpartiet agiterar, minsta splittring kan förorsaka ett nederlag. Bort med de odisciplinerade, det vill säga de självständige, som våga tänka och handla efter egen öfvertygelse! De äro »vildar» och lyckas, klämda mellan partierna, sällan att frambringa annat än stänkröster. Funnes icke partiet, skulle de själfständige kunna sluta sig tillsamman i en gifven fråga och göra sig hörda.

Men för partiet är frågan, likasom fäderneslandet, bisak och partisegern hufvudsak.

Ofrihet genomsyrar hela partiet. Ledarne själfve, som låta sina dockor dansa på trådar, bero i sin ordning af massornas medhåll och måste dagtinga med sin öfvertygelse för att behålla ledningen. Såsom alla tyranner utslitas de fort. Det är sällsynt och fordrar en lika sällsynt begåfning, att en gammal ledare, som Gladstone, förmår hålla partiets tyglar till ålderns yttersta gräns. Vanligen uppstår om några år ett yngre partikotteri, radikalare i sin färg och hänsynslösare i sina medel, för att utäta de gamle ledarne. Tiden har vuxit ur sin gamla tröja och fordrar nye män för nya idéer. Riktigt, men ej hela sanningen! Ty därtill måste läggas den yngre generationens otålighet att ärfva makten. Beständigt och åter beständigt makt. Hvar är fäderneslandet?

Man förstår att lika åsikter vilja gruppera sig och strida tillsamman. Detta är massornas tyngdlag och betingar framgången. Därförutan skulle viljornas anarki vara åsikternas anarki och en allmän mening otänkbar. Men att strida tillsamman för en allmän fråga är ännu icke parti. Åsikterna kunna förena sig i en fråga och skilja sig i en annan. Partiets rätta kännetecken är just sammankopplingen af olikartade frågor under ett gemensamt fältrop, detta må hafva eller icke hafva något med frågan att skaffa. Alla säga sig vara ense i sak, men när afgörandet kommer, tager partifärgen åter ut sin rätt, och den dugligaste representanten får vika för hvilken snobb som helst, endast han bekänner den rätta färgen.

Är denna partiboskap värdig att rösta om sitt lands väl eller ve?

18 $\frac{6}{11}$ 90. 18 $\frac{27}{9}$ 95.

Penningen.

Så mångas afgud, så mångas förtviflan, så mångas hopp och så mångas missräkning! Älskar jag dig? Nej. Hatar och fruktar jag dig? Nej! Föraktar jag dig? Nej! Likgiltig kommer du, äfven i behofvets stund, och likgiltig går du samma väg som du kommit. Endast när jag med dig kan afhjälpa andras nöd, har du för mig ett värde till och med framför lyckan.

Man säger, att du är ett medel för lyckan. »Es ist jedes Menschen Pflicht dem Glücke die Hand darzubieten», säga de tyske lotterikollektörerne. Lyckan och penningen äro för dem och för många ett. Det är en af de mest skimrande lögner, som uppfylla tidens luft. Lyckan och penningen likna hvarandra blott i sin ovaraktighet, den ena som mål, den andra som medel, ett bedårande mål, ett vanskeligt medel! Jag har känt aktade, redlige män, som genom ett oförmodadt arf eller en lotterivinst gått förlorade till kropp och själ. Jag har känt dem som blifvit rika genom flit och sparsamhet och som sagt till sig själfva: »själ, du har församlat mycket godt för många år; ät, drick, gör dig goda dagar!» Och midt i de goda dagarna hafva de hört en röst ur det hemlighetsfulla djupet af deras själ säga: »du dåre, i natt skall din själ tagas ifrån dig!»

Hastigt förvärf medför öfvermod, långsamt förvärf medför själftillit, fattigdom medför afund och misströstan. Lefnadsvisheten ligger i bönen: »fattigdom och rikedom, Herre, gif mig icke; gif mig min beskärda del!»

Och om jag vore en af Amerikas mångmillionärer, hvar får jag köpa samvetsfriden, kärleken i lust och nöd, hoppet om evigt lif och mången gång hälsan, förutan hvilken allt jordiskt för mig har intet värde? Jag kan frossa i alla njutningar, jag kan jaga efter all ögonblickets lust för att fylla tomheten i min själ och fördrifva ledsnaden, som förföljer mig hvar jag går, och likväl hänger lifsledan som en blyklump vid njutningens öfvermått. Jag släpar min själ med mig, och denna själ är nu engång så danad, att hon ingenstädes finner hvila och ro, utom i Gud.

Ett företräde hafva de rike, nämligen att kunna afhjälpa andras nöd, att stöda ungdomens vacklande steg, att trösta mången bedröfvad, att återgifva modet åt mången misströstande och att i varaktiga stiftelser efterlämna ett välsignadt minne. Mången gång har jag känt mig frestad att *därför* önska mig penningen. Men då hafva äfven dessa ändamål synts mig alltför ändliga och alltför begränsade. Tiden skall utplåna mina verk och mitt minne. Vid sidan af de behof jag lyckats att afhjälpa skola ständigt nya och åter nya uppstå, och slutligen skola alla millioner försvinna som droppar i hafvet. Då är det frö varaktigare, som den fattige predikanten eller läraren utsår i människosjälar; men detta frö finns ej i penningen. Hvem förmår mätta törstande människosjälar med guld?

Alla, utom den girige vid sin skatt, äro ense därom, att penningen är intet i sig själf, allenast ett medel för något annat, en bytesvara, som hvarje annan.

Penningekriserna uppstå, som marknadskriser, genom ett missförhållande mellan anbud och efterfrågan. Men så länge utbytet förmedlades genom naturprodukter, tyngdes det, som spartanernes järnmynt, genom transporter och afstånd. Då tog Satan ett stycke af helvetets glöd och utkastade det som en guldklimp bland människorna. Och när äfven guldet befanns för tungt för att rinna ur hand i hand, tog han en bit papper, skref guldets värde därpå och lät det cirkulera som sedel eller som växel. Nu var allt lätt som en flygande papperslapp, nu cirkulerade millionerna mera lätthandterliga än fordom småmynten, nu hade guldbelätet fått vingar, och nu blef det massornas afgud. Natt och dag tända de sina rökoffer för denna pappersdrake; guldgräfvaren skyndar att förvandla sin skatt till växlar, och guldet blänker nu endast som tung valuta i myntverkens formar, förgyller kyrkornas kors och beseglar på brudens finger framtidens löften. Satan har vunnit sitt ändamål, hans glöd flyger med hvarje vindfläkt kring världen, »und es ist jedes Menschen Pflicht dem Glücke die Hand darzubieten».

Du lilla sedel på fem mark, eller du stora på femhundra, eller du kreditiv på millioner, du väger icke ens så mycket som en fattig kopparslant, och du bortblåses lättare än han af minsta vindpust; du förgås af en gnista, som lämnar kopparen oberörd. Din betydelse ligger i de siffror och ord, som en människohand ritat på ditt tunna blad, och utan dem vore du icke mera värd än hvilket affall som helst af ett pappersbruks utflöde. En förfalskare kan efterapa dig med nutidens fyndiga konst, ett barn kan sönderrifva dig, en bläckplump fördärfva dig, och likväl betyder du människors välfärd, tusendes åtrå, arbetarens daglön, forskarens uppfinning, predikarens bröd, mäklarens och spekulantens

hopp eller förtviflan. Gå, du är icke värd hvarken kärlek eller förakt, du är guld i dag och aska i morgon. Fyll din ögonblickstillvaro och försvinn utan spår!

Några förmoda, att jordens innandöme består för det mesta af guld, som för sin tyngd sjunkit djupast och bestämmer planetens rotation kring dess axel. Det är symbolik, om ej annat. Men om man lyckades komma till detta glänsande innandöme, om man funne berg af gediget guld eller silfver, skulle väl penningen därför tillintetgöras? Nej, man skulle finna ett nytt bytesmedel, platina eller annat, som liknade guldet i sällsynthet och därför äfven i dyrbarhet. Penningen, åtrån, afguden funnes allrådande kvar. Penningen är odödlig, som människans jagt efter lyckan, njutningen, makten. Afgrundens glöd har svedt ett för djupt brandmärke för att mer kunna utplånas.

Afunden morrar: egendomen, penningen är ägarens stöld från den som ingenting äger! Hvarför är då ej arbetet en stöld från den late, kunskapen en stöld från den okunnige, de små behofven en stöld från de stora behofven? Utjämna arbete, kunskap och behof lika för alla, och penningen skall försvinna. Men för att komma till detta mönstersamhälle, måste 1,500 millioner människor stöpas i samma form som krukomakarens lertuppar och, hvad mera är, släktet degraderas till gräshoppssvärmar utan vilja och utan frihet.

Penningen är makt, när han göres till medel; penningen är helvetesglöd, när han göres till mål.

18 $\frac{10}{12}$ 95.

Arbetet.

Konung David säger: »vårt lif är sjuttio, högst åttio år, och när det bäst varit hafver, har det möda och arbete varit».

Stryk under *bäst!*

Österlandet med sin brännande sol älskade hvilan och ansåg för en straffdom, att Gud efter fallet gaf människan möda och arbete. Alla folk, som icke berörts af kristendomen, anse arbetet ovärdigt den frie mannen och belasta därmed kvinnor och slafvar. Kristendomen har proklamerat arbetets ära, och dess dotter civilisationen arbetar rastlöst. Socialdemokratens fordran på högsta möjliga lön för minsta möjliga arbete innebär krig mot både kristendom och civilisation.

Emedan lifvet är kraft, är arbetet lifvets mening och dagsida. Nattsidan, hvilan, kännes så skön, emedan hon är arbetets moder. Tag bort kraftens förnyelse, återupprättelsen, och hvilan är endast dödens förgård.

Likväl arbetar ingen blott för att arbeta. Arbetet är medel, icke ändamål — vägen till något annat framför. Och på detta andra beror arbetets värde.

Hvarje osjälfviskt kropps- eller själsarbete för sitt och de sinas bröd tjenar, medvetet eller omedvetet, ett högre ändamål, Gud, mänsklighet, fädernesland. Det är

endast de personliga, själfviska motiven: makt, ära, vinning, njutning, som förnedra arbetet till en träldom, emedan de, själfva förgängliga, binda arbetaren vid ett stoft, som förgås. Så medfödt är det oändliga i den fria människoanden, att hvarje ändlig, personlig åtrå är endast ett maktlöst försök att ingjuta lif i en afgud af ler.

Tacka Gud för att han med en välsignelse, ej med en förbannelse straffat två barns olydnad i paradiset! Så kan endast en Gud straffa.

Hvad vore vi utan arbetet? Tanklösa, ofria, sofvande varelser, ständigt emottagande, aldrig gifvande, utan förmåga att öfverflytta vår vilja i handling och likväl ständigt längtande, sökande, frågande, med det oändliga framför oss och inom oss, vår brinnande törst efter det eviga lif, för hvilket vi föddes.

Tanken.

Hvad är det som är jag, du, han, hon, det, allt och på samma gång intet? Hvad är det som bor i ett skal af en kokosnöts storlek och likväl ej får rum inom världens gränser? Hvad är det som beständigt föds och beständigt dör, blommar och vissnar och lefver i alla tider? Hvad är den på samma gång svagaste och mäktigaste af alla jordiska krafter, det ständigt rörliga, oåtkomliga, som, lättare än etern och ljuset, ej kan bindas, fångas, strypas, dränkas, räknas, vägas, mätas, strykas, klippas, förtullas eller beskattas? Hvad är det, censor? Hvad är det, storinkvisitor? Du måste veta det. Det var om dagen din tunga möda, om natten din förtviflade dröm. Du dräpte det, och det fortfor att lefva; du släckte det, och det fortfor att lysa; du tog hela världen till vittne därpå att du begrafvat det i glömskans eviga sköte, och se, då stod det midt på torget och upplät sin talföra tunga till hvar man som ville höra, och hvar man förstod det!

Öfverväldigad af skräck och blygsel, räcker tankens fångvaktare sin arm åt trons fångvaktare, och båda gå att hänga sig i denna förunderliga snara, som de velat skaffa ur världen, och själfva ej kunna undkomma.

Tanken, den vidtberesta, var stadd på återfärden från en världsomsegling och satte sig i fjärilshamn att hvila på en bit oskrifvet papper.

Jag igenkände honom.

— Är du min tanke? frågade jag.

— Din och allas, som solskenet, svarade fjäriln.

— Så långt har du rest och är icke trött, fortsatte jag.

— Nej, jag återvänder ett ögonblick till mig själf.

— Är du icke alltid dig själf?

Det förekom mig som om fjärilvingarna fläktade för ett smålöje.

— Om jag alltid vore mig själf, sade fjäriln, hvad vore då världen? Jag är du, och man kallar mig kärlek; jag är han, hon eller det, och man kallar mig själfvisk åtrå. Världshistorien är sammansatt af jag, du, han, hon, det, men öfver dem står det omedelbara.

— Hvad är det omedelbara?

— Det, som är jag, men som jag icke är. Det, som omfattar mig och omfattar allt, men som jag ej omfattar.

— Hvad? Det finns således ett som du icke behérskar? Vet du väl, alltings herre, att detta enda störtar din tron?

— Jag vet det, men jag uppreser mig däremot, jag kan icke erkänna en öfverman. Jag söker hans namn för att fånga och binda honom; jag har letat alla namn från människors tunga och alla ord från min egen tankevärld. Ännu har jag icke lyckats fängsla honom i något namn eller något begrepp, men jag fortfar att leta, och jag skall finna honom. Min arsenal är outtömlig.

— Och om du icke lyckas?

— Så förnekar jag honom. Jag har ofta förnekat honom, hånat honom och trott mig hafva för evigt bundit

eller tillintetgjort honom, men han har uppstått ånyo, mäktigare än förr, och bundit mig med osynliga kedjor, som jag icke kan undkomma. Den förmätne! Är det icke jag som beherskar himmel och jord? Skulle jag hvila, förrän jag har besegrat min öfverman?

— Fjäril på lätta vingar, hvad vågar du säga? Du förnekar den som har skapat dig och gjort dig till världens herre. Är du icke ett utflöde ur hans eviga urkälla?

— Man har sagt mig så, men icke bevisat det. Om jag lyckas utfinna ett ursprung, där allt härstammar ur sig själf genom atomernas slump, då är äfven jag lösgjord och frigjord från alla band.

— Fjäril, fjäril, hvarför framleta ett ursprung som förnedrar skapelsen till atomernas lekboll? Du har själf nödgats erkänna, att denna din uppfinning icke mer är en tanke, utan ett vanmäktigt trots! Förstår du icke, att du med ditt öfvermod förnekar icke blott ditt ursprung, utan äfven dig själf?

— Bevisa mig det! Är jag icke odödlig? Är jag icke allsmäktig? Är det ej jag som skapat världen? Och jag skulle förödmjuka mig!

— Detta omedelbara, outsägliga, för hvilket du förgäfves söker ett namn, denne din förnekade, hånade, dödade och återuppståndne öfverman, har förödmjukat sig själf så djupt, att han nedstigit till din sinnevärld i en hydda af stoft, tänkt dina tankar och stridt dina strider, men utan trots, utan högmod, utan afund och herskiystnad. Du har förnekat honom, och han har erkänt dig som sitt älskade, förlorade, återvunna barn; du har skymfat, slagit, beljugit och dödat honom, och han har förlåtit dig allt; du har vältrat en klippa öfver hans graf och tryckt ditt insegel därpå, och likväl har han

segrande uppstått ur grafven som lifvets herre, men blott för att åter älska dig, förlåta dig och helga dig. Är du förmer än han, att du icke vill höja dig till honom, där han böjt sig till dig, och blifva en arfvinge till hans herrlighet, såsom han iklädt sig ditt elände?

Fjäriln fläktade oroligt med sina vingar, såsom ville han åter säga: bevisa mig, att allt detta är sant!

Jag fortfor:

— Tvifla, det är din medfödda rätt, men sök, det är din lika medfödda pligt! Sök icke namn, icke ord, icke mångtydiga begrepp; sök det omedelbara i dess ogrumlade ingifvelse hos barnet, innan detta ännu har vaknat till din brustna tankevärld; sök det i samvetet, i ångern, i den troendes bön; sök det i de skapade tingens samband och ändamål; sök det i lifvets ord, som flutit ur eviga källor; lägg detta tillsamman, förneka icke dig själf, men förneka ditt öfvermod och kalla dig tro, men om detta ord skrämmer dig, kalla dig något annat, kalla dig forskningens resultat! Lägg visshet däri, och du har funnit den sanning du sökt.

Åter fläktade fjärilns vingar. Jag tyckte mig höra en halfkväfd suck: hvad är sanning? Och i samma ögonblick var han försvunnen i okända rymder.

Borta! Jag dåre! Att vilja förklara för tanken det otänkbara, är det icke som ville jag tvinga ordet att säga det outsägliga? När förstår tanken det underbara, som fjärran från alla hans förnimmelser lefver i andens högre lif inom oss och högt öfver oss? Han fordrar bevis, och vi erbjuda honom alla bevis ur historien och lifvet att en andevärld öfverallt ingriper i det jordiska, men tror han oss? Nej, han kan icke tro i den mening vi tänka oss tron — han kan endast fråga, jämföra, öfvertygas och veta. Så snart han möter det öfversinn-

liga, fäller han vingarna, och hans oerhörda rikedom förvandlas till hjälplös fattigdom. Han kan sitta bredvid en apostel i fängelset, bredvid Luther i klostercellen och tjena dem som språklärd tolk af det gudomliga ordet, men fråga de honom om ordets mening och innehåll, svarar han: det är jag. Det är ju han som uppfunnit teologin. Jag säger ej att han hycklar: han inbillar sig verkligen, att hans lära är lif.

Tag undan blott detta enda hemlighetsfulla, som han kallar det omedelbara, emedan det icke tillkommit genom hans förmedling, och han är den rikaste bland de rike, den mäktigaste bland de mäktige. Han söker ett ord och finner mången gång intet. Han finner det slutligen och går ut i armod och svaghet; ingen hör honom, alla förakta honom. Han faller på hälleberget, blomstrar och vissnar; i törnen och kväfs; på vägen, förströs; i fruktbar jord och slår rot. Han växer, utbreder sig och famnar tider och släkten, blir en världstanke och omskrifver historien. Dessa äro de utkorade tankarna; oändligt flera dö i de första hjärtbladen; andra utbreda sig som norrsken öfver ett tidehvarf, men förblekna i det efterföljande och sökas förgäfves på firmamentet. Tanken är som en strömmande luft, han meddelar sig och blir en farsot, i hvilken många insjukna; en annan gång rensar han luften som en rytande storm. Ty han antager alla lynnens former, goda och dåliga; hvem kan följa honom, hvem kan bevaka honom?

Friheten är hans lifsluft. Insnärjd i vanor och fördomar, förkrymper han till en dvärg; misstron sårar honom, fåfängan bländar honom, ärelystnaden stör hans nattro, afunden sargar honom med glödande pilar, hatet uppretar honom, hämnden förföljer honom. Stundom söndersliter han sig själf i svartsjuka, stundom i grubbel,

stundom på en idé, som föresväfvar honom, men åt hvilken han ej lyckas skapa kropp och tillvaro. Ju friare han känner sig, desto lyckligare, desto mäktigare går han att strida och segra. Jag har sett honom konungsligt hög i forskarens låga studerkammare; jag har känt solvärmen från hans glänsande ögon, när han afslöjat en orättvisa eller försvarat en oskyldig; jag har sett mänsklighetens krona tindra kring hans böjda panna, där han, ödmjuk, osedd, försakande knäböjt i lidandets boning. Är han ock ofta i mänsklig brist så svag som en slocknande gnista, att en vindfläkt förjagar honom, en skugga utsläcker honom, hur beundransvärdt stor och stark kan han ej en annan gång vara, när han mäter himlarnas ocean, eller djupen i ett människohjärta!

Fladdrande fjäril, jag knäböjer icke för dig, ty du är ingen gud, fastän du stundom inbillar dig vara det, men jag älskar din frihet, jag beundrar din kraft, jag välsignar ditt verk för det ädla på jorden.

18 $\frac{29}{4}$ 95.

Storheten.

Jag står inför ett stort namn i det förgångna eller det nuvarande, och jag frågar mig själf: hvad är storheten? Är hon ett rykte blott eller ett inre värde? Och efter allt stort och allt litet äro blott relativa begrepp, som bero af jämförelsen med någonting mindre eller någonting större, hvad är det då som är större än vanligt mått, hvad är det som höjer sig öfver mänsklighetens allmänna nivå, det alldagliga, möjligen mycket aktningsvärda, mycket älskvärda, men som finnes hos ett flertal, om också icke hos alla?

Frågar jag ryktet, som hakat sig fast vid en personlighet och efterhängset utbasunar dess namn, ryktet, som så ofta blandar smädelsen med berömmet och ena gången prisar ett smådrag, medan det andra gången glömmer eller misstyder ett stordåd, så svarar mig detta rykte: storheten är en glänsande bragd, storheten är en handlingskraft, som förmår allt, storheten är en intelligens, som beherskar allt, som bryter sig väg genom berg af hinder och än upphöjer, än nedtrampar allt i dess väg. Storheten han bära motgången, olyckan, ja tillintetgörelsen, men icke förnedringen; storheten kan icke nedlåta sig till det låga, som hon föraktar, eller till det alldagliga, öfver hvilket hon spänstigt höjer sig genom sin

explosiva kraft. Hon kan fela och ångra, men icke förödmjukas; hon kan brista, men icke böjas; hon kan bortskänka allt och likväl behålla sig själf. Hon är oberäknelig, därför att hon bär i sig sitt eget mått, och om hon efter detta mått mäter sina medmänniskor och finner dem endast vara till för att tjena henne till redskap, må man icke förundra sig, ty hon är danad att herska och utkorad att leda hjordar af människoboskap.

Så långt ryktets signalement, hvilket, som man ser, passar in på flertalet af historiens berömdaste namn, dock icke på alla. Den första anmärkning, som protesterar, är den totala bristen i detta signalement på de egenskaper, dem det gudomliga ställer högst som människors rättesnöre: ödmjukheten, självförsakelsen, kärleken. Det förekommer oss snarare som skulle den mänskliga själfviskheten förherrliga sina triumfer i denna storhets naturtrogna apoteos. Har någon räknat de blödande offren under segrarens triumfvagn? Har någon en tår af deltagande för all den förspillda människolycka, alla de i förtid afbrutna existenser, allt det sedliga förfall och elände, alla de kränkta människorättigheter, som denne segrare med svärdet, statskonsten eller intelligensen behöfver på sin väg öfver massornas hufvuden? Och har någon ihågkommit allt hvad en så upphöjd personlighet kunnat göra, men icke gjort, för att upprätta, trösta, förädla, lyckliggöra dessa mänskliga varelser, hvilka viljelösa tjenat hans vilja och dock, hvar för sig, haft sina anspråk på lifvets högre bestämmelser?

Nej, jag frågar icke ryktet, jag erkänner icke dess vittnesbörd. Jag frågar det gudomliga ordet, jag frågar historiens samvete och denna omutliga inre domare, som skipar rättvisa öfver mig och alla. De säga mig, att ryktets signalement gäller skalet och skenet, men lämnar

storhetens verkliga värde oberördt. Blott i en punkt tangerar ryktet den verkliga storheten, nämligen däri, att den fordrar en utkorelse ofvanefter, en viljekraft, som öfverstiger det allmänna måttet, men som oftare finnes hos obemärkta, glömda existenser, än hos dem, hvilka ett rykte utkorar till sina gunstlingar.

Storhetens högste domare säga mig 1) att ingen storhet finnes, som ej kan försaka sig själf och uppoffra sig själf för ett högre mål; 2) att ingen storhet finnes utan detta högre mål, uppfattadt af intelligensen och förverkligadt af viljan; samt 3) att ödmjukhet och kärlek äro nära förbundna med uppfattningen af detta samma mål, för hvilket man kan uppoffra allt.

Man kan ej af svaga dödliga, hvilkas hela lif genomströmmas af många olikartade impulser, begära fullt konsekventa viljeyttringar, så att deras blick skulle oaflåtligt vara fäst på det höga lefnadsmålet. Jag förlåter dem inkonsekvenser och felsteg, jag mäklar icke med svagheter och synder, endast riktningen är den rätta. Ja, jag går så långt, att ett lif kan vara till största delen förfeladt och likväl i sitt slutmoment bära storhetens prägel.

18 $\frac{14}{12}$ 95.

De glömda.

Att stå på en presenterbricka för världens ostadiga gunst, en slaf för dess nycker, ett mål för dess afund, det är att icke mer tillhöra sig själf och beständigt frukta att blotta' en svaghet. Att glömd arbeta i skuggan för lefnadens kall, utan rykte och utan afund, det är att vara en fri arbetare, det är att tillhöra sig själf, sitt land och sin Gud.

Det förödmjukande i människors pris ligger i motsägelsen mellan andras uppskattning och egen medveten brist. Ett finskt ordspråk säger: »ej så god som man berömmes, ej så ond som ovän tror». Kristus säger om de högt uppburna: »de hafva fått sin lön». De hafva upplefvat sitt kapital, fått ut hvad de sökt, den försvinnande njutningen af en smickrad fåfänga, äran i dag och glömskan i morgon. Seneca säger: »de hafva mödat sig lifvet igenom för inskriften på sin graf». Hvad återstår? Bakom grafven finnas inga triumfbågar, inga lagerkransar, inga applåder, inga lofprisande tidningar, icke ens den fattiga trösten af det toma intet, på hvilket några säga sig tro. Att de icke tro det, bevisas däraf, att de bortom grafven förvänta ett äradt minne. Ja, ett aktadt, om också ej äradt namn, är för visso ett dyrbart arf *för tiden*, men ej för den evighet, i hvilken

en död träder in. Skriften säger icke att namnet följer honom. Namnet är väsendet; tidens namn äro skrifna i snön. Skriften säger att de utvalda få ett *nytt* namn. Det som följer den döde, det är gärningarna — och domen.

Ett människolif behöfver ju hågkomst och deltagande, såsom det behöfver sol och kärlek. Endast narren och idioten äro sig själfva nog. Erkännandet lifvar och uppbär, där det icke förhäfver; glömskan förlamar och tynger, där den ej finner en motvikt i lefnadens mål. Almqvist har sagt: »att vara fattig, det är att vara hänvisad på sig själf». Glömskan är enslighetens fattigdom: behåll en enda varelse som förstår dig, och du är rik! Tages denna enda ifrån dig, återstår dock en, som förstår allt och minnes allt, en förtrogen Gud.

Med denna enda vän och Gud vid din sida skall du motstå trycket af alla andras glömska. Ditt arbete vändes utåt, din värld och din tyngdpunkt inåt. Själfförsakelsen är en stormakt, som stålsätter individen och uppfostrar tidehvarfven. Det glömda arbetet är lifvets fördolda sparkassa och slutsumman af generationernas arf åt eftervärlden.

Om minnet efter döden vore den enda tröstenoch enda belöningen för ett lif af mödor och sorger, för hvad ha då de myriader lefvat, på hvilkas okända grafvar efterlefvande likgiltigt trampa? Arbetarens barn, måhända hans barnabarn, minnas honom ännu; för fjärde släktledet är han försvunnen. Men, säger du, hans verk lefva kvar. Ja, de kvarlefva i sina följder, efter ju intet människolif går fullkomligt spårlöst förbi. Men dessa verk eller följder ha för individen förlorat det personliga, som skulle utgöra deras tröstande värde. Verkets odödlighet, de världsvisas tarfliga surrogat för

en personlig odödlighet, är endast ett bländverk, som eskamoterar släktet i individens ställe. Det är sant, att personligheten vidhänger hvarje minne. Historien omfattar allt i massor, och likväl är personligheten dess lefvande själ. Folktraditionen söker öfverallt personligheten och inristar dess bomärke i alla tilldragelser eller föremål, som för den ha ett värde. Men allt detta är *tidens* uppfattning, och den döde står utom tiden.

Realismen skall icke triumfera öfver denna bekännelse, hvilken utgår från den mest upphöjda idealism, kristendomen. Ödmjukheten, självförsakelsen, icke den personliga äran, tillhöra kristendomen. »Alla höjder skola förnedras och alla dalar upphöjda varda.»

Rykte.

Byron vaknade en morgon och fann sig ryktbar. Kände han sig lyckligare då, än förr i sin obemärkta kamp för diktens krona? Måhända, måhända icke. Han fann äran, men hvad han icke fann, det var lugnet. Hans hela lif var en fridlös våg. Äfven i den rättmätigaste kamp behöfver en själ andas ut i skuggan af sitt mål.

Ärelystnaden känner ingen hvila. Den lilla personligheten ställer sig beständigt framför det stora målet och skymmer det med sin skugga. Det ändliga tidssyftet trasslar sig ständigt in i den stora framtidstanken och förväxlas med den. Carl IX skulle med sin långsynta blick ha varit Sveriges störste konung, om han ej haft sin dynasti att kämpa för.

Kristendomen aktar kärleken högt, men rykte ringa. De största och ädlaste bland människor ha känt sig lyckligare af ett barns eller en okänd bondes oförställda beundran, än på sin triumfvagn under jublande skarors bifallssorl. Hvarje loftal, hvarje offentlig hyllning kännes för dem som en förödmjukelse, emedan domaren i deras inre väger dem på sin våg och finner dem för lätta. Vid smädelse och förtal sjunker vågen stundom för djupt. Smickret är alltid en förolämpning, emedan det nedsätter den smickrades omdöme under smickrarens.

Om man dissekerar en prisad mans eller kvinnas rykte, skall man stundom finna däri ett grand af aktning och kärlek, men alltid en stor massa skum. De fleste beundrarne eftersäga hvad andra sagt före dem; några döma af sympatier, några förtjusas af enskilda ljusblinkar. Kritici åter söka sin måttstock i ett på förhand uppgjordt system. Ytterst få uppfatta personligheten i sin helhet: en enda uppriktig och klarseende vän är mera värd än tusendes loford.

Lifvets mål är allt, dess rykte intet. Bjud Ferdinand Lesseps Asien och Afrika som lydländer, om han fyller Suez-kanalen med grus, och han skall svara: var god och vänta tilldess att jag genomgräft Panama! Men bjud honom en ynglings tjugu år i utbyte mot hans åttiotvå år om han vill afsäga sig sitt världshistoriska rykte, och han skall svara: med nöje; jag får då tid att förbinda två nya världsdelar med hvarandra.

Minnesstoder.

Det finns ström och motström i de flesta människosjälar. Å ena sidan ett behof att höja sin egen storhet med andras litenhet, å andra sidan att höja sin egen litenhet med andras storhet. Man tillverkar så gärna en nolla eller en afgud. Nollan är min nästa, afguden är ett namn, som kastar glans på mitt eget.

När Norge fått Sankt Olof, kunde Sverige ej längre umbära ett helgon och uppfann Sankt Erik. När Sverige ännu därtill fick Sankt Brita, kunde Finland ej stå efter och uppfann Sankt Henrik. Än i dag är det under en påfves värdighet att icke uppfinna åtminstone ett nytt helgon.

Men helgonglorian föll i pris, och man återgick till romarnes sed att tillbedja en Cesar som gud. Minnesstodernas långa rad begynte med kejsare och konungar, hvilka åter funno det prisvärdt att resa stoder åt sina fältherrar. Efter dem följde de store upptäckarne, vetenskapsmännen, tänkarne, skalderne, folkhjältarne, industrimännen. Grafvarnas bilder hade länge förherrligat stora och små personligheter.

Finland är sannolikt det enda land som frångått rangskalan, ty dess första minnesstod restes åt en vetenskapsman, den andra och tredje åt skalder. Efter dem

följer en civil styresman, en biskop och slutligen, där sed varit att börja, en kejsare.

Man må ju unna ett folk den mänskliga svagheten att förherrliga sig själf i sina store män. Något måste förlåtas kärleken och något kvarstå af föredömet. Döden, som utjämnar stort och litet, reser en piedestal åt de bortgångne. Bristerna falla bort, ett lifs betydelse framstår ogrumlad. Det är renande och uppfriskande att dock se någonting oåtkomligt för afunden.

Fortgår det som härtills, skall nästa sekel se flera döda i marmor och brons, än lefvande i folkens främsta leder. Ett folk af sten är dock någonting spöklikt. Man framsöker ur grafvarna den upphöjda storhet, som ej mer finns i den lefvande samtiden.

Om marmorn eller bronsen kunde le, huru ofta skulle ej medlidsamt löje spela kring de stela läpparna af mänsklighetens heroer på piedestalerna! *Vanitas vanitatum!*

En bok.

Hvad är en bok? Skuggan af en tankevärld, det förstelnade ordet, fotograferadt på papper. Icke ingenting, icke allt. En bok är alltid något, alltid ett stycke människolif, men också endast ett stycke. Det finns blott *en* hel bok, bibeln, som allena omfattar Gud och människan, andelif och naturlif. Alla andra böcker röra sig i eller kring människan, som utan Gud är ett rotlöst flarn på ett rullande klot.

Alla andra böcker äro fragment, styckeverk. Ingen, icke ens det fullständigast genomförda vetenskapliga system, kan uttömma tanken eller helt afspegla lifvet. Ös ut världshafvet med en skopa! Men alla böcker innehålla droppar ur detta haf. Ingen bok är så tankefattig, så tom, att där icke finnes en bottensats af ett människolif. Det finnes intet så utfattigt människolif, att där ej skulle återstå en rest utaf mänsklighet. Den sinnessjukes brustna tankegång kan för en mellanstund hopfogas som stereoskopets två bilder hopflyta i en. Idiotens sofvande själ kan tidtals i blicken afspegla ett doldt inre. Den uslaste bok kan innehålla en lärdom. En gammal annonskalender, som längesedan dött bort från dagens marknad, kan vittna om det lif som rört sig på hans tid. Bränn upp slagdängan, såsom man

uppbränner ett maskbo eller en förtorkad rishög, askan är ju alltid nyttig för något, men tro ej därför att hon gått spårlös igenom världen!

Böcker kunna lefva, det är läsas i årtusenden, såsom de fornindiska, grekiska och romerska, men det är sörjdt för öfverproduktionen i bokvärlden som i djurvärlden. Icke ens klipphällarnas och de assyriska tegelstenarnas skriftmumier undgå förgängelsen. Af de tallösa fårknotor, djurhudar, pergamenter, papyrus, lump-, ris- och träpapper, på hvilka människohanden ristat sitt bomärke i skrift eller tryck, återstå slutligen endast halfförgätna trasor i biblioteken.

Hvad är ett bibliotek? Människoandens kyrkogård, uppfylld af frön för kommande vårar, men än mer af vissnade löf från förgångna somrar. En författares rykte är äppelblomman: äpplet ätes i dag, hvem minns det i morgon, och hvem minns dess blomma? Första nya vind har förstrött hennes blad: ett villkor för nya blommor i nästa vår.

När man i vår tid ser ett bibliotek omsorgsfullt uppsamla, år efter år, allt tryck i bokform, undrar man huru länge ladorna skola rymma alla vissnade löf. Den tyska bokmarknaden ensam utsänder årligen trettiotusen nya verk i trettio millioner exemplar. Det är fiskarnas rom och insekternas ägg: inom en kort tid skulle de uppfylla haf och länder, därest ej en naturlag dömde nittionio af hundra till en förtidig undergång.

Hvilken läxa för en författares naiva tro på ett odödligt namn och ett varaktigt inflytande! Hvem minns i morgon de boktitlar och författarenamn, som i dag äro på allas läppar? Några flyta en generation framåt, sjunka så småningom, dyka upp, sjunka åter i djupet och begrafvas slutligen i katalogen med en grafskrift i litteraturhistorien.

Intrycket af den gjorda boken, som bygger sitt hus efter ritning, kan icke mäta sig med intrycket af den upplefda boken, som berättar sitt lifs historia, där en läsare alltid kan igenkänna något af sig själf.

Stundom kommer en befallning ofvanefter: Skrif! — Tala, Herre, din tjenare hör! ... Då klarna hastigt de gåtor, hvilka eftertanken förgäfves ansträngt sig att lösa; årslånga, spillda mödor bära en oväntad frukt, och redskapet, som tvekande sätter sitt namn på titelbladet, igenkänner lätt det gifna, som han fått, från det själfgjorda, som blott är dess skugga.

Det finns välsignade böcker, liksom det finns förbannade böcker. Är icke människolifvet uppfylldt af omedvetna eller halfmedvetna impulser? Hvarför skulle tanken ensam vara för dem oåtkomlig? Konstnären och skriftställaren känna den ofta förtviflade kampen om verkets tillvaro, intill dess att Promethei gnista gifver den döda leran lif. Allt för sekler bestående har framgått ur inspirationen. Tekniken utför, anden dikterar. Johan Gutenberg hopfogar några trästafvar och uppfinner boktryckarkonsten. Thomas af Kempis antecknar ensliga stunders tankar i en mörk klostercell, och ännu fyra hundra år efter hans död gå dessa tankar igen i torparstugan på Finlands mo...

18 $\frac{1}{7}$ 87.

Tillägg.

Det providentiella i världshistorien.

All vetenskap börjar med en förutsättning och slutar med ett resultat. Historien är begränsad, men hennes fält, tiden, och hennes material, mänskligheten, äro obegränsade. Bakom henne är något som varit förr, och framför henne något som kommer efter.

Du från i dag, som ser bort till i går, tänk dig en stjärnklar natt, en strandlös ocean, ett gungande skepp. En man står på däcket, betraktande stjärnhimmelen. Nattens, rymdens och hafvets enslighet, höjdernas strålande lugn, allt vederkvicker, samlar och manar. Denne man söker ett fäste, och hvar finna ett fäste på böljande haf?

Han frågar — människoanden frågar alltid. Det förekommer honom som skulle han stå midt i ett ofanteligt, ihåligt klot. Ofvan honom himmelens omhvälfda skål, under honom hafvets motsvarande spegelbild; öfverallt stjärnor, öfverallt evighet. Klotet är fullständigt. Alla radier från medelpunkten utlöpa till dess periferi; alla radier från periferin återstråla till medelpunkten. Och *han* är medelpunkten. Det är han som beherskar världsalltet.

Denne betraktares intryck är människans första naturintryck under en stjärnhimmel, och myten har

kallat natten alltings moder. Däraf föreställningen att universum kretsar kring jorden. Däraf astrologens dröm om stjärnornas inflytande. Däraf den ständigt åter och åter upprepade ormalåten, att mänskan är Gud. Och likväl angifver denna inbillade ställning i världens medelpunkt någonting mycket mer än en optisk synvilla. Han, betraktaren, hvars blick öfver världen tändes i går och slocknar i morgon — denne kortsynte dödlige, som måste beväpna sig med det starkaste fjärrglas för att erfara något om sin planets närmaste grannar — han igenkänner, obeväpnad i sin försvinnande ringhet, sin solidaritet med skapelsen, sitt oupplösliga samband med historiens oändliga något bakom och lika oändliga något framför.

Hvarje tänkande varelse är en mikrokosm, som i sig bär världsalltet.

Oförmöget att omfatta klotet, uppfattar betraktarens öga tydligt dess periferi. Denna cirkel, hvilken man kallat den skönaste och mest fulländade af geometrins linier, hvarför är han lika obeveklig som han är skön? Hvarför stänger han detta ofantliga klot? Hvarför begränsar han det gränslösa, hvarför fjättrar han vår fria ande inom en sinnlig uppfattning, som, hur vid den må vara, dock alltid är för trång för det oändliga? Är allt i skapelsen, och därmed allt i människolifvet, en i sig själf afslutad kretsgång, så finnes ingen verklig oändlighet, intet framsteg för världen och intet hopp för mänskligheten. Personligheten uppstår ur atomernas slump, lefver en dag, begrundar sitt öde, vissnar bort och förintas. Dödlige, hvarför fråga; du är dömd att förgås! Fjättrad i en ständigt upprepad cirkel af öden och växlingar, sänker historien modlös sitt stift för att anteckna vid sidan af krönikans döda årtal: »intet nytt under solen!»

Tron, som profeterat »från klarhet till klarhet», protesterar. Vetenskapen, som begär utveckling, protesterar. Människoanden, som söker oändlighet, protesterar med dem. Allt förgäfves. Naturintrycket står kvar: lifvet är en cirkel: efter ebben floden, efter floden ebben. »Allt är såsom det varit hafver af begynnelsen.»

Öppna cirkeln!

Historien står inför den betydelsefullaste af sina frågor. Rör sig människovärlden? Och om hon rör sig, hvilket ju knappt kan betviflas, rör hon sig i en kretsgång, eller rör hon sig framåt?

Öppna cirkeln!

Kan han verkligen öppnas, denna omedgörliga cirkels lästa port, som begränsar vår tillvaro? *Om* han kan öppnas, då skall historien frigöras och mänskligheten med brutna kedjor strömma ut i oändligheten.

Öppna cirkeln!

Ja väl. Men *hvar* finna dess nyckel?

Åter svarar tron: jag gaf dig ju nyckeln längesedan. Nyckeln är Kristus.

Vetenskapen, alltid skeptisk, nöjs icke med detta svar. Vetenskapen fortfar att outtröttligt genomforska världsrymden, tilldess att hon slutligen finner en nyckel, som öppnar den lästa porten — en skrufnyckel! Samma natur, som bundit tillvaron med cirkeln, löser henne med spiralen. Den planet, där vi fråga och från hvilken vi hämta vår måttstock, den sol, som upplyser oss, de tallösa, mäktiga klot, som stråla på natthimmelen, alla dessa världar röra sig framåt, icke i *cirklar*, men i *spiraler*.

Aldrig har naturen tydligare besvarat en fråga af människan. Detta svar ingriper i allt, öppnar cirkeln, utan att upplösa honom, och förklarar för oss rörelsens

gåta. Men rörelse är lif: spiralen går oss på lifvet. Cirkeln är icke evigheten, såsom man föreställt sig, till följd af naturintrycket. Denna »orm, som biter sig i stjärten», är det ändliga, det själfviska, det kring sig själf roterande, alltså ett naturlif, såsom årstidernas växling, icke ett andelif, som förutsätter progression. Detta högre och fullkomligare lif, detta oändliga, som har ett mål och ett centrum på samma gång i och utom sig själf, har sprängt cirkeln och förvandlat hans rörelse till spiral. Men om solsystemerna rotera i spiraler framåt, kan ingen sinnligt förnimbar tillvaro, icke ens den skendöda stenen, undgå denna rörelseform. Människolifvets skenbara kretsgång, folkens framträdande och försvinnande, släktets utveckling, öden och omskiften, med ett ord, allt det material och det lif, som historien är kallad att anteckna, allt detta roterar i en beständig rörelse framåt, en rörelse i spiraler.

Rörelsen framåt förutsätter ett mål och detta åter en världsplan, en världsstyrelse. Det behöfves en väl hård panna för att med en så oundviklig slutsats förneka en Gud. Men antag, med en känd skola, att denne Gud är materien själf — eller människan, om detta klingar behagligare för vår fåfänga. Vi skola, för att undvika en trosformel, kalla världsstyrelsen *det providentiella*, öfverlämnande åt en hvar att tänka sig, om han förmår, en förnuftig världsplan, skapad, ordnad och styrd af det eller dem som ju rimligen själfva behöfva skapas, ordnas och styras.

Det providentiella — den från begynnelsen planlagda, för ett bestämdt ändamål förberedda och i alla detaljer genomförda världsordningen — är historiens tanke. *Utan* denna är allt meningslös slump eller tröstlös cirkelgång. *Med* denna får äfven det skenbart

tillfälliga sin betydelse. Hvad vi människor kalla slump är endast vår egen oförmåga att uppfatta företeelserna i deras följdriktiga sammanhang.

Världsuret har en timvisare, historien, och en minutvisare, statistiken. Båda operera med massor, utjämna de små posterna och bokföra slutsummorna för begränsade tidrymder. Men det, som i statistiken uppfyller oss med bäfvan, är att vi se denne fruktansvärde bokförare inregistera själfva den fria mänskliga viljans handlingar under naturlagarnas tvång. Från dem gifves ingen annan räddning, än detta hemlighetsfulla providentiella, hvilket, lika strängt som statistiken, men långt mera kärleksfullt, trycker inseglet på en stor tänkares grundsats: »det verkliga är det förnuftiga». Det är, ur trons synpunkt: »Herrens vägar äro ej våra vägar och hans tankar ej våra tankar».

Om vi kunde bygga historiens utsiktstorn högre än Eiffels, så högt, att hvarje enskild och slutligen äfven folken för vår syn försvinna i mänskligheten, då stode vi ju med oceanen under oss. Men då skulle ej oceanens vågor så regellöst, som de nu synas, vara hvarje vindfläkts rof; de skulle då gå i en gifven, af inga stormar afbruten riktning, likasom flodsystemet i sin samlade hufvudåder angifver landets sluttning. Vi skulle då upptäcka, om också ej utgrunda, den i öppna cirklar framträngande spiralen af människolifvet. Från detta afstånd skulle, enligt spiralens natur, månget skenbart framsteg visa sig vara ett steg tillbaka, medan mycket, som på nära håll liknar ett steg tillbaka, skulle visa sig i verkligheten vara ett steg framåt. Mången bitter sorg skulle på detta afstånd visa sig vara en anledning till glädje, mången död lif och tvärtom. Sådan är spiralen. Hans skrufformiga rörelse framåt visar oss i hvarje

ögonblick endast ena halfva omkretsen af den roterande cirkeln, medan den andra hälften, som vi behöfva för ett rätt omdöme, ligger för oss i skuggan.

Det är nödigt att ihågkomma detta för uppfattningen af det providentiella i historien och lifvet. Ty det providentiellas mest utmärkande drag, de som mest framkalla vårt knot, emedan de störa vår egen vilja och våra föreställningar om jordisk lycka, äro sträng följdriktighet, solidaritet, ansvar, dom, progression och slutändamål. Sedda på tillräckligt afstånd, såsom de synas ur världsstyrelsens synpunkt, skulle dessa lagar, som synas oss så obevekligt hårda, ja grymma, visa sig — åter enligt spiralens natur — vara kärlek, barmhärtighet, rättfärdighet, helighet.

Mikrokosmen i individen innebär, att samma providentiella företeelser återfinnas i hvarje enskildt människolif. För att öfvertyga oss därom, behöfva vi endast kasta en självpröfvande blick tillbaka på hvarje längre vägstycke, som ligger bakom oss.

Särskildt lärorikt för uppfattningen af det providentiella i världshistorien är för oss judafolket. Allenastående i sin predestination, säreget i sitt skaplynne och utan att ännu hafva sagt sitt sista ord, låter detta folk öfverallt tillämpliga typiska drag af en världsplan framträda. I våra läroverk börjar den historiska undervisningen med judafolket, emedan vi där finna kristendomens rötter blottade. Vi kunde tillägga: värdshistoriens. Juden är än i dag dess järtecken.

Jämförande hans historia som exponent för det providentiella med andra folks, konstruera vi, utan tillämpningar, som enhvar kan göra, och utan anspråk att lyckas i få rader sammantränga årtusendens gåtor, följande

Grundlinier.

1. Anden är allt i alla, det första och sista, det enda i sig sanna, i sig goda och därmed i sig fria. Han skapar i kärlek och skapar allt ur sig, i sig, till sig, alltså efter sin förebild. Emedan det skapade icke är skaparen, framträder det, jämfördt med förebilden, ofritt, ofulländadt, sökande i honom sin frihet och fulländning. Allt lif är en uppfostran till honom, ställdt på förhoppning, danadt till frigörelse. Uppfostran till frigörelse förutsätter valfrihet, och denna är på vår planet gifven åt människan ensam. Därför lefver planeten i henne sitt andliga lif, hon är hans själ och valfria vilja, därför hans herre. Därför drager hon ock med sig hela den henne underordnade lägre naturen till fall eller frigörelse.

2. Allt är förutsedt med ömmaste omvårdnad. Planeten är från begynnelsen danad för sina invånares behof under årtusenden framåt, hvarje luftstreck för sina organismer, hvarje land för sitt folk, hvarje bygd för sin inföding, icke tvärtom. Växelverkan äger rum, men »våra hufvudhår äro alla räknade». Mångfalden, icke enheten, är ett lifsvillkor. Af 1,500 millioner människor liknar icke en fullkomligt en annan, och den minsta af världsdelarna är starkast för sin mångfald af folk. Förutseendet ingriper i hvarje moment af planetens utveckling och hvarje skifte af dess invånares lif.

3. Människosläktet, vuxet ur samma rot, danadt för samma mål och beroende af samma lifsvillkor, är solidariskt inbördes, släktet med individen och individen med släktet. En för alla och alla för en. Individens

bestånd är tryggadt genom hans personlighet (själfmedvetande) och hans egna utvecklingskedja (mikrokosmen).

4. Massor af individer förbrukas och bortkastas, skenbart värdelösa, hopplösa, spårlösa, men ingående som sandkorn i ett stort byggnadsmaterial. Många förfela sitt lif för folk eller mänsklighet, men ingen lefver spårlös för sig och sin omgifning.

5. Några få lifskraftiga utväljas och uppfostras till folkmedvetande, som i sig innebär möjligheten till en allsidig utveckling. Folket är den kollektiva individen, hvars karaktersdrag framträda i folket, skärpta genom samlad kraft och bundna genom inbördes motvikt. Individens själfviskhet framträder i folket hänsynslös under namnet patriotism. Krig är den brutala själfviska driften, som, afklädd sin gloria, blottar rofdjuret. Folkrätt är ett försök att tämja tigerungar, innan de vuxit stora. »Den eviga freden» är den af alla erkända solidariteten.

6. Fysiskt och andligt äro folken organismer, beroende af lagarna för groning, blomstring, förvissning, men med förnuftiga väsendens själfbestämning, alltså med ansvar för godt och ondt.

7. Hvarje ansvar fördelas efter mått, hvarje skuld straffas. Det ena folket sändes att utföra domen öfver det andra. Hvarje tidehvarf dömer sina föregångare och dömes af sina efterföljare. Historien är en dom i instanser och appellerar till eftervärlden. Högsta domstolen ligger bortom tiden.

8. Hvarje nu har sin rot i ett föregående och sin blomma i ett efterföljande. Allt hastigt uppblomstrande vissnar hastigt. Allt varaktigt stort börjar i ringhet, tjenar i ödmjukhet, utvecklas i pröfningar. Till blomstring och fall kunna yttre orsaker medverka, men kraften utåt beror af

folkmedvetandets och kraften inåt af gudsmedvetandets intensitet.

9. Ett folkmedvetande (nationalitet) framgår ur tre föreningsband: *a*) *det etnografiska:* härkomst och språk; *b*) *det geografiska:* land och naturförhållanden; *c*) *det traditionella:* religion, rättsmedvetande, kultur, samhälle, politiska öden, gemenskap i ofärd och välfärd, vänskap och fiendskap. Intet af dessa tre band betingar ensamt nationaliteten, men den historiska traditionen öfverväldigar sina föregångare och är folkens vagga.

10. Kultur (civilisation) är ett folks blomma och fröbildning. Af dess art och innehåll beror om civilisationen stegrar eller uttömmer folkets lifskraft. När den högsta civilisationen inträffar *efter* det högsta folkmedvetandet och det högsta gudsmedvetandet, inträder förruttnelse. Ett folk kan vegetera i långa sekler, såsom det maskstungna trädet vegeterar med barkens safter. Dess fall beror af ett vindkast.

11. Hvarje folk har sin mission i världsplanen och ingår däri med sin egendomlighet. De små folken utväljas med förkärlek till redskap för providentiella ändamål framför de stora och mäktiga. Hvarför? Emedan makt förhäfver och ringhet uppfostrar. Mänskliga föreställningar om storhet och litenhet ingå icke i världsplanen. De framträda där oftast motsatta. Måttet är ett annat. Det kvantitativa viker för det kvalitativa.

12. Människolifvet rör sig med planeten och solsystemerna i spiraler framåt. Dess mål är frigörelse genom uppfostran i sanning och kärlek till likhet med förebilden (mom. 1). Alla andra föregifna mål — yttre frihet och sällhet, kunskap, humanitet — upplösa sig i själfviska drömmar. Vore detta jordelif allt, skulle döden förneka världsordningen. Vore den sedliga världs-

ordningen stillastående, religionerna blott en produkt af folkens kulturgrad och intelligensens framsteg de enda verkliga [1], skulle en sfär af människan röra sig framåt, medan de öfriga blifva stillastående, hvilket är oförnuft. Humanitet utan divinitet utmynnar i bestialitet. Det enda förnuftiga slutändamål, som historien känner, är denna frigörelse, hvilken sammanfaller med trons mål för människolifvet: »*den nya människan*».

*

Måhända frågar någon, under en kritisk tidpunkt, efter tillämpningen af dessa grundlinier på det finska folkets historia. Detta är en uppgift för sig. Här må endast erinras om några momenter, hvilka för vårt folk finna en särskild tillämpning. Hos finska folket framträder det providentiella märkbarast i ett tydligt urval (5), en lång uppfostran i ringhet under hårda pröfningar (8), de små folkens mission (11) och den fortgående riktningen under yttre tvång till frigörelse inåt (12). Ett för samtidens ögon så oerhördt steg tillbaka, som stora ofreden, visade sig, hundrade år därefter, som ett framsteg i folkmedvetandet. Ett folk, som genomlefvat sådana öden, har icke rätt att misströsta om sin framtid. Det kan slås till jorden, men det reser sig åter. Det *kan* icke dö, förrän det förlorat sig själf.

1890.

[1] *Buckle,* Englands civilisation, sidd. 100, 151 och 102.

UPPLYSNINGAR

TILL

SAMLADE SKRIFTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

Urvalet.

Den 10 November 1894 förordnade Topelius skriftligen bland annat följande:

»Efter min bortgång torde en upplaga af mina samlade skrifter komma i fråga. V. Vasenius bedes ... hafva inseende öfver redaktionen.»

Därtill fogades den 30 Maj 1895 följande:

»Jag beder af utgifvaren en oväldig och icke för mild pröfning af allt som i denna samling får plats. ... Man gör förf. en dålig tjenst om omogna utkast eller påbörjade halffärdiga skizzer efter hans död utgifvas i tryck. Och sådana finnas i stor mängd bland mina efterlämnade rester från sextio års umgänge med pennan.»

Och redan den 27 Juni 1886 hade skalden angående dittills otryckta skrifter förordnat:

»Om något förut oanvändt, men tryckbart, skulle återstå efter min bortgång, beder jag doktor Valfrid Vasenius hafva godheten göra däraf ett urval från efterlämnade koncepter med nödiga strykningar. Jag önskar att däri må ingå endast det som har något värde. Man gör ingen bortgången författare en tjenst med att trycka posthuma obetydligheter.»

Den granskningsskyldighet, som sålunda pålagts utgifvaren, har naturligtvis ej gällt de skönlitterära arbeten skalden själf under sin lifstid i samlad form befordrat till tryck. Angående det nya denna samling innehåller må följande nämnas.

Beträffande de *lyriska dikterna* (1—4 delen), har en jämförelse mellan hvad skalden i de af honom själf utgifna diktsamlingarna intagit och hvad han ur dem uteslutit gifvit en ganska bestämd föreställning om den måttstock han själf önskade använd. I vissa fall har dock denna måttstock tydligen icke hänfört sig ensamt till dikternas konstnärliga värde. Detta finner man till exempel vid jämförelse mellan första upplagan af Ljungblommor (i tre »samlingar», Helsingfors 1845, 1850, 1854) och den nya edition skalden år 1860 utgaf. Ur denna har han utmönstrat ett stort antal i de tidigare samlingarna intagna stycken, hvilka godt kunna uthärda jämförelse med dem han bibehållit, men dem skalden sannolikt med hänsyn till innehållet ansåg beteckna en »öfvervunnen ståndpunkt» i hans utveckling eller ock hänföra sig till någon tilldragelse, hvilken ej mer framstod så betydelsefull som då dikten skrefs. Men just ur dessa synpunkter blir ett återupptagande af flere bland dessa dikter påkalladt i närvarande upplaga, där dikterna äro ordnade i tidsföljd och där alltså just skaldens utveckling, hans förhållande till tidshändelser och tidsströmningar med mera dylikt bör afspegla sig. Att dock äfven härvid den pröfning skalden utbedt sig ägt rum, visas af att de stycken ur nämnda första edition, hvilka också här utelämnats, äro flere än de återupptagna.

Utöfver dessa tillägg hafva, från den tid skaldens egna samlingar omfatta, här intagits hans promotionsdikter samt ett fåtal andra stycken. Från tiden efter

utgifvandet af Ljung har naturligtvis en efterskörd varit att göra. Vidare ingå i samlingen skaldens *psalmer*, och slutligen har man ansett skäl förefinnas att genom ett litet urval »familjevers» göra allmänheten bekant med en sida af skaldens diktning, hvilken han själf blott i alldeles enstaka fall lät bli representerad i sina samlingar. Urvalet har i denna afdelning träffats äfven med hänsyn till det ljus vissa af dessa stycken, särskildt de till hans maka, kasta öfver hans personliga förhållanden, och dikterna ansluta sig således till den lefnadsteckning som kommer att fogas till de samlade skrifterna.

Af de *dramatiska dikterna* (del 5—6) äro de flesta redan af skalden själf utgifna i tryck; Kung Carls jagt har publicerats efter hans död, och blott tvenne stycken äro tryckta enligt manuskript.

Beträffande skaldens *romaner, noveller* och *smärre berättelser,* hvilka fylla del 7—22, har man låtit bero vid det urval författaren själf gjort, särskildt då af de talrika berättelser och skizzer, som ingått i Helsingfors Tidningar men ej upptagits i Vinterqvällar, ytterligare ett urval af skalden påtänkts till omtryckning, men med resultat att denna plan uppgifvits. Med stöd häraf har äfven den i tredje delen af Vinterqvällar ingående skizzen Drottning Sofia Magdalenas örhängen nu uteslutits, emedan den ursprungligen i samlingen inkommit för att fylla arkantalet i nämnda del, men ej kan sägas stå framom flere af de uteslutna skizzerna. Därtill kom att då Hertiginnan af Finland och Ljungars saga utbrötos ur Vinterqvällar och bildade hvar sin del i denna samling, nämnda titel ej gärna kunde bibehållas. I stället erbjöd sig så att säga af sig själf titeln »Noveller», under hvilken dock den nämnda skizzen ej lämpligen kunde inordnas. En annan blott till hälften skönlitterär skizz,

»Känslor utan namn», har däremot fått plats i tjugutredje delen.

Denna del, *Smärre skrifter*, innehåller uppsatser, föredrag och tal, hvilka alla tidigare publicerats, men till största delen i kalendrar, album, festskrifter ell. dyl. Samlingen afser att göra allmänheten bekant dels med Topelius såsom talare, dels med den historiska uppfattning hvilken han omfattade och som ligger till grund äfven för åtskilliga uttalanden i hans noveller.

För att fullständiggöra bilden af Topelius' författarskap borde i samlingen äfven ha ingått prof på hans publicistiska verksamhet, särskildt från den tid af nitton år (1842—1860), då han redigerade Helsingfors Tidningar. Ett urval af hans i flere afseenden ytterst märkliga tidningsuppsatser hade också af utgifvaren förberedts, men det befanns att detta urval, för att bli representativt, hade bort få en större omfattning än med hela samlingens omfång var förenligt, hvarför denna plan öfvergafs, medan i stället man tänkt sig möjligheten att i en särskild samling, och då i större utsträckning, återupplifva minnet af Topelius' publicistiska verksamhet. I en sådan samling få då ock några i tredje cykeln af Vinterqvällar intagna men här uteslutna uppsatser i samhällsfrågor en naturlig plats.

För att emellertid redan i denna samling ge åtminstone någon föreställning om skaldens publicistik äro i tjugufjärde delen intagna hans *resebref*, af hvilka åtminstone Söderom Östersjön äfven af honom själf påtänkts till omtryckning. Man finner af dessa resebref hvilken mångsidighet i intressen som utmärkte Topelius och huru han vid resor i främmande land städse ihågkom sitt eget och dess kulturfrågor; ja de kapitel som handla om teatern i Paris äro direkt afsedda att utgöra inlägg

i ett samtidigt i den finska pressen pågående meningsutbyte.

Till resebrefven hafva i samma del fogats en serie *hågkomster,* förut offentliggjorda dels i tredje cykeln af Vinterqvällar, dels annorstädes.

Tjugufemte delen innehåller slutligen det efter skaldens död publicerade arbetet *Blad ur min tänkebok.*

Återstår att nämna, att urvalet af dessa samlade skrifter skett i samråd med skaldens dotter, fru Eva Topelius Acke, hvars uppfattning i flere fall på ett för arbetet säkerligen fördelaktigt sätt motvägt en möjlig ensidighet i utgifvarens individuella tycke.

Texten.

Vid fastställandet af texten till hvad i denna samling skulle ingå har en icke ringa svårighet vållats däraf att författaren själf omarbetat en stor mängd af sina skrifter, stundom flere gånger. Så föreligger exempelvis första cykeln af Fältskärns berättelser i ej mindre än fyra redaktioner. Alla försök att fastställa en allmän princip för valet mellan sådana olika redaktioner ha visat sig fruktlösa, utan har detta val måst träffas olika för olika arbeten. Såsom allmänt ögonmärke har utgifvaren dock fasthållit att den text han gett skulle visa skaldens alstring å ena sidan så ursprunglig och karakteristisk som möjligt, å andra sidan fri från allt som författaren själf kan antagas ha velat ur konstnärlig synpunkt ogilla. Och då nu en stor mängd af skaldens skrifter, både vers och prosa, ursprungligen publicerats i tidningar samt veterligen ofta nedskrifvits omedelbart före sättningen, måste naturligtvis, då sådana skrifter blifvit omtryckta i bokform, detta nytryck i allmänhet beaktas framför den ursprungliga affattningen.

När åter författaren ytterligare omredigerat hvad som redan förelegat i bokform, har det måst tagas i öfvervägande huruvida han ej därvid fogat sig efter någon

tidsriktning, som numera kan anses öfvervunnen. Där så tydligen skett, där har utgifvaren trott sig bäst tjena både författarens minne och allmänheten genom att stanna vid en affattning som, ehuru till tiden äldre, dock i själfva verket nu kan anses mera modern.

Detta gäller i synnerhet språkformen och kommateringen. Skaldens prosa närmar sig i sin äldsta form i många stycken talspråket, och hans kommatering är ursprungligen rytmisk, icke strängt grammatisk. I de äldre arbetena har därför utgifvaren ansett sig böra bibehålla det ursprungliga skrifsättet, oberoende af att vid omredigeringar eller revideringar, företagna på 1880-talet, en annan, nu åter öfvergifven, uppfattning af »språkriktighet» varit bestämmande. I de under en senare tid författade eller mera genomgripande omarbetade skrifterna har däremot denna senare tids språkformer öfver hufvud bibehållits och äfven kommateringen blott med varsamhet ändrats till likhet med de äldre skrifternas. De olikheter som härigenom uppstått mellan skilda delar af samlingen få sålunda betraktas såsom uttryck för en historisk utveckling, hvilken ju denna samling äfven i andra afseenden har till uppgift att afspegla.

Dessutom har en sträng uniformering af språket så mycket mindre kunnat eller behöft genomföras som skalden själf inom samma arbete kan använda t. ex. växelformer af samma ord och detta stundom fullt medvetet, beroende på satsens rytm, för hvilken han ägde ett ytterst fint öra.

Äfven i rättskrifningen, som öfver hufvud moderniserats, har utgifvaren funnit en viss konservatism påkallad, så t. ex. i skrifningen af främmande ord, hvilken ansetts böra i någon mån afspegla författarens egen tid. Egennamns skrifning har genomgående granskats och där

så behöfts rektifierats, äfven detta dock med varsamhet; likaså ha alla citat såvidt möjligt kontrollerats. »Bevingade ord» ha dock stundom fått kvarstå i den form, i hvilken de pläga citeras, äfven om denna skiljer sig från den som den citerade författaren användt.

Öfver hufvud kan sägas att de språkliga ändringar som i texten vidtagits ha skett inom ramen af författarens eget språkbruk, sådant detta framstått genom en möjligast noggrann kollationering af olika tryck (och handskrifter där sådana funnits att tillgå). Vid denna kollationering har äfven yppat sig ett icke ringa antal fel, ofta ganska grofva, inkomna i senare upplagor särskildt genom hvad på typografspråket kallas »lik», språng från ett ställe i texten till ett näraliggande där samma ord förekommer. Alla sådana fel ha naturligtvis nu rättats.

Vid det sakliga innehållet har utgifvaren däremot ytterst sällan rört; blott när påtagliga förbiseenden eller misskrifningar, som störa sammanhanget, kunnat med lätt hand rättas, har detta skett. Så har till exempel uppgiften (8: 47) att Marienburg skulle ligga på *högra* stranden af Main rättats, men den på flere ställen förekommande förvexlingen af Brunnsviken och Djurgårdsbrunnsviken fått kvarstå.

En närmare redogörelse för alla de detaljer redaktionsarbetet omfattat, skulle knappast kunna intressera en större allmänhet, men är det utgifvarens afsikt att framdeles offentliggöra en sådan och att därtill foga en samling af åtminstone de viktigaste varianter som de olika editionerna af skaldens arbeten ha att uppvisa. Med stöd af denna redogörelse blir det då äfven möjligt att, där sådant måhända kan finnas lämpligt, andra grundsatser än de här följda kunna i nya upplagor tillämpas.

Första—fjärde delen.

Sånger.

Här intagna dikter hafva hämtats ur följande källor:

A. Ur Ljungblommor I, Helsingfors 1845:

1835: Jag älskar ej världen. Vågen. — 1838: Ynglingens val. Seglaren på världshafvet. Kärlekens dualism. — 1840: Tårarnas makt. — 1842: Eden. På kullen om våren. — 1843: Stockholm. Kärlekens parabol. Julpsalm. — 1844: Vintervisa. Fotspåret i klippan. — 1845: Till Lönnrot och Castrén.

B. Ur Ljungblommor, Andra Samlingen, Helsingfors 1850:

1833: Vetandets törst. — 1834: Det oförgängliga. — 1836: Själens frid. — 1837: En sommarnatt i skogen. Hösttaflor. — 1840: Villande vägar. — 1841: Då vill jag ej mera sörja. — 1843: En värld i spillror. Led mig. — 1844: Folkmelodier. Den sextonårigas tankar. — 1845: Sörj icke för morgondagen. — 1846: Morgonstormen i våren. — 1848: På balen och på bergen.

C. Ur Ljungblommor, Tredje Samlingen, Helsingfors 1854:

1841: Sankt Henrik. — 1851: Simson och Salomo. Det eviga ljuset. — 1852: Vår enda arfvelott. Ro-

mantiskt äfventyr. Höstens vanmakt. — 1853: Sylvias visor 5—6. — 1854: Selmas sparbössa.

D. Ur Sånger I, Ljungblommor, Stockholm 1860: Dikter från åren 1837—1860 om hvilka intet annat säges.

E. Ur Sånger II, Nya blad, Helsingfors och Stockholm 1870:

1835: Ynglingatankar. — 1856: Idyll i Valerii stil. — 1857: Bittida i skog. På Roines strand. Regnbågen. Midsommarnatt. Romans. Nordiska taflor. — 1859: Nordiska taflor. Till Fredrik Pacius. — 1860: Arbetaresång. Till G. A. Montgomery. — 1861—1870: Dikter om hvilka intet annat säges.

F. Ur Sånger III, Ljung, Stockholm 1889:

1837: O stjärna du! — 1865: Nikolai Alexandrovitsch. — 1869: Nystads skräddare. Fruntimmersskolan i Helsingfors. — 1870: Leonard Fahlander och de tre följande dikterna. — 1871—1889: Dikter om hvilka ej annat säges.

G. Ur Ljungblommor, Andra finska af författaren rättade upplagan, Helsingfors 1880:

1839: Den flydda. — 1869: Samma öde. — 1880: Napoleons återkomst. Eden. På kullen om våren.

H. Ur Nya blad, Andra af förf. rättade upplagan, Helsingfors 1880:

1880: Juleljus.

I. Efter manuskript (förut otryckta):

1840: Intet vet jag. Våra julidagar. — 1889: Vårföreningen[1]. — 1894: Hymn[1]. Inre motiv 6.

K. Efter samtida tryck:

1844: Sång tillegnad filosofie magistrarne. — 1846: Österrikarn och Donau. — 1853: Har vetenskapen ett

[1] Senare tryckta med musik.

fädernesland? — 1854: Sylvias visa 12. — 1856: För kejsaren. — 1857: Till våren. — 1858: Veteranerne, 1. — 1860: Striden om ljuset. — 1861: Oskar Julius Granberg. — 1866: Lang Matt. — 1871: Blommorna på Karl Collans graf. — 1885: Elevernas tack. — 1888: Finska operan. Uno Cygnæus. — 1890—1897: Alla dikter utom 1894 Hymn och Inre motiv 6.

*

Rörande dateringen af de i tidsföljd ordnade dikterna är följande att observera.

1. Datum under ett styckes rubrik anger att dikten författats i anledning af någon denna dag inträffad tilldragelse, fest eller dylikt.

2. Datum under ett stycke anger att skalden själf betecknat det såsom då författadt, såframt ej sådant datum föregås af *Tr.*, hvilket betyder att dikten är offentliggjord i tryck nämnda dag (i tidning) eller månad (i kalender eller annan publikation).

3. Saknas datering alldeles, har diktens plats i serien dock ofta kunnat bestämmas, till exempel genom att den i handskrifterna stått mellan tvenne daterade. Där ingen ledning i sådant afseende finnes, står under stycket ett —; diktens plats är då ofta vald med hänsyn antingen till densammas innehåll (till exempel »augustimånen» i Månkartan) eller ock till den inre frändskap i motiv stycket äger med andra från samma år.

Märkas bör att skalden själf i sina anteckningar stundom för samma dikt angifvit tvenne årtal, af hvilka det ena då antagligen betecknar tiden för det första utkastet, det andra datum för det fullständiga utförandet eller för omarbetning. Valet mellan dessa uppgifter har

måst träffas på sannolikhetsskäl, men torde den i föreliggande samling framträdande historiska bilden af skaldens lyriska produktion ej genom möjliga misstag i dessa enstaka fall bli i nämnvärd grad störd, särdeles då denna bild i alla händelser kan hänföra sig blott till motiven och (i de allra flesta fall) versformen, men ej till diktionen. Ty hvad redan i allmänhet om skaldens skrifter erinrats gäller i all synnerhet de lyriska dikterna: många tidigare offentliggjorda stycken hafva, särskildt vid utgifningen af de ofvan nämnda diktsamlingarna, underkastats omarbetning. För att gifva läsaren en föreställning om skaldens tillvägagående äro i denna samling några dikter, där omarbetningen varit mera genomgripande, upptagna i två redaktioner, hvardera under det år då den affattats. Dessa dikter äro:

Napoleons återkomst 1841—1880 (D—G).
Eden 1842—1880 (A—G).
På kullen om våren 1842—1880 (A—G).
Stockholm 1843—1860 (A—D.)
Julpsalm = Juleljus 1843—1880 (A—H).
Vintervisa 1844—1860 (A—D).
Fotspåret i klippan 1844—1870 (A—E).
Nattvardsbarnen 1845—1880 (D—G).
Österrikarn och Donau = Herr Meyer 1846—1870 (Helsingfors Tidningar—E).
Vår enda arfvelott = I mörka tider 1852—1870 (C—E).

Jfr äfven:

Oskar Julius Granberg (1861) med psalmen Vid en ung persons död.

*

Af *Sylvias visor* ingå i D tolf i följande ordning: 1, 15, 3, 4, 2, 7—9, 14, 10, 11, 13. — I E ingå af dessa visor fyra (16—19) under följande rubriker: Sylvias visa 13 (= 17), Sylvias visa 14 (= 18), Regnbågen (Sylvias visa 15) och Fågel i rosengård (Sylvias visa 16).

Nordiska taflor. Ingå i E uti följande ordning: 1, 8 9, 2, 3, 10, 11, 4—7. Mellan 3 och 10 ingår »Väinämöinens solsång», hvilken återfinnes i Striden om ljuset I, sista stycket (från »Då hof gamle Väinämöinen», 2: 171). För de under 1870 upptagna dikterna saknas annan datering än anteckningen »Kompletterat Nordiska taflor».

Skog och sjö. Under denna titel ingå i E dikterna Ensamhet (3: 121), Bittida i skog (2: 112), På Roines strand (2: 114), Midsommarnatt (2: 118), Vattenspegeln (3: 123), På nattlig is (3: 125), Vågskimmer (3: 127), På sveden (2: 189) och Spinnvisa (3: 129). — För de under 1870 upptagna dikterna saknas annan datering än anteckningen »Kompletterat Skog och sjö».

Barndomsminnen. Under denna titel och med gemensam datering 1873—1889 ingå i F dikterna: De två vid älfven (4: 128), En trogen tjenarinna (3: 169), Kvarnen och smedjan (4: 131), En vindskammare (3: 268), Mina aspar (3: 258), Speglande vatten (4: 133), Förr och nu (3: 203). De under 1889 upptagna sakna datering.

*

På annat ställe i denna samling ingå: 1843 Stockholm (24: 88) och 1882 Vaggsång för hafvet (22: 334). Däremot hafva ej här ansetts behöfva intagas Balladen ur Kung Carls jagt och Hellas barn ur Prinsessan af Cypern, hvilka skalden själf infört äfven i Ljung.

*

Af *psalmerna* äro de tre sista återgifna ur samtida tryck. De öfriga äro aftryckta ur Förslag till Svensk Psalmbok för de evangeliskt-lutherska församlingarne i Storfurstendömet Finland, Ånyo revideradt 1879. Åbo 1880. Desamma ingå äfven, utom psalmen Om vintern, redan i ett tidigare psalmboksförslag, »Revideradt 1868», och de flesta äro, merendels oförändrade, intagna i 1886 års Svensk Psalmbok för de evangelisk-lutherska församlingarne i Storfurstendömet Finland.

Lof- och tacksägelsepsalm är bearbetad efter S. Hedborn, Om sommaren efter S. Ödmann (1819 års psalmbok n:o 3, 393).

*

Af *familjevers* är De tjugufyra åren hämtad ur Ljungblommor, Andra samlingen. Efter samtida tryck äro återgifna Romans från skogen samt dikterna till Borgströms silfver- och guldbröllop. De öfriga äro tryckta efter manuskript; dikterna till Therese Hahl finnas dock äfven utgifna i tryck med musik.

Femte—sjette delen.

Dramatiska dikter.

Af dessa äro tidigare tryckta

A. Enstaka:

Efter femtio år. Stockholm och Helsingfors 1851.

Titians första kärlek i Helsingfors Tidningar 1853.

Regina von Emmeritz. Helsingfors 1854.

Kung Carls jagt. Sångpartierna Helsingfors 1852 och senare. Hela operan med musik Helsingfors 1902.

Hangös öga i Svenska familj-journalen 1867.

B. Samlade:

Dramatiska dikter. Första samlingen. Stockholm 1861. Innehåller: Titians första kärlek. Ett skärgårds äfventyr. Veteranens jul. Prinsessan af Cypern.

Dramatiska dikter. Första delen. Stockholm 1881. Innehåller: Efter femtio år (omarbetad). Regina von Emmeritz (omarbetad). Prinsessan af Cypern.

Efter manuskript hafva tryckts Brita Skrifvars och Sancta Maria.

Efter femtio år.

Tryckt efter 1881 års upplaga, men med språkformen i vissa delar enligt 1851 års redaktion, som mera närmar sig talspråket. — Jfr nedan företalet till Regina von Emmeritz (s. 197). — I 1881 års upplaga föregicks stycket af följande

Not.

Skådespelet »Efter femtio år» tillegnas det aktade minnet af *Pierre Joseph Deland*, död 1862, och hans maka *Hedvig Lovisa Charlotta Deland*, född *De Broen*, död 1864.

Man måste hafva sett detta konstnärspar såsom Magnus Drakenhjelm och Ebba Reutercrona, för att förstå framgången af ett stycke, hvilket med sina skarpa skuggor tillräckligt röjer ett förstlingsarbete för scenen. De förvissnande typerna från ett gustavianskt hof framträdde i dessa utmärkta dramatiska artisters gestalt med en så lefvande, en så gripande sanning, att skådespelet såsom tidsmålning lefde med dem och dog med dem. Öfverlämnadt i andra händer, har det sedan varit föga mer än en skuggteckning.

Den 21 September 1856 uppträdde Pierre Deland i Djurgårdsteatern för hundrade gången som Magnus Drakenhjelm. Den 13 Januari 1862 uppträdde han i Kongl. teatern för hundratrettionde och sista gången i samma roll. Hans maka och dotter Betty (nu fru Almlöf) — den sistnämnda som Lotten Ringius — hade under alla dessa representationer återgifvit samma roller som vid styckets första uppförande.

Detta styckes framträdande för andra gången i tryck härrör närmast af en skuld, som författaren haft att af-

börda till det gustavianska tidehvarfvet. Han hade förutsett kritikens berättigade anmärkning, att det ensidiga framhållandet af nämnda tids ytliga lättsinne vore en historisk orättvisa, och sökt gifva Gustaf III:s minne revanche i en epilog. Olyckligtvis befanns denna vara ett dramatiskt oting och ströks. Författaren har nu velat särskilja tidehvarfvets förgängliga skal från dess bestående kärna, så vidt detta varit för honom möjligt utan att rubba styckets grundtanke, som förblifver densamma.

Kvar står visserligen äfven konungens klandrade uppträdande som »en dekoration» i prologen. En välvillig och skarpsynt granskare — G. Lagus, »Gustaf III och hans tidehvarf, uppfattade af poesin», sid. 17 — anmärker härom, att konungen lefver i hela sin omgifning och aftecknar sig för oss i den krets han fostrat. Andra hafva sedan ställt Gustaf III, såsom sig bör, på första planen. Här är han endast utgångspunkten — en försvinnande meteor, som efter sig lämnade minnen af ljus och intryck af mörker. Låtom oss icke glömma, att dagrarna utgingo från hans person och skuggorna från hans tidehvarf.

Det är således skalet af detta tidehvarf hvilket här dramatiskt dömer sig själf i en typ, såsom det historiskt dömde sig själf i handling, 1792 i Stockholm, 1793 i Frankrike. Dess kärna har burit frukt i efterföljande tidehvarf.

Kung Carls jagt.

Den 24 Mars 1852, den dag då operan första gången uppfördes, ingick i Helsingfors Tidningar följande uppsats.

Musiken i Finland och Kung Carls jagt.

När fordom en dag på den grönskande kusten af Finland den ensliga vallflickan sjöng sina sorger och sina fröjder för lundens löf — eller när den gamle barden sjöng sina mäktiga, sinnrika, men musikaliskt enformiga runor för pörtets folk — då anade visst ingen, att dessa nejder en dag skulle genljuda af toner, konstrika, storartade, harmoniskt och melodiskt fulländade, sådana endast en nyare tid, under musikens konstnärliga och mångsidiga utbildning, kan skapa dem. Denna dag har kommit — den är i dag! — och just i dag, då musiken i Finland frambragt sin härtills största tonskapelse, bör man tacksamt erinra sig musikens enklaste, ursprungligaste, första form, den ljufva och friska folkvisan, ur hvilken sedan en så herrlig blomma vuxit upp, som dagens fullhet upprinner ur morgonens första späda rosende strimma i skyn. Ära och tack åt folkvisan! Den största musik — en Mozart — har hämtat ur den sin friska näring, och äfven denna dagens verk har bevisat för den sin kärlek, genom att dikta en ballad i dess stil och genom att midt i sin stormiga vändpunkt oförändradt anbringa de kända tonerna af en gammal danslek.

Få nationer i världen hafva med sådan varm och innerlig kärlek som finnarne hyllat *sången,* deras tröst och tillflykt i framfarna hårda dagar. Men emedan sången var för dem så oändligt hög och kär, hafva de däri inlagt en sådan rikedom af *ordets* visdom och skönhet, att de merendels för både tankens och tonernas *harmoni* försummat *melodin.* Så arm som man trott är icke finnen på melodier, de nyaste samlingarna af visor intyga detta; men ingen lärer neka, att ju finnen i melodier står betydligt efter sina grannar svenskarne och ryssarne.

Törhända utgör detta i sin mån en förklaring hvarför så få kompositörer uppstått i vårt land. Å andra sidan förklarar samma egenhet hvarför det i Finland är omöjligt att dikta ett musikstycke, större eller mindre, där orden äro så färglösa som till exempel i flertalet af de svenska folkvisorna.

Rätta stunden att kasta en blick tillbaka på musiken i Finland — hvilken en framtid skall räkna *före* och *efter* Pacius — vore just nu. Men då vi därtill sakna både utrymme och detaljkännedom, erinra vi blott, att vårt land icke saknat exekverande och teoretiske musici af förtjenst, ingen nämnd och ingen glömd; men kompositörer ha vi ägt ganska få. I Sverige diktade *Bernhard Crusell;* den milde anspråkslöse *Fredrik Ehrström* komponerade sina enkla visor, dilettanterne skrefvo valser och angläser, och därvid blef det. Då uppträdde för sjutton år sedan Spohrs lärjunge *Fredrik Pacius*, till börden en hamburgare, men sedermera naturaliserad finne och i dubbel mening vår, både genom hvad han här lefvat och diktat. Pacius hade i sanning stora svårigheter att bekämpa, och har det ännu; må man endast ihågkomma hans ensamma ställning som musikus, bristen på allt större musikaliskt lif i sin omgifning — hvilket dock är den luft, hvari kompositören andas — och dessa arma resurser för exekutionen, hvilka utgöra en konstnärs förtviflan, i synnerhet när det gäller egna kompositioner. Det oaktadt hade Pacius mod och kraft att tid efter annan uppträda med egna tonverk, som vunno en förtjent uppmärksamhet och på sin tid gjorde epok i Finland. Sådana voro de båda deklamatorierna »Weihe der Töne» och »Tod im Tode», den sköna zigenarkören, en storartadt instrumenterad symfonisats, de ljufliga visorna »Wär' ich ein Vögelein», »Die Mutter wird mich fragen»

och flera andra, slutligen »Vårt land», som med all sin populära enkelhet är en äkta folkhymn och som sådan väl aldrig förgätes, så länge »vårt land» är vårt. När man härtill lägger de under våra förhållanden verkligt gigantiska musikverk af utlandets störste kompositörer — Händels »Messias», Spohrs »Die letzten Dinge», Grauns »Der Tod Jesu», Mendelssohns »Paulus», Cherubinis »Requiem» och »Dies Iræ» med flere — hvilka Pacius här bragt till utförande, och det nya kraftfulla lif han förstått att ingjuta i den akademiska ungdomens sång och musiköfningar, så kan med skäl frågas: hvilken finsk man har gjort för musiken hvad han har gjort? Och hvem kan bestrida honom den äran att i vårt land vara den oförgätlige grundläggaren af tonernas sköna, herrliga och förädlande konst, som det finska folket af ålder älskat och förutan hvilken ett lands bildning skulle sakna en af sina mildaste blommor?

Dock saknades ännu ett. Den rika ande, som lefde i herr Pacii toner, hade ännu icke förmått utprägla sig i ett stort och fullständigt verk af mera omfattande dimensioner. Pacius kände icke själf sin stora förmåga, han misstrodde den, han fortfor att nedlägga den i mindre dikter och att bringa i konsertsalen de främmande store mästarnes verk. Emellertid hade, just genom honom, ett rikare musikaliskt lif blifvit väckt och sökte sig luft i spridda yttringar. Vid universitetet bildade sig en liten skara unge män, hvilka, utan att göra anspråk på namn af musici, likväl teoretiskt studerade konsten och utskickade små kompositioner, vittnande om både kärlek för musiken och här ovanliga insikter. En af desse gick längre och försökte sin djärfva håg i en talrik mängd större och mindre musikstycken, ungdomligt trotsande reglerna, men likväl omisskänneligt röjande en rik musi-

kalisk ande. Denne unge man var *Axel Ingelius,* och om han icke blifvit hvad han kunnat blifva, så är han blott en af de många, som i vårt land gå under i striden mot ogynnsamma förhållanden på konstens gebit. En man kan icke göra allt, och vi... vi äga så få mecenater!

Samma land som skänkte oss Pacius gaf oss tio år senare *Conrad Greve* — och heder och tack åt Tyskland för båda dessa gåfvor! Greve var en varm och rik själ, en äkta konstnär, grundligt bildad i Mendelssohns skola, mild som en sommarkväll och frisk som en doftande skog. Framgången af Pacii kompositioner ledde honom på den tanken att dikta för scenen, och han skref sina sköna, ljufliga dikter för »Sommarnatten», »Den bergtagna», »En Nylands dragon» och senast de vackra kupletterna till »Ur lifvets strid». Pacius värderade Greve högt, och Greve talade med beundran om Pacius. Denne blef uppmärksam på Greves verk, och äfven hos Pacius vaknade tanken att uti en stor dikt för scenen samla hela sin musikaliska andes ingifvelser.

En dag — det var om våren 1850, vid den tid då lunderna knoppades — kom Greve till den som skrifver detta och bad om en operatext. Blott få dagar därefter kom Pacius med samma anhållan, och lycklig och lifvad af det sköna hopp som däri grydde för musiken, tänkte den som hedrades med detta dubbla förslag: Pacius, den storartade och sublime, skall hafva en konung på hafvets strand; Greve, den milde och romantiske, skall hafva en saga med underbara händelser. Och nästan samtidigt begyntes texten till operorna *Kung Carls jagt* och *Sancta Maria.* Men trägna tjensteåligganden hindrade Greve att samma år påbörja sin opera, hvars plan var med honom fullständigt uppgjord scen för scen, och när han

i början af året 1851 begynte med första akten, afbröts hans arbete af den oblidkeliga sjukdom, som få månader därefter bortryckte den älskvärde unge konstnären och tillika beröfvade Finlands musikvänner det sällsporda nöjet af en vacker samtidig täflan mellan tvenne så utmärkte kompositörer som Pacius och Greve.

Lyckligare än sin yngre medtäflare, har herr Pacius hunnit fulländа det stora musikverk, som i dag går öfver scenen. Dess första numror skrefvos i Augusti 1850; våren 1851 gåfvos fem af dessa stycken på tvenne konserter i Helsingfors. Senare och största delen skrefs under sommaren sistnämnda år på det landtliga Backas några mil från hufvudstaden, och sedan dess har herr Pacius oafbrutet och outtröttligt arbetat på sitt verk. Förliden höst begynte repetitionerna och ha sedermera fortfarit en eller två gånger i veckan, sedan damer och amatörer omkring sjuttio till antalet med vacker beredvillighet erbjudit sig att genom sin medverkan göra det möjligt att med en helt och hållet inhemsk personal utföra detta inhemska arbete. Ingen lärer vänta att en musik af sådana dimensioner och som erfordrar så stora resurser i utförandet skall kunna på ett *fullt* motsvarande sätt utföras af amatörer och med en för tillfället sammanbragt och äfven till stor del af amatörer bestående orkester. Allmänhetens godhet skall tacksamt taga viljan för verket och glädjas att dock det annars omöjliga härigenom blifvit utförbart. För herr Pacius är detta hans verk, långtifrån att anses som en slutpunkt, fastmera en *begynnelse* till en ny och rik verksamhet, hvilken hvarje konstens vän med glädje emotser.

I ett afseende är stycket lättare exekveradt, nämligen för dess afsiktliga brist på stora solopartier och egentliga arior. Herr Pacii afsikt är att, därest stycket

kommer på en större scen, i någon mån utarbeta vissa partier åt detta håll. I sitt nuvarande skick omfattar stycket en ansenlig massa musik, nämligen 1) Jägarkör; 2) Dryckesvisa (tenor); 3) Duett (sopran och alt); 4) Kvintett för karlröster; 5) Kvintett och kör; 6) Målskjutningskör (final); 7) Ballad (sopran); 8) Duett (sopran och tenor); 9) Sextett (sopran, tenor, bas); 10) Storm-aria med kör (egentligen en barcarole för tenor); 11) Final; 12) Marknadskör med kupletter; 13) Kuplett (alt); 14) Danslek med solopartier; 15) Sopransolo med kör; 16) Trio; 17) Final; således, ouvertyren inberäknad, aderton musiknumror, de flesta af betydligt omfång. Talpartier omväxla med sången, som dock förbehållit sig de viktigaste momenterna.

Operan Kung Carls jagt är naturligtvis i många afseenden en lärspån i den dramatiska genren och torde som sådan hafva för sina brister att påräkna ett godhetsfullt öfverseende. Hvad angår dess genre, lärer den lämpligast kunna räknas till den romantiska, emedan dess motiver hufvudsakligen äro byggda på kärleken och ärelystnaden. Komiska partier äro inblandade i första och sista akterna. Slutligen må tilläggas, att ämnet i så måtto är historiskt, att konung Carl XI med en del af sitt hof år 1671 i September jagade elgar på Åland, att de grymma jagtlagarna verkligen existerat och att jämväl sammansvärjningen, ehuru under något olika förhållanden, af Fryxell omtalas i hans berömda berättelser.

Regina von Emmeritz.

Den 16 April 1853, tre dagar efter styckets första uppförande, ingick i Helsingfors Tidningar följande uppsats:

Historiska noter
till skådespelet »Regina von Emmeritz».

Detta skådespel kan och vill icke göra anspråk uppå att vara historiskt. Dess hufvudperson och flesta öfriga roller äro diktens fria barn, som icke låta binda sig af annat än den poetiska sanningen. Här förekomma anakronismer och namnförändringar, hvilka den stränga historien ej skulle tillåta sig; utom dess önskar stycket framför allt att vara en tafla ur hjärtats värld.

Likväl kan icke förbises, att »Regina von Emmeritz» spelar på historisk botten och grund. Hotande och glansfull, upprörd af de våldsammaste passioner, de djärfvaste bragder och de största intressens strid, står trettiåra krigets blodiga dram som en fond af åskor och dagrar bakom denna förgrund af hjärtats enskilda känslor. Gustaf Adolfs hjälteskepnad uppträder i styckets midt och slut; finnarnes vapenbragder genljuda bortom århundradens natt. Allt detta ger stycket en historisk färg, som måhända fordrar några ord till belysning, för att icke synas stå där såsom blott och bart en dekoration, beräknad på effekt.

För dem af våra läsare, hvilka erinra sig novellen »Konungens ring», men icke haft tillfälle att se ifrågavarande skådespel, må anmärkas, att stycket icke är en dramatisering af novellen, ehuru första anledningen och några af personerna äro hämtade därifrån. Handlingen, som går sin självständiga gång, hvälfver sig hufvud-

sakligen kring en svärmande flicka, som blifvit invecklad i de på sin tid ryktbara komplotterna mot konung Gustaf Adolfs frihet och lif.

Reginas icke-historiska personlighet kan i så måtto anses historiskt berättigad, att hon uppträder som en inkarnation, ett förkroppsligande af sin tids religiösa och politiska fanatism. Endast en så i dess innersta grund upprörd tid, endast ett religionskrig af så stora dimensioner kan framalstra så djupa förvillelser i känslan och fantasin. När hvarje parti kämpar en strid på lif och död för sin heligaste tro; när å ena sidan segerns öfvermod, å andra sidan nederlagets skymf och undergång uppjagat alla passioner till en i lugnare tider alldeles okänd höjd af gränslös förbittring — då uppstår icke sällan en förvirring af alla moraliska begrepp, som fattar äfven de ädlaste, renaste själar och adlar själfva brottet till dygd, allenast den heliga saken tror sig därigenom segra. Regina, uppfostrad i de läror som omgåfvo en Ravaillacs namn med martyrens glans, väpnas af det katolska partiets mörkaste hat till lågheten af ett kungamord. Att hon sedan fullständigt bryter med detta hat, är en företeelse som icke mera tillhör världshistorien och en viss tid, utan människohjärtats historia, i alla tider densamma.

I själfva verket var tiden näst efter slaget vid Breitenfeld en sådan tid, när för det katolska partiet allt stod på spel. Det första föraktet för »snömajestätet» hade snart gifvit vika för fruktan och förvåning. De klokaste och minst samvetsgranne bland katolikernes chefer begynte redan under pommerska fälttågen ana den stora faran af Gustaf Adolfs öfverlägsna personlighet och i hemlighet vara betänkta på medel att rödja honom ur vägen. Vi skola strax nämna försåtet vid Demmin. Det

var dock Breitenfelds odödliga seger som först lät de kejserlige ana hela vidden af den fara, som hotade dem i Gustaf Adolfs person. Deras ställning var förtviflad; deras härar förstörda, deras tillgångar uttömda, modlöshet omväxlande med vanmäktigt raseri, och rundtomkring ett omäteligt jubel af hela den protestantiska världen, som ändtligen nu drog andan efter år af ångest. Man rådde konungen att tåga rakt på Wien. Han föredrog, sannolikt på goda skäl, att kasta sig öfver det katolska Franken. Ett förfärans anskri gick öfver »die Pfaffengasse», de rika, bigotta, af ingen kättare härtills beträdda biskopsdömena Bamberg, Würzburg och Mainz, när svenska hären bröt in genom Thüringerskogen. Folket i dessa länder är af sydländsk glöd; dess lifliga inbillning, uppjagad af fruktan och sägner som flögo kring halfva Europa, föreställde sig svenskarne — och än mera finnarne — såsom hedningar och troll, föga bättre än människoätare. Förgäfves hade man i Thüringerskogen upprest det svenska helgonet Brigittas bild, för att afvända hennes landsmäns raseri; förgäfves hade hopar af bönder rotat sig tillsamman och sökt att stänga fiendens väg. Svenska hären bröt in i två afdelningar; allt föll för dess vapen eller ödmjukade sig för dess öfvermakt.

I denna nejd och i detta ögonblick (början af Oktober 1631) spelar stycket »Regina von Emmeritz». Verkligheten själf var i samma ögonblick den rikaste dram. Här kämpade stora andliga krafter i och vid sidan af stora materiella massor, arm mot arm och bröst mot bröst; jublet och fasan, triumfen och nederlaget, trotset, förtviflan, fanatismen, hämnden, makten, äran — alla dessa starka häfstänger för mänskliga handlingar voro i rörelse och kämpade sina strider i städer, hyddor och slott. Diktens svaga hand behöfde endast samla

dessa strålar i en brännpunkt, gjuta däri en gnista af kärlekens brand, och bilden var färdig.

Försåten mot Gustaf Adolf äro historiska. Det ryktbaraste af dem var Qvinti Del Ponte's förräderi vid Demmin. Konungen red ut för att rekognoscera fienden och gaf befallning åt sjuttio finska ryttare att medfölja som eskort. Del Ponte, en falsk öfverlöpare från de kejserlige och i hemlig komplott med desse, smög sig genast öfver till generalen Conti vid Gartz och utbad sig af honom femtonhundra neapolitanske kyrassierer, för att lägga sig i bakhåll i en hålväg. De erhöllo befallning att, om möjligt, taga konungen lefvande, hvarför de förbjödos att aflossa något skott. Försåtet var nära att lyckas. Obekymrad red Gustaf Adolf med sina finnar ned i dälden, då på en gång fienden frambröt från alla håll. Finnarne slöto sig kring konungen som en mur af järn; här gåfvos friska hugg, och ingen tog pardon. De finska kulorna fällde mången italienare, men desse lydde order och begagnade först endast hugg- och stickvapen, hvarigenom striden något jämnades. Slutligen blef dock manfallet så starkt och trängseln så stor, att konungen, omgifven af de få öfverblifne finnarne, såg hästen skjutas under sig och togs till fånga af en bland Contis folk, som likväl icke kände värdet af sitt byte. Just i det ögonblick ryttaren ville öfverlämna sin fånge till Del Ponte, ankommo tre fanor rytteri i sporrsträck till konungens hjälp, höggo hurtigt in och jagade bort neapolitanarne, som på valplatsen lämnade fyrahundra döde och tvåhundra fångar jämte sitt rof, den åter befriade konungen. Det var här som Gustaf Adolf yttrade sina bekanta sköna ord om de fallne finnarne: »Huru mången bragd, skulle icke desse hjältar hafva

utfört, därest icke min oförsiktighet ledt dem till en för tidig död!»

Dikten har med sin vanliga frihet inflätat denna oförgätliga finska bragd, som dock här är en anakronism, ty Demmins hjältar föllo redan i Augusti år 1630.

Mindre bekanta (likväl omtalade af Fryxell) äro andra försåt mot konungens lif. I Frankfurt hände sig en kväll, att en fanatisk munk fanns gömd bakom sänggardinerna i konungens sofrum. Tvenne latinska bref[1] af en Kristoffer Sternkopf i Regensburg (1630) omtala en af bäjerske jesuiterne utsänd munk, som, förklädd till evangelisk präst, medhade ett bref beströdt med så fint giftpulver, att konungen vid dess läsande skulle dödas genom blotta inandningen. Dessutom medförde han för samma ändamål en dolk. Dikten har i sina taflor anbragt äfven dessa tilldragelser.

Historiskt är äfven det sändebud från Moskva, som erbjöd konungen Rysslands härar till hjälp att krossa Sigismund i Polen. Detta utgör i skådespelet en episod, likväl nödvändig för att relevera konungens politiska storhet. För öfrigt är det bekant, att Gustaf Adolfs skarpblick långt innan någon annan förutsåg Rysslands framtida makt och följderna däraf för Sverige, ett förutseende, hvilket hans efterträdare ej voro nog stora att dela.

Dikten har insett hela vådan och djärfheten att mana ur grafven den store Gustaf Adolfs skugga. Den har därför, där den så kunnat, omskrifvit hans egna ord. Att konungens heta Vasablod understundom sjöd öfver ända till orättvisa, är bekant och bevisar endast att äfven hjältens storhet är byggd uppå människans svaghet. Axel Lilje, den bekante barske, dock skämtsamme höf-

[1] Införda i adertonde bandet af Handlingar rörande Skandinaviens historia.

dingen, som kort efter denna tid förlorade ena benet vid belägringen af Mainz, står här som adjutant vid konungens sida.

»Es ist gewiss» — säger en modern estetiker[1] — »der Ernst der Zeit verlangt nach dem Mark der Geschichte.» Alla folk behöfva i djupa drag inandas den renade luften af en forntid, för att stärka sin ande i tidernas trångmål och bevara sig för månget osundt smittämne, som kringflyger i samtidens luft. Lyckligt det land, som äger bakom sig en stor historia; dess dramatiska konst behöfver endast utsträcka sin hand för att välja de största taflor ur verkligheten själf.

Svenska historien — hvilka rika och upphöjda ämnen för en stor dramatik! Och huru oförklarligt, att de så föga begagnats! Finska historien vid dess sida — genom århundraden osjälfständig förd uti ledband — huru arm är icke den vid sidan af våra grannars! Hvarje gång vi gå tillbaka i seklerna, tvingas vi att söka för våra egna en plats i skuggan af de mäktiga. Dock göra vi det utan afund; också vi hafva en egen forntid att älska, men denna forntid är seklernas *episka* dikt; den har funnit sina sångare, och den skall finna än flera.

Ju större den är, den glans, hvilken »Regina von Emmeritz» har djärfts att låna från stora historiska gestalter och tider — desto djupare och uppriktigare känner hon själf sin skildrings svaghet. Hon väntar och utber sig — för sakens skull, för konstens stora sak, som hon ställer vida högre än egen berömmelse — en sträng kritik, och skall, om hon faller för den, dock falla i det glada medvetandet att i sin mån ha banat väg för ett bättre.

⁂

[1] H. Hettner, Das moderne Drama. Braunschweig 1852.

När stycket utgafs i tryck 1854, inleddes det med följande företal:

Till professoren i estetiken och moderna litteraturen Fredrik Cygnæus.

Mottag, i tidens oro och vapenlarm, dessa blad från diktens fridlysta område. De egnas Dig af varmt hjärta och aktningsfull hand — Dig, som, långt innan Du erhöll det sköna kall att vårda det skönas vetenskap, med lågande kärlek gjort hvad en man förmått, att i vårt fäderneslând vidga och hägna en själfständig konstproduktion.

I din hand vet jag att mitt verk skall med bristerna af en början äfven dela en början välvilja. Jag går ut på nya fält, där stora taflor framskymta. Skona dem icke, dessa scenens gestalter, som tillmäta sig att åter upplefva ett förgånget lif och som förädlande eller fördärfvande inverka på tusende. Det dåliga måste nämnas vid namn, det underhaltiga falla, det öfverspända luttras utaf det sunda omdömet. Men förkrossa ej diktens barn utan återupprättelse; döda dem icke utan möjlighet till ett nytt lif. På det att, äfven om de falla, de må falla så, att ett bättre kan uppspira ur roten af det förgångna.

Så dömde aldrig Du. När Du fördömde, så var det med ett hjärta uppfylldt af väntan på det bättre som komma skulle.

Jag behöfver ej bedja den, som manat Claes Flemings skugga ur grafven, om tillgift för min djärfhet att frammana en ännu kolossalare gestalt, ja den största och ädlaste som hela den på hjältar så rika skandinaviska norden har att uppvisa. *Du* måste förstå den bäfvande vördnad, men äfven den oemotståndliga tjusning, hvarmed man nalkas en sådan jätteskugga, tvekande om man

ej kommer sin hand vid det heliga, när man ropar till den genom seklernas natt: stå upp och lef! Ja i sanning, jag har darrat för denne gengångare, som jag vågat besvärja, och jag har i mitt hjärta gjort honom afbön därför. Men jag har åberopat diktens rätt att göra de döda lefvande, och han skall förlåta mig, ty jag har gjort det med pietet. Jag har, med dramats odödliga rätt, låtit honom, den störste, mänskligt fela just i det som utgjorde hans storhet; jag har låtit honom sjunka från sin höjd inför en svag flicka, men blott för att, när förhänget faller, låta honom stå där än större, än herrligare, nedböjd, den höge, inför det ännu högre, inför det högsta.

Ehuru Gustaf Adolf icke är handlingens medelpunkt; ehuru fruktan för longörer i detta stycke, som är skrifvet direkt för scenen, icke tillåtit mig utföra hans ridderliga gestalt så fullständigt sig bort; så vågar jag tro, att han ej uppträder som »dekoration». Var det ett brott emot snillets majestät, att låta Gustaf III uppträda i prologen till »Efter femtio år», drickande skönhetens och behagens skål på en maskrad — och jag tviflar ännu att behagens glade konung tagit den saken så illa, som recensenten F. C. i Litteraturbladet 1851 — så låt mig åtminstone hoppas, att jag på andra håll försonat denna förbrytelse.

Tro mig, jag förstår och delar din beundran för det gustavianska tidehvarfvet. Men är då jag den förste som spanat en orm under dess herrliga rosor, upplösningens och förgängelsens frö under skimret af dess behag? Om rec. af »Efter femtio år» erinrat sig von Dahlens ord vid den gamle hofmannens bädd: »Se här den lilla skuggan af ett stort tidehvarf utan dygd och utan tro!» — så hade han kanske mindre misstagit sig

om uttrycket »ett tidehvarf som flyr». Jag mins ej om någon af detta skådespels många och välvillige domare uppfattat hvad jag ansett för det innersta däruti och som Pierre Deland så mästerligt återgifvit, nämligen sönderfallandet och den djupa själfförstöringen af allt det toma, egoistiska, flärdfulla, mot religion och seder fientliga uti den gustavianska tiden, hvilket därför nödvändigt var hemfallet åt förgängelsen och vinternattens rofdjur, hvartill jag i främsta rummet räknar Anckarström; och jag tror dock att denna själfförstöring, som tillika är en försonad skuld, rätt tydligt bort genljuda i den gamle baronens ord: »Säg mig, Lisette, tror du då verkligen att det finnes en Gud?» Men felet var, att detta skådespel stannade vid en negation och ej mäktade klart genomföra, så som meningen var, det positiva däri, det oförgängliga behaget, det fina vettet, den alltuppoffrande försakelsen från Gustaf III:s tidehvarf, representerade af den gammalvordna Ebba Reutercrona. Epilogen, i hvilken den gustavianska tiden skulle resa sig efter sitt fall och segra ännu i döden, blef olyckligtvis sådan, att den för sin egen svaghet måste bortfalla, hvarigenom dramens enhet vann, men dess egenskap af tidsbild, dess mening i stort, blef half och oberättigad.

Säg mig, tror Du på tillvaron af förklädda dramer? »Regina von Emmeritz» delar med »Efter femtio år» den begynnelse att hafva sin rot i en novell. Jag förstår rätt väl de betänkligheter min stränge rec. i Litteraturbladet framkastar mot en ändring af diktens ursprungliga form, och det diktareverk är sällan att afundas, som sålunda blifvit »verbirchpfeiffert». Men ges det ej ämnen så kraftfulla och växtliga, att de i olika former kunna framträda lika berättigade? Ges det ej dramer, invuxna i en berättande eller en lyrisk form, hvilka man endast

återgifver deras rätta gestalt, när man låter dem spänstigt växa därur i en själfständig skepnad? Och kan icke detta ske genom samma hand som diktat den förra formen, allenast diktaren äger makt att låta densamma förra klädnaden bortfalla och känna sig hemma i den nya?

Ingen sådan afsikt föresväfvade mig, när jag nedskref novellerna »Konungens ring», »Svärdet och plogen», »Eld och vatten». Men efteråt blef jag varse, att tre gestalter i dessa skildringar hvar för sig inneburo fröet till en dram: den gamle bondekungen, som hela sitt lif igenom kämpat för folket och dock slutligen föll för sin egen aristokratiska ärelystnad; Johannes Messenius, som af sitt andliga samvete frestades att förneka sitt historiska, att själf tillintetgöra hela sin lefnads verk, och som räddades af den dramatiskt herrliga Lucia Grothusen; slutligen Regina von Emmeritz, hvars djupa strid mellan samvete och hjärta erbjöd så rika motiver för en dram af stora dimensioner. Jag valde den sistnämnda; afgör Du om jag misstagit mig *därför* att hon förut var hjältinna i en novell.

Jag tillstår att denna våldsamma, i ett kvinnohjärta genomkämpade strid mellan de starkaste motsatser hade för mig något oemotståndligt fängslande,

liksom en sky af eld på nattens svarta grund.

Efter slaget vid Breitenfeld kastade sig Gustaf Adolf med sina segrande härar in i det bigotta Franken, som dittills ej sett någon kättare och om nordboarne hyste de vidunderligaste föreställningar. Ett anskri af fasa och bäfvan gick genom de katolska länderna; det bittraste hat, det vanmäktigaste raseri, underblåst af jesuiterne, förenade sig med den allmänna fruktan och hvässte lönnmördarnes dolkar mot honom, snömajestätet, som

hotade att på engång tillintetgöra romerska kyrkans supremati och Tysklands politiska själfständighet, medan å andra sidan svenskarne, stolte öfver sina och det evangeliska ljusets segrar, stundom drefvo sitt hjältemod ända till öfvermod. Här voro tvenne stora, lika berättigade motsatser i strid, och ur denna glödande vulkan, hvars lågor omfattade alla, äfven de oskyldigaste, framgick Regina.

Denna kamp på lif och död i den yttre världen motsvarades af en icke mindre å båda sidor berättigad i hjärtats värld. Sista telningen af en ädel furstlig familj, hade Regina von Emmeritz med dess ärelystnad äfven ärft dess högsinta tänkesätt, och redan som barn vågade hon sträcka sin längtan högre än konungakronor. Att förnedra en sådan själ till lågheten af ett lönnmord, det kunde endast ske genom lärorna af den moderlösas länge beräknade uppfostran, genom konstiga medel att stegra fantasin, genom storheten af det förespeglade målet, genom glansen af den lofvade martyrkronan. Endast hon, det sköna oskyldiga furstebarnet, kunde förblända konungens öga och utan misstanke nalkas honom med det dödande vapnet; för detta mål voro jesuiterne nog storsinte att uppoffra arfvet af ett furstendöme. Allt var på förhand noga beräknadt; blott ett enda var glömdt, och detta enda omkastade allt: det var kvinnohjärtat.

Konungen kommer i glansen af sin hjältestorhet, genom breschen af ett stormadt fäste; han kommer i glansen af sitt ädelmod mot de fångne och de sårade; han kommer i sin manliga kraft, med stränga ord, med en blick af höghet förkrossande henne, det bortskämda barnet, som härtills ej böjt sig för något tvång; och dolken sänkes och höjes åter och sänkes åter; och kvinnan, som aldrig väger, aldrig öfverlägger, kvinnan som ständigt

handlar af ingifvelse, kvinnan är besegrad, dolken faller, hela den svarta planen är omintetgjord.

Jag kan ej inse huru det varit möjligt att i Reginas ställe handla annorlunda. Kritiken har likväl ett viktigt inkast häremot, och det har uttalats af en recensent i Morgonbladet. Är, som han säger, det dramatiska i hennes person slut, när förhänget faller efter andra akten; har hon i de tre sista akterna ingen strid mera att kämpa; är hon därunder blott »en obetydlig liten flicka, som behagar vara förtjust i en stor kung» — då gjorde hon visserligen riktigast uti att återvända till skuggan af sitt intet, hellre än att rikta scenen med en början utan slut, ett lappverk utan någon sorts mening och sammanhållning i dramatiskt hänseende.

Lyckligtvis är hon icke nog modest att följa denna vink. Så alldeles vigilant, som rec. tror, går det icke att bryta med ett helt lif, med sin tid, sitt folk och sitt samvete. Den Regina, som återuppträder i tredje akten, är en *helt annan*, en inom sig bruten, förkrossad och olycklig flicka, tviflande på Gud och människor, med den enda klara känsla, att hon står vid randen af ett afskyvärdt brott. Flyende sig själf, hejdas hon af Hieronymus; det är han som upptäcker och afslöjar hennes hemlighet för henne själf; men verkan däraf blir motsatt mot hvad han beräknat. Den Regina, som ur tredje akten ingår i den fjärde, är åter *en annan,* det är den ur mörkrets makt befriade, högsinta, svärmande, oerfarna, som i sin stolta tillförsikt tror sig kunna förlika de motsatser, hvilka nyss hade sönderslitit henne: å ena sidan hjärtats hängifvenhet för det stora och ädla; å andra sidan tro och samvete, kyrka och fädernesland. Det är denna försoningsakt som rec. i Morgonbladet kallar »ett vackert, men barnsligt omvändelseförsök». Denna

»obetydliga lilla flicka, som behagar vara förtjust i en stor kung», vågar säga till honom, Tysklands besegrare, på höjden af hans ära: Sire, ni är en kättare, ni skall dö, jag vill rädda er själ; fly, res till Rom, afsvär er tro, bryt af ert svärd, upplös er här! — och när följden af flera anledningar blir en motsatt, är hon den enda som vågar trotsa lejonet i dess vrede. Den Regina, som ur fjärde akten ingår i den femte, är därför ånyo *en annan*, djupare krossad, mera söndersliten än någonsin, emedan hon öfverskådar hela den oöfverstigliga klyftan uti sin själ. De härur framgående handlingar, som afsluta stycket, vågar jag anse följdriktiga, ehuru oresonerade; hon, som velat döda Gustaf Adolf, måste försona detta genom att rädda hans lif; hon, som genom hans räddning förrådde tro och fäderneslund, måste försona detta med sitt eget lif, slocknande under en bön för den katolska läran.

Sådan är min uppfattning, och jag medger, att jag, äfven sedan femte och en del af tredje akten blifvit omarbetade, icke förmått genomföra den så klart som sig bort. Men döm själf om de tre senare akterna äro dramatiskt öfverflödiga och ingen strid där finnes mera att kämpa. Det är sant att Regina är en svärmerska, icke en fanatiker, och svärmeriets väsende är att förlora sig i drömmar, råka i vanmakt, kufvas af mäktigare viljor och beherskas af händelserna, i stället att beherska dem. Den egentliga handlingen föregår här inom en människas bröst, och skådespelarens uppgift blir därunder ganska svår. Vill man därför säga att stycket är byggdt på en grund som viker undan handlingens fot, välan, det gäller då hela stycket, icke blott en del däraf. Det är då ett grundfel, hvars förebilder må sökas i

»Hamlet» och »Johanna af Orleans» — men Shakespeare finnes ej mer, Schiller har upphört att andas.

Styckets öfriga personligheter lämnar jag därhän. Jag vill endast bedja den skådespelare, som återger Hieronymus, att ingalunda af honom göra en vanlig skurk; jag har önskat honom stor — större än han haft utrymme att blifva — må scenen fylla hvad dikten försummat. Kätchens bestämmelse inser Du; hon är prosans friska dusch, som hindrar det sublima att svindla. För resten kan jag tillägga om de personligheter, som här hafva en roll, att de alla mänskligt fela och alla mänskligt plikta därför.

Vandrar Regina von Emmeritz en dag så vida, att katolska hjärtan klappa på åskådarnes bänkar, så hoppas jag med tillförsikt, att de ej finna sig sårade af de beklagansvärda ytterligheterna under ett bittert religionskrig. Fursten och Regina själf må vittna om styckets aktning för den katolska tron. Hvad man å *båda* sidor brustit, det erkänner och försonar den store Gustaf Adolf i styckets slut.

Jag är ledsen att ej nu kunna skicka Dig Södermans vackra musik, som är hållen i rask dramatisk stil. Skulle Du kanske utdöma den, liksom åtskilligt annat i detta stycke, beräknadt för effekt på en *stor* scen? Ja då har jag ej annat att svara, än att nutidens verksynd låder vid stycket. Klassiskt vill det ej vara, oaktadt alexandrinerna; det vill höras och ses. Jag skulle ej våga sända det till Runeberg, men — till Dig vågar jag.

Sedan jag nu tröttat Ditt tålamod, lofvar jag Dig att framdeles tiga, hvad än Reginas öde må blifva. Låt oss arbeta, låt oss hoppas. Medan verkligheten rundtomkring oss spelar sin blodiga dram, må vi mana de

framfarna skuggor och mäta dem med nutidens store. Mäktige andebesvärjare vi — som icke ens förmå besvärja i dagen en teater värdig vårt sköna Helsingfors!

Du, som icke tvekat, icke tviflat, tro stadigt på en framtid för scenens konst, den högsta och yppersta af alla. Äfven om de första försöken endast äro bestämda att fylla vallgrafven för de efteråt stormande; äfven om de tala med annan tunga än landets egen, som visserligen en dag skall häfda sin rätt; äfven om de i början måste söka sitt stöd och låna sin glans utom det närmast och egentligast egna; den dramatiska scenen i Finland skall och måste dock hafva egen repertoir, egen skådebana, egna skådespelare; den måste göra sig värdig att finnas.

Helsingfors i September 1854.

Z. Topelius.

*

I 1881 års upplaga, hvilken här är följd, föregicks stycket af följande

Not.

»Regina von Emmeritz» är, såsom »Efter femtio år», ett ungdomsarbete under inflytandet af Victor Hugos dramer, särskildt »Hernani». Författaren har velat, såvidt det numera låtit sig göra, bortrensa något af den prunkande patos, som influtit från förebilden, äfvensom vårdslösheter i språket. Expositionen är förlagd till början af stycket, i stället för andra akten, svärmeriet förmänskligadt, fanatismen lyftad och utjämnad med den nödiga motvikten af en sann fromhet. Titelrollen skall dock alltid förblifva en af de svåraste dramatiska uppgifter, emedan handlingens motiver och utveckling till en så stor del instängas inom ett människobröst.

Utan betydande kraft och omdöme hos skådespelaren löper detta stycke alltid faran att nedsjunka till en deklamationsöfning. Författaren tillråder därför ingen scen med ringare tillgångar att våga försöket för effekternas och den populäre hjältekonungens skull. Olof Ulrik Torsslow och Frithiof Raa som konungen — Hedvig Raa, numera fru Winter-Hjelm, som Regina — Edvard Stjernström som Larsson — Hjalmar Agardh som Hieronymus — Vilhelm Åhman som fursten — Hilma Sjöberg som Kätchen — hafva bildat de första typerna för dessa roller. Äfven den sceniska apparaten måste motsvara situationen. Författaren har begärt nog mycket, kanske för mycket, när han tänkt sig en scen af första rangen, och vill icke fritaga sig från all skuld därtill att det bekanta lilla steget från det sublima till det löjliga icke så sällan blifvit öfversprunget, till exempel vid slottets stormning i andra akten.

Till styckets dramatiska svagheter hör dess musikaliska utstyrsel. Man ville så 1853. Dock bör märkas, att musiken till »Regina von Emmeritz» var den genialiske August Södermans första komposition för scenen. I denna musik finner också duetten i början af femte akten sin enda ursäkt. Af Södermans komposition äro veterligen endast denna duett och Larssons dryckesvisa utgifna af trycket. En melodram i andra akten har bortfallit, och slutnummern, en svensk krigsmarsch, har utbytts emot den marsch, som traditionen tillskrifvit finnarne i trettiåra kriget. Samma marsch spelas vanligen som introduktion före styckets början.

Prinsessan af Cypern. Titians första kärlek. Ett skärgårds-äfventyr. Veteranens jul.

Föregingos i 1861 års samling af följande tillegnan.

Till Herr Professorn och Riddarn Fredrik Pacius.

Tillåt mig egna dessa blad åt musikens högt aktade veteran i Finland — åt Dig, som vingat så mången af våra frusna dikter — åt Dig, som så väl förstått att sjunga fram palatser ur ödemarkerna.

En dag fann jag i mitt skrifbord, vid sidan af föreläsningar, protokoller och forna, af censuren strukna tidningsartiklar, några redan gulnade häften, skrifna med hög stil och försedda med allehanda mystiska randtecken, hvaribland ordet »knack» tycktes intaga ett märkvärdigt rum. Jag tog mig däraf anledning förmoda, att dessa häften vid något tillfälle varit utsatta för ett slags artister, som kallas sufflörer och som från deras underjordiska ståndpunkt regera skuggspelet på scenen. Jag bedrog mig icke; det var hågkomster från mer än ett gladt tillfälle, då vackra läppar hade gifvit lif, röst och fägring åt dessa nu så stumma och länge förgätna blad.

Jag erinrade mig en tid, då konsten i detta land drog ut på sina första ungdomsäfventyr. Några bland oss företogo sig då att drifva ett slags propaganda *in partibus infidelium* och begynte, förmätet nog, med en älsklingsidé, som gick ut på ingenting mindre än att förbrödra och sammansmälta de skilda konstgenrerna. Vi exponerade taflor, arrangerade körer, deklamerade poesi, uppsatte en liten teater, grupperade tablåer och fingo tillsamman en *pas de trois.* Blef icke allt detta så utomordentligt lyckadt och epokgörande som vi kanske på

god tro föreställt oss, låg felet utan tvifvel däri, att vår idé var för sublim för denna ofullkomliga värld. Emellertid gåfvo våra »artistiska soiréer» vingar åt några svalor, som bådade sommar, och en bland småfåglarna var »Titians första kärlek».

I en annan, senare tid flög genom hela landet den friska tanken att bygga en evärdelig mötesplats, ett »Aura rediviva», åt blomman af Finlands ungdom. Ingenstädes fann denna tanke en varmare genklang än här i ungdomens egen, flammande härd. De älskvärdaste förespråkarinnor sammansvuro sig att med alla möjliga fyndiga medel samla bidrag för ändamålet, bland annat med amatörteatrar, tvenne på en gång. Den ena gaf Preciosa; den andra gaf tablåer, lefvande blommor och »Ett skärgårdsäfventyr».

Åter en tredje gång vände sig tidens blickar från hoppet tillbaka till hjälteminnena. Alla hjärtan klappade högt för Finlands krigiska ära, representerad af ett antal grånade veteraner. Från alla håll strömmade bidrag; den ringa skärfven samlades jämte den rika, för att hedra, att trygga de tappres återstående dagar, och en bland de ringa var »Veteranens jul».

Slutligen, huru tiderna gingo fram, hände en vacker morgon det otroliga, att den förr så vanlottade, förr i en »*bicoque*» inhysta dramatiska konsten i Finlands hufvudstad fann framför sig en ny och värdigare fristad, rest genom enskild uppoffring och allmänt understöd. Dessa murar blickade mot framtiden och väckte en ilning af fröjd i det närvarandes bröst. Alla voro ense om att de blott med ett inhemskt ämne, utfördt af våra egna, kunde vigas åt sin bestämmelse. Och så dök skämtet fram ur Kalevalas djupa forntidsallvar och ställde på scenen »Prinsessan af Cypern».

De gula häftena hade sett sin tid; de hade sprungit som lätta andedrag ur ögonblickets vidgade barm. Ju längre jag dröjde vid dessa erinringar, desto lifligare kom det mig före, att en och annan hågkomst af alla dessa planer och förhoppningar, som engång summit öfverst bland dagens skum, kunde låda vid bladen, och jag tänkte vid mig själf: de må stå sitt kast. Därför fram i dagen, o invånare af den dunkla gömman! Tiden är inne; det Horatianska nionde året har ingått för en bland eder. Marsch utan tvekan emot kritikens fällda bajonetter, att stupa med ära vid minnets fanor!

Du, som ständigt var med om våra bästa förhoppningar — Du, som uppförde Händels Messias, medan vi andra ännu stafvade på vårt harmoniska hurra — din ande gick lifvande in i det lilla, som in i det stora. En kväll skulle en liten älskelig sångfågel sjunga en visa i det romantiska hjältedramat »Rinaldo Rinaldini» ur barntidningen Eos. Hon valde sin faders nyaste, då ännu aldrig hörda komposition, Runebergs odödliga ord, Pacii oförgängliga musik. Nej, sade vi andra, »Soldatgossen» måste hafva sin egen historia! I en hast blef sångfågeln förvandlad till en pilt ifrån Lappos skogar — Hakon Jarls skugga blef en ärevördig veteran — o, det var en vacker visa! »Hon gick som kulan tvärtigenom hjärtat, och för en sådan visa kan man dö.»

För nio år sedan, när nya teaterns första aktier tecknades, innan ännu ljudet af »Kung Carls» jagthorn dött bort i den gamla, skref Du på aktielistan en opera af Mozart. Du höll mer än Du lofvat: Du gaf icke ett lån, om också det bästa; Du gaf din egen rika andes skönaste harmonier. Den cypriska sagan fick blomdoft af din musik. Hvilket arbete! Hvilken ingifvelse! Aldrig måhända har här i norden ett så fulländadt, så lätt-

fattligt och likväl så stort anlagdt musikverk blifvit diktadt, inöfvadt och utfördt under några få veckor, uppfyllda af hinder och motgångar. Söderns vårar, kärlek och löjen, orangernas ånga, cittrornas klang, nordens snöiga höstnatt, den ensliga moderns klagan, fosterlandets tjusning, elementernas kufvade raseri och ordets allsvåldiga makt, som beherskar naturen — allt har Du anat, allt har Du återgifvit skönt, mäktigt och sant, Du lycklige, som talar det språk, hvilket alla förstå! Säg oss icke, när förhänget fallit, att ögonblicket varit din eftervärld — dessa toner skola länge öfverlefva de murar, som vigdes med dem åt framtidens sånggudinnor.

Undra då ej, om jag ber att få tacksamt och aktningsfullt gömma dessa blad mellan noterna på din hylla.

Till deras tjenst, som möjligen fråga hvarifrån den grekiska mytologin regnat ned uti Kalevalas pörten — för dem som kanske tro mig ha gycklat med Finlands gamla gudar — för dem som torde säga att cypersagan är byggd på en ofantelig geografisk och kronologisk humbug — och slutligen för dem, hvilka torde anse att jag ställt den grå forntiden dvärglik och färglös i en modern salongsbelysning, ber jag att få tillägga några ord om sista stycket i samlingen.

Den cypriska sagan utgör en fri behandling af elfte och tolfte runorna i Kalevala, jämte spridda motiver ur fjortonde, femtonde och tjugunionde runorna. Finlands Don Juan, Lemminkäinen, som än benämnes »lieto», den ostadige, än »Saarelainen», ömannen eller vikingen, än »Kaukomieli», den fjärran längtande, är tredje hufvudpersonen i finska mytens stora trilogi och representerar dess *yngling,* likasom Ilmarinen betecknar dess *man* och Väinämöinen dess *gubbe.* Skön, fåfäng och ärelysten, fyndig och mångkunnig, flyktig och uppbrusande, full af

längtan, oro och våglynne, tapper ända till öfvermod, lättsinnig ända till framfusighet och dock, med allt detta, i grunden ömsint och godhjärtad, kort sagdt:

Hälften vide, hälften ek,
hälften hot och hälften smek,
hälften narr och hälften hjälte,

behandlas han af folkdikten med synbar förkärlek: han är dess guldgosse, det finska folkets bortskämda pojke. Cypersagan tillmäter sig icke att fullständigt återgifva hans bild eller bära hans namn: men läsaren jämföre, om han här är en annan.

Det sällsamma är, att detta äfventyrliga brushufvud, som i många drag uppträder så äkta finskt, att han i sin utomordentliga naivitet endast på finska språket kan blifva fullkomligt sig själf, likväl röjer en omisskännelig släktskap med det skandinaviska vikingalynnet. Det kan knappast betviflas — och Kalevalas utgifvare delar själf denna åsikt — att just den episod, hvaraf sagan här hämtar sin uppränning, samma ryktbara första utflykt till Saaris, öriket, hvilket i hela skildringen visar ett så främmande tycke, ursprungligen är ett vikingaminne, likasom Kyllikki och hennes friare äro en återklang af medeltidens romantik. Att detta Saaris, detta örike, måste ha legat långt utom finnarnes kända synkrets, synes tydligen af runornas afsiktligt framhållna obekantskap med ortens namn, ty hvarje gång Saaris omtalas, kallas det »den obenämnda udden», »den namnlösa ön», »den i ord ej klädda holmen». Att Saaris just varit Cypern, däråt torde Kalevalas skuggor odödligt småle. Men om nu fantasin haft det friaste spelrum att förlägga Saaris hvar som helst i ett aflägset fjärran — »bortom nio haf och det tionde till hälften», som Kalevala uttrycker sig —

hvarför icke välja ett sagoland, dit så många af romantikens fagraste blomster peka och som, i utbyte mot färdens betänkligheter, erbjuder en liten anslående sammanställning af den grekiska och finska forntiden, af söderns högsta, redan vekliga förfining och den yttersta nordens kraftfulla barbari?

Också det fria sagospelet söker gärna en fast botten, för att ej sväfva alldeles i luften. Situationen är gifven, antitesen är klar; man har människor, icke moln framför sig. Chryseis[1] och Helka, Medon och Lemminkäinen, Anemotis och Ainikki, Megapontos och Tiera, slafven och herden, alla *borde* åtminstone spegla sin sida, på samma gång de uppbära styckets konflikt. Lyckligtvis äro de hvarken gudar eller jättar; hvilken scen är nog stor att rymma en gud, nog hög att hysa en jätte? Och äro de väl mindre sanna eller mera förfelade, för det att de så fritt, kanhända stundom så självsvåldigt, tala med nutids tunga? Må de tacka sin lycka, att de icke fått black om foten. Andra må inlägga med större framgång den klassiska färgen. Min lilla saga är nöjd om hon anses äga en enda antik figur — hennes medelpunkt, Helka — hon är lycklig om hon förmått låta åskådaren igenkänna i det magiska ordets kraft den enda forntida storhet som i henne har utrymme.

Jag tillägger slutligen, att fjärde akten är senare omarbetad, men dekorationseffekterna bibehållna. Ursprungligen voro de föranledda af en billig önskan att Helsingfors nya teater måtte vid sin invigning visa prof å sina här förut okända resurser i dekoration och maskineri. Denna anledning finns icke mer, men en annan återstår.

[1] Jag vill ej tvista om accenten i detta namn, sedan Pacius engång har gifvit det tonvikt.

Jag kan icke lösgöra mig från den tanken, att framtiden en dag skall finna och framställa den konsternas konst, som i en brännpunkt förenar alla de nu så spridda, alla de nu så brutna strålarna af det sköna. Dikt, färg, form och toner, I fyra elementer af det skönas uppenbarelse, hvarför skolen I evigt söndrade tala till oss ur enstaka bilder? Är då vår själ så trång, våra sinnen så tröga, att de blott kunna fatta ett intryck i sender? Jag vet icke; men aldrig har en enda bland eder synts mig ensam så skön, som i förbund med de andra; aldrig har jag känt mig så varm i håg, som när en ädel sång, ord och musik, har tjusat mitt hjärta på samma gång som en älsklig natur, måleri och skulptur. Hvar finns den konstnär, som kan beherska eder alla? Hvar finns den genius, som kan spegla skönheten hel?

Helsingfors 20 Oktober 1861.

Z. Topelius.

Sancta Maria.

Jfr ofvan sid. 187. Författaren har om detta stycke antecknat följande:

»Utförd som operatext. Först ämnad åt Greve 1851. Sedan fulländad för Josephson 1853. Därefter omarbetad för Pacius 1860. Slutligen ytterligare omarbetad till sagospel för Karl Collan 1864. — Ingen af desse kompositörer har utfört arbetet. Greve skref första akten, och efter hans död såldes denna musik, hvilken efter Pinellos utsago varit utomordentligt skön, som makulatur på auktion i Åbo. Josephson höll texten i fem år och förklarade att den öfversteg hans krafter. Pacius fann den för dyster och mörk samt ville utstryka de flesta

motiver, för att texten skulle blifva ett skelett, i hvilket musiken ifyllde både kropp och själ. Hvartill Topelius vägrade, anseende poesin vara en lika högboren prinsessa som musiken och alldeles icke den senares tjenstepiga».

Sedermera omarbetades stycket ännu en gång år 1891, men blef då ofullbordadt. Det har här tryckts efter denna sista redaktion, som äfven år 1897 offentliggjordes på finska (i festpublikationen Suomalainen näyttämö). Utom hvad här tryckts finnes i manuskript början af ytterligare en scen.

Sjunde delen.

Hertiginnan af Finland.

Offentliggjordes första gången i Helsingfors Tidningar 1850 (16 Januari—12 Juni) och innehöll då tolf kapitel med öfverskrifterna: 1. Den gamla goda tiden. 2. 1741 års krig. 3. Helenadagen på Runsala. 4. Hexan. 5. Bal och nederlag. 6. Fredrikshamn. 7. Den stora Reträtten. 8. Helsingfors. 9. Ryssarne komma! 10. Höstmarknaden i Åbo. 11. Ensam i världen. 12. Hertiginnan af Finland. Af dessa utgör första kapitlet en inledning (se nedan s. 220); andra, sjette, sjunde och åttonde kapitlen äro af rent krigshistoriskt innehåll; blott de sju öfriga kapitlen behandla alltså »hertiginnan», hvars tillnamn här skrifves *Mercken.*

Denna första redaktion nedskrefs tydligen allt efter som manuskript behöfdes för tidningen. Men redan innan författaren hunnit till slut, hade han i sitt arbete upptäckt brister dem han önskade afhjälpa, och så införde han i tidningen den 15 Juni följande

Slutanmärkning angående novellen
Hertiginnan af Finland.

Den med oss nära lierade författaren till den längsta novell, som någonsin tröttat en finsk tidningsläsares tåla-

mod, har anhållit om plats för följande rader. När jag talat i fem månader, säger han, skall den gunstige läsaren, och framförallt den sköna läsarinnan, icke vägra att låna mig ett benäget öra i fem minuter.

Ja, novellen har blifvit för lång för en liten tidning. Ett af de tu: intresserar man sig för berättelsen, så förtretas, uttröttas och utledsnas man af så lång väntan med en half eller en hel veckas uppehåll, berättelsens trådar hållas ej tillsamman i minnet, man läser idel bitar och ingenting helt. Är man åter likgiltig för ämnet, då läser man en eller annan bit, när så faller sig, och det öfriga är som om det icke funnes. Följetongen och den ständiga afklippningen inleda också författaren i frestelsen att för hvarje gång gifva något pikant, som kunde uppehålla läsarens mattade intresse; människan är svag: det hela kan lätt blifva hvad konstmakarne sätta öfverst på sina affischer: Fünf und zwanzig physikalische Kunststücke.

Huru det må vara, vågar jag likväl tro, att det icke är »hertiginnan» som är för lång, utan tidningen som är för kort. Hvilket ämne för en skildring, mångfaldt rikare och mångfaldt längre än min! Jag ville ha unnat detta ämne åt Walter Scott: han skulle däraf ha gjort ett odödligt mästerverk i tre eller fyra band. Mångskrifvare, såsom Dumas, skulle däraf ha gjort ett arbete i tolf volymer. Skada på det stora ämnet, att det fallit på en så liten hand.

Jag tillstår, att när jag fick den första uppränningen därtill i några få rader af Lencqvist uti hans beskrifning om Åbo slott, häpnade jag vid den storartade anblicken af tvenne så ädla och sköna personligheter, som Keith och hans hertiginna, af ödet sammanförda midt under kanondundret af ett genom sin omätliga vanära förfärligt

krig och midt uti en af passioner våldsamt jäsande tid. Med skygg hand samlade jag de spridda dragen, som under loppet af ett sekel fallit i en nästan fullkomlig glömska, och ju mer jag lyckades samla, desto större och upphöjdare syntes mig anblicken af den vida berömde fältherren, som från höjden af sin ära och sin aristokratiska ställning böjer sig ned till en ringa flicka, som, icke mindre stor än han, försakar allt, ända till det högsta, ända till rykte och heder, för att tillhöra den utmärkte man hon älskade. Materialerna, i början sparsamma, blefvo efter hand rikare. Välvilligt gifna meddelanden af åldrige landsmän, för hvilka jag här onämnda aflägger min varmaste tacksägelse och hvilka för ett halft sekel tillbaka hört denna på sin tid ryktbara händelse berättas af samtida, satte mig i tillfälle att indraga en mängd *verkliga* detaljer i diktens väfnad. Slutligen lyckades jag genom en lika utmärkt välvilja erhålla tvenne sällsynta biografier af Keith, hvilka båda med synbart intresse och aktning omnämna hans sköna väninna och sålunda gifva historiens bekräftelse uppå traditionens erinringar.

Dessa efter hand tillkomna upplysningar hafva emellertid låtit mig inse, att både detaljer och plan i vissa delar icke motsvarat verkligheten. Så har jag, att börja med, förledd af en oriktig uppgift hos Lencqvist, felskrifvit själfva hufvudpersonens namn. Namnet *Mercken* skrefs icke så; magistratens i Åbo protokoller för 1743 omnämna politieborgmästaren och assessoren Carl *Merthen*, hvilken afled samma år; protokollerna för 1759 jungfru Katarina *Märthen;* för 1762 änkan Kristina *Märthen* och för 1765 jungfru Anna *Märthen.* Det synes till och med som hade namnet ursprungligen skrifvits med accent på e, *Merthén*, ehuru den sedermera bortfallit.

Keiths tyska biografer tillägga ett *s* och skrifva *Merthens*, hvilket skrifsätt troligen antogs efter Evas bosättning i Tyskland. — —

Äfven bör nämnas, att Evas syster icke hette Helena, utan Katarina, och var yngre än hon. Hennes broder Jonatan tillhör hel och hållen dikten; åtminstone har jag ingenstädes funnit honom omtalad. Verkliga äro, bland andra, namnen Wechter, Heldt, Lütke, m. fl., som i berättelsen förekomma.

Viktigare äro de anmärkningar som kunna göras mot berättelsens plan, jämförd med verkligheten. Uppfostrad af ärbara föräldrar och i en tid med stränga, ja alltför stränga begrepp om sedlighet, måste en så högsint personlighet som Eva Merthen — jag vill redan kalla henne så — icke utan inre strid och under mäktigt inverkande förhållanden hafva prisgifvit sitt rykte åt en hel samtids oblida omdömen. Man kunde tro, att lättsinne och praktlystnad förledt henne till det första afsteget, hvilket hon sedan genom sitt ädla och barmhärtiga handlingssätt sökt bringa i förgätenhet. Och jag medger, att de traditioner jag har af ännu lefvande personer i Åbo gifva grundad anledning till denna tro. Men en sådan uppfattning, ensidigt fasthållen, ger ingen sant motiverad utveckling af en så ädel karakter, som hennes af otaliga intyg afskildras, och berättelsens tendens af *sedemålning* skulle därigenom totalt förfelats. Jag har därför sökt förena denna åsikt med en annan mera psykologiskt sann, i det jag från början låtit häxans spådomar utså i hennes själ drömmen om en lysande framtid, hvarefter sedan hennes tids pedanteri och skoningslösa förkastelsedom, äfven öfver det oskyldiga, steg för steg aflägsnat henne från hennes naturliga ställning och med våld inkastat henne i ett förhållande, hvilket man har rätt att anse som vanärande,

och mot hvilket hennes sedliga känsla länge med bäfvan kämpade. Fördomar och trots, grymt förtal och moraliskt nödtvång, se där de motiver jag trott mig böra söka, för att framställa händelsen i dess rätta dager, och jag har därvid lämnat dikten friare spelrum än jag annars skulle hafva tillåtit mig. Slutet försonar allt, och jag hade blott önskat att kunna detaljera det, likasom det öfriga. Det var för mig en stor frestelse att skildra Eva Merthen äfven i den senare lysande perioden af hennes lif vid Keiths sida, där man helt nära hörde sjuåriga krigets åskor rulla. Men jag har trott mig böra försaka nöjet af denna skildring, för att icke förlänga en berättelse, hvilken törhända mången läsare redan funnit alltför lång.

Krigshistorien, ehuru nödvändig för att komplettera berättelsen och själf af den kompletteras, bildar en alltför oformlig episod, sådan den här har framställts. Både denna och andra anledningar hafva låtit det synas mig önskvärdt att kunna gifva läsaren vår berättelse som bok.

Jag tar mig därför friheten avertera dem som möjligen intressera sig därför, att »Hertiginnan af Finland», *omarbetad och med krigshistorien skild för sig,* utkommer till midsommar i en volym om tretton à fjorton ark.

Och härmed slutar jag, betygande den benägna läsarinnan och läsaren min synnerliga erkänsla för gunstigt tålamod. Skulle icke hertiginnan alltför omildt bedömas, torde väl hända, att vi framdeles ännu engång träffas på finsk botten, under försöket att mana i ljuset framfarna dagars ädla skuggor, redan till hälften bortskymda af seklernas natt.

*

Den sålunda förebådade nya redaktionen utkom samma år på hösten.

Företalet till boken, dateradt den 24 Juni 1850, omnämner först skildringen af kriget, hvilken »såsom grundad endast på tryckta källor och således utgörande blott en sammanställning af det redan kända med dess möjliga misstag» förklaras skola »förlora äfven den ringa betydelse den nu kan äga såsom den första», när en förebådad på arkivforskningar grundad framställning af samma krig af Fredrik Cygnæus hunnit utkomma. Om själfva berättelsen heter det därefter:

»Söker man krigens spår, sedan kanonernas dån icke mera ljuder i de hemsökta folkens öron, så söke man icke blott på slagfälten och uti de brända hyddornas aska; man återfinner deras verkningar öfverallt på själfva insidan af folkens lif, i deras mest enskilda förhållanden.» Den ryska ockupationen måste därför hafva inverkat äfven på det sällskapliga lifvet i Åbo. »Delvis måste till exempel de onaturligt stränga band, hvilka dittills fjättrat kvinnan vid en konvenans, om hvars pedanteri vår tid knappt har någon aning, hafva lämnat plats för ett friare och naturligare umgängessätt.»

Trotset mot detta pedanteri är hos Eva till en början naturligt, men »i sitt öfvermått bryter det alla band, sedlighetens eviga lagar, jämte de tillfälliga af konvenansen. Nu först blir denna unga flicka verkligt brottslig — och likväl oändligt mera beklagansvärd än brottslig, emedan det fel, som ledde till fallet, från början endast var frihetens protest mot ett onaturligt tvång.»

Slutligen omnämner författaren äfven här huru frestande det varit att skildra Eva »i hennes glänsande period vid den berömde fältherrens sida. Dikten vill likväl icke så: den stannar gärna vid morgonrodnaden

efter en dyster natt, och blott på lek framkastar den en och annan färgbild från dagen, som följer därefter.»

Denna andra redaktion af arbetet skiljer sig från den första väsentligen däruti, att innehållet fördelats på tvenne afdelningar: »Kriget» och »Hertiginnan». Den förra är, som författaren själf nämner, omarbetad, den senare har undergått så godt som endast formella ändringar. Blott på ett par ställen finnas tillägg, och de fem sista sidorna i boken äro omskrifna.

Ur denna redaktion anföra vi här inledningskapitlet, hvilket har sin betydelse dels för den uppfattning däri framträder, dels därför att här fältskärn och gamla mormor för första gången omtalas. I slutet af »Fältskärns person och lefverne» hänsyftas äfven på denna inledning och likaså i företalen till ett par af Fältskärns berättelser.

Den gamla goda tiden.

Jag minns så väl min gamla mormor, hvars ungdom inföll vidpass under 88 års krig; hon brukade, med all sin godsinthet, bannas ibland på hvad hon kallade nutidens förvända seder, och glömde då aldrig att prisa *den gamla goda tiden,* då allt var mycket bättre och gladare, mycket enklare och trefligare än nu; då man steg upp klockan fem, åt middag klockan tolf, gick på kaffe klockan två och skildes klockan sju, för att, efter en stadig aftonvard vid sittande bord, gå klockan åtta till hvila i sängar med sparlakan. Ack ja, då visste man ej af nattlopp, polkor och sodavatten; vakade man, så skedde det i all anständighet en midsommarnatt; kom man till dansgille, så turade man om med den grandiösa menuetten och den raska polskan; drack man, så — ja, då drack man sötöl och kaffe på bit, hälften på råg och en fjärdedel på cikoria . . .

— Å prat, att kusin kan säga! inföll vid sådant tal den gamle Bäcken, som var vän i huset. Om kvinnfolket drack sötöl och kaffe, så är det ej därför sagdt att karlarne nöjde sig med mindre än rostocker öl och pontak, nej förbanke mig om de det gjorde! Ack, sådan genever får man ej nu för tiden!

— Att kusin kan tala så där i ungdomens närvaro! Jag medger att det fanns fyllebultar då som nu, ehuru gubevars kusin ej hörde till deras antal; men det får kusin tillstå, att unga personer af både det ena och det andra slaget i allmänhet voro mycket sedesammare och måttligare än nu för tiden. I stället att svänga sig i oanständiga polkor eller sitta hvar för sig, herrarne med pipan och korten, fruntimmerna med sina evighetslånga romaner, muntrade sig den tiden de gamla med brädspel och politik, de unga med pantlekar...

— Ja, och därvid pussades de, så att det small om öronen, inföll gamle Bäcken skrattande.

— Nå än sen? Det var väl inte något ondt i det, när det skedde i all ärbarhet. Här i vår finska enkelhet, där stora och förmögna familjer af medelklassen sällan bodde vidlyftigare än i sal och två kamrar, och där man så ofta sof syskonsäng när långväga främmande kommo i huset, visste man ej ännu af den sorts anständighet, som sätter ärbarheten i yttre åthäfvor och låter hjärtat vara huru styggt och fördärfvadt som helst. Ungkarlarne den tiden voro artiga och hyggliga, men alldeles inte så påflugna, som nutidens lejon och tigrar och andra salongernas vilddjur; flickorna voro muntra och okonstlade, alldeles icke pryda i somt och efterlåtna i annat, som — nå nå, jag säger ej mer, hvar tid har sin sed.

— Minns kusin den där lilla pudrade kammarjunkaren i sina skor med så stora spännen, att han kunnat klafvas

i dem, och med sidenstrumporna på de uppstoppade vadorna; han som icke kunde tala fyra ord med ett fruntimmer, utan att däri inblanda alla Olympens gudar, och som skrek uppå hjälp, när han råkade stiga i en vattputt? Det fanns ju inte lejon den tiden?

— Men min söta kusin, jag talar ju inte om hofvet, af hvilket vi sågo föga mer än en skymt — fast det får jag säga, att en söt karl var kungen; Gud förlåte den otäcka människan, som tog lifvet af honom.

— Det sades att han engång kysst kusin — på hand förstås.

— Anckarström? Gudbevare!

— Å nej, kungen menar jag.

— Kusin är en skalk ännu på gamla dar. Vi tala nu blott om den tidens ungdom; det var ett mycket friare sätt då än nu, och ändå ett mycket tadelfriare, det får kusin medge.

— Friare? Å ja, huru man tar det. Det var också ett friaresätt att fria med talman och klädd i mässingsperuk och stångpiska. Minns kusin huru många gånger steken kallnade vid bordet, därför att ingen ville börja, och huru många gånger rummen utkyldes vintertid, därför att två fruar i den öppna dörren krusade och komplimenterade om hvem som skulle stiga först in? Och styfkjortlarna och järnplanschetterna sen, hörde också de till det friare sättet?

— Kusin letar fram skuggsidorna.

— Och kusin dagrarna. Minns kusin gamla faster, som bodde i vindskammaren hos Forbuses?

— Hon som hade sex fingrar på ena handen? Ja.

— I mina yngre dagar för vidpass femti år sedan hörde jag henne ofta klaga på *den tidens* ungdom och påstå att den gamla goda tiden under salig kung Fredriks

tid, och så där omkring 41 års krig, var i alla afseenden mycket bättre och mycket anständigare. Tror kusin inte att de funnos, som i hennes ungdom satte den gamla goda tiden ännu längre tillbaka? Tror inte kusin att våra barn och barnabarn i sin tur komma att prisa sin ungdomstid som mönster för ett kommande släkte? Och så har det varit ifrån världens begynnelse, och så skall det blifva till världens slut, att hvar tid har sina skuggor och dagrar, men alla förgångna dagar öfverskattas af de gamla och underkännas af de unga, och förbanke mig det har funnits mer än två människor, som icke hört den sagan i sin ungdom upprepas, nämligen fader Adam och hans fru, vår oldtmamma i paradiset.

— Kusin kan ha rätt i allt det där, men att seder och vanor stundom varit bättre, stundom sämre, lärer kusin ej neka. Jag vill gå så långt, att min ungdom i kung Gustafs tid hade sina många svagheter, när man ser på det stora hela, ty nog inkom då i riket mycken flärd, om hvilken man ej hört talas förr, fastän föga hann den sprida sig här i Finland. Men ser man litet längre tillbaka, till exempel till gamla fasters ungdomstid, så medgif att det då rådde en enkelhet och en sträng dygd i sederna, som med rätta kan uppställas som mönster för en kommande tid.

— Men min bästa kusin, låt mig göra kusin en fråga ännu, blott en enda. Känner kusin historien om Eva Merthen i Åbo?

— Hm ja, skulle jag ej känna en historia, som ännu i min ungdom var i hvar mans mun och hvilken alla mödrar brukade berätta som ett varnande exempel för sina lättsinniga döttrar? Den historien väckte på sin tid en så oerhörd skandal, att väl dess like i Finand ännu icke funnits. Men just en sådan skandal, som

genljöd öfver hela landet från mun till mun, hvad bevisar väl den...

— Hvad annat, än att det i alla tider finns icke blott fyllebultar, som kusin nyss behagade uttrycka sig, utan också kvinnlig svaghet; ehuru visst icke alla, nej gubevars, icke engång de flesta, fela i detta afseende.

— Jag ber att kusin låter mig tala till slut, inföll gamla mormor något stött. — Hvad bevisar väl Eva Merthens historia annat, än att sederna då måste ha varit mycket enkla, mycket rena, emedan det som i andra tider och på andra orter skulle efter någon veckas skvaller ha blifvit glömdt, här gjorde ett så ofantligt uppseende och ännu många år efter händelsen kvarblef i allas minne?

— Kusin glömmer taga i beräkning, att det var ungefär vid den tiden kaffet kom i bruk här i landet. När man nu vet hvilket inflytande denna ädla vara har på fruntimmernas språklåda, så kan kusin däraf förklara den effekt, som ett så kärkommet ämne måste göra på alla dittills så godt som oslitna munreden. Får jag bjuda en pris?

— Goda bästa mormor, berätta för oss historien om Eva Merthen, skreko nu alla barnen med en mun, i det de skockade sig kring den gamla och af nyfikenhet uppspärrade ögon, öron och alla lemmar.

— För er! Nej mina vänner, den historien är icke för er. Sätten er nu här i ring, så skall jag berätta för er om Carsus och Moderus, eller kanske om Lunkentus.

— Ja Lunkentus, den är ändå den bästa! Och därpå satte sig alla barnen i ring vid brasan, och gumman berättade Lunkentus för tjugonde gången. Men ur mitt sinne gick ej det lilla jag uppsnappat om den fatala

historien i Åbo. Jag bråkade mitt hufvud med att utgissa hvad det kunnat vara som väckt en så förfärlig skandal; jag tänkte på mord, röfvare, spöken och allt det värsta jag visste, samt beslöt att, kosta hvad det kosta ville, ha reda därpå. När mormor i det afseendet förblef tvärt obeveklig, vände jag mig till gubben Bäck. Förgäfves. »Var du nöjd med Lunkentus och grammatica latina!» blef svaret. Men jag lät icke afspisa mig. Ständigt antastad af min enträgenhet, medgaf gubben slutligen att jag skulle få del af historien — efter tio år. Omöjligt att komma vidare.

När inga böner hjälpte, beslöt jag att angripa den gamle från hans ömtåligaste sida. Af allt i världen älskade han intet högre än en god middagslur, och hatade heller ingenting så gränslöst som positiver. I staden fanns då som bäst en skojare med markattor och gyckelskåp. Honom skickade jag hvar eftermiddag ackurat klockan tre att uppstämma sin infernaliska musik nedanför gamle Bäckens fönster. Ut rusade gubben i vredesmod en dag, två dagar, tre dagar, och jagade sin plågoande för tusen böflar. Men ständigt kom han tillbaka: jag hussade honom dit. En dag var jag grym nog att besöka den gamle klockan tre, för att njuta af hans förargelse.

— Hvad vill du här, pojke? röt han, likasom hade han anat sammanhanget.

— Jag skulle bara fråga om farbror vill höra Wittgensteins marsch.

— Ut med dig! skrek han i raseri, och med en sittopp från 88 års krig kom jag utför trapporna. Därpå var vår vänskap slut för hela åtta dagar.

Men under dessa åtta dagar hade den hederlige gubbens hand varit nästan lika svullen som mitt kindben,

och hans goda hjärta, som alltid hyst ett slags favoritskap för mig, förebrådde honom hans hårdhändta medfart.

— Nå — sade han, likasom ingenting hade passerat oss emellan — tänker du ännu på den där historien från Åbo?

— Ja, farbror — svarade jag, som också fann för godt att kasta en slöja öfver det förflutna — jag tänker ej på någonting annat.

— Slå det där ur hågen du!

— Jag kan ej, farbror, jag drömmer därom hvarenda natt.

— Du är en narr.

— Det är väl möjligt, farbror!

— Nå för att skaffa dig åtminstone nattro, så se här har du historien skrifven, sådan jag uppsatte den på en ledig stund i min ungdom. Jag har kallat den »Hertiginnan af Finland».

Papperet var urblekt, svårläst och skrifvet med den knottriga svenska stil, som förr var i allmänt bruk. Jag tillbragte en natt med dess genomläsning, lefvande stod för mitt öga den tid af splittring, intriger och ofärd, om hvilken berättelsen talade; jag kunde icke förgäta denna sköna förskjutna flicka, ett mål för sina samtidas beundran och stolthet, och ett ögonblick därefter ett mål för deras smädelse och djupaste förakt. Denna historia rörde mig djupt: så mycken skönhet och olycka hos den ena, så mycken ädelhet och storhet hos den andra af hufvudpersonerna syntes mig underbara, ovanliga. Jag tänkte på människors dom, på hopens gunst, på smädelsens makt, på försynens ledande hand och det godas slutliga seger, som dock allt försonar och allt förklarar, och min unga själ fäste sig darrande, men tjusad, vid dessa drag från förgångna dagar.

Sent på morgonen kom sömnen öfver mina ögonlock. Min första tanke, när jag vaknade, var manuskriptet. Men det var försvunnet, borta utan spår! Sannolikt hade min gamla mormors försiktiga hand ryckt undan detta farliga ämne för en gosses inbillning, ehuru hon icke låtsade veta något däraf. Jag sökte det sedan ofta, men fann det aldrig. Och det var dock skada, ty jag hade unnat läsaren en bättre, fullständigare och i kostymen mera detaljerad skildring, än den jag nu förmår gifva ur minnet. Ack, tänkte jag ofta, hvarför har icke denna historia fallit i händerna på författaren till Kenilworth och Waverley? Här hade han funnit tvenne personligheter värda att af hans penna tecknas för eftervärlden, och den ena var hans landsman till börd och högsinthet; Keith hade sett dagen på Skottlands jord och kämpat vid Dumblain med Waverleys hjältar. Vackra ämne till en stor tafla, huru illa att det icke råkat under en mästares hand! Tag det likväl sådant det är, du hulda läsarinna — ty till dig dedicerar jag det — och döm icke Eva Merthen så hårdt, som hennes samtid dömde henne!

Bakom oss stå redan det skymfliga dystra kriget, partiernas spel och hvälfningar, nederlagen, olyckorna, nöden, förräderiet, vanäran och döden — det sorgliga, som måste sägas, är sagdt, men det får icke ännu förgätas, det ingriper med sin hotande mörka skugga i hela berättelsens gång, det hvilar öfver den som ett öde, hvars fina trådar af stål omsnärja familjernas husliga sällhet, samlefnadens ro, de enskildas lycka, ända intill själfva samvetets frid.

Icke sant, min läsarinna, det är dock vida intressantare att gå från de stora bullrande arméerna till de spensliga läspande löjtnanterne, från den hårklyfvande

politiken till den artiga och allmänt begripliga kärleksintrigen, från fäderneslandet till danssalongen, från kanondundret till älskandes hviskningar, från kulorna till karamellerna, från kejserliga och kungliga manifester till oskyldiga fägnerim och sockerdeviser? Nåväl, jag lofvar dig att du skall få allt detta, men inom krigets och olyckans stora, svarta, dystra ram, som står lik en mörk åskhöljd himmel öfver de ljufva blommor och älskeliga dofter på ängen. Har du någonsin stått i det lilla täcka lusthuset, omsusadt af rönnars och aspars lätta löf, med en älskande vän vid din sida, jollrande, leende, skämtande, och därunder på afstånd sett hotande moln urladda sina blixtar öfver fälten och skördarna digna under slagregnet — har du sett detta och sett det med känsligt hjärta, då skall du förstå dessa taflor från 1741 års krig. Men solen, som frambryter genom de skingrade molnen, hvar finner du den? I kärlekens eviga ljus, som, stundom fördunkladt, städse åter skimrar genom skyarna fram och lyser ännu, en stjärna likt, öfver grafvarna . . .

*

Tredje gången utgafs arbetet i Vinterqvällar (jfr s. 245), där det föregås af följande såsom förord.

Till författaren af novellen Hertiginnan af Finland, Helsingfors 1850.

Min Herre!

Det är utan tvifvel en vis inrättning af naturen, att vissa djursläkten, som hastigt föröka sig, utsättas för många fiender. Jag hoppas ni icke finner eder förnärmad, därest jag förutsätter något dylikt om vis -

alster af författares pennor. Ty om en nyttig fisk lägger nio millioner romkorn och alla finge föröka sig, fruktar jag att snart intet skepp finge plats för sin köl i hafvet; och om en mindre nyttig bok eller tidning finge ostörd fortfara att utkasta millioner pappersblad, skulle efter en mansålder länder och städer ligga begrafna i papper, som Pompeji under Vesuvii aska. Lyckligtvis tjena dessa massor af litteratur otaliga ändamål, och de som tyvärr undgått förstörelsen äro tillräckliga att bringa olycklige biblioteksamanuenser i förtviflan. Påtagligen är elden eller sophögen de flesta böckers naturliga slutändamål; men det gifves ett tredje sätt att försvinna, nämligen glömskan, och detta öde tyckes ej oförtjent hafva drabbat en bok af er penna, benämnd »Hertiginnan af Finland».

Tillfälligtvis upptäckte er ödmjuke tjenare nyligen detta celebra verk högst under taket på en hylla, som icke blifvit dammad sedan första orientaliska kriget, och företog sig att läsa det. Ni tror mig måhända icke, men jag bedyrar, att jag verkligen läste boken. Ämnet intresserade mig; jag hade af Y. Koskinens historia, finska originalet sidan 374 och svenska öfversättningen sidan 419, erfarit, att nämnda hertiginna är en historisk person. Jag fattade mitt blyertsstift, läste, noterade mina märken och öfvervägde, om jag ej borde dräpa ert arbete i tidskriften Solen, där jag har den äran att vara en af de glänsande facklorna. Efter två sekunders besinning, den vanliga tiden att justera mitt omdöme, fann jag det mindre nödigt att offentligen afdagataga en bok, som i mer än trettio år gått sin förvandling till möte, och beslöt, så till sägande, att anställa afrättningen inom lyckta dörrar i den mildare formen af ett bref till författaren.

Jag bör således underrätta er, att besagda novell af år 1850 är — för att uttrycka mig så skonsamt som möjligt — en bok under all kritik. Jag skulle kalla den det outhärdligaste ni skrifvit, därest ni icke skrifvit så mycket annat, som man lika litet kan uthärda.

Mina skäl? frågar ni. Se här!

N:o 1. Det är alltigenom ett skvaller.

N:o 2. Ni har sammanblandat dikt och historia, så att man ej kan åtskilja hvad där i berättelsen tillkommer den ena och hvad den andra.

N:o 3. Ni har byggt berättelsens utveckling på ett historiskt misstag, när ni låtit Carl Merthen, som var riksdagsman i Stockholm 1742, vid samma tid blifva tillfångatagen af ryssarne i Åbo.

N:o 4. Ni har byggt vändpunkten i hjältinnans lif på ett så svagt motiv, som oförtjent smädelse.

N:o 5. Ni har försvarat det som ej kan försvaras.

N:o 6. Ni har af en praktisk krigare och gammal ungkarl gjort en sentimental älskare.

N:o 7. Ni har låtit en häxa rida på kvast genom hela berättelsen och hopat den ena orimliga situationen på den andra.

N:o 8. En tredjedel pjunk, en tredjedel blomsterspråk och en tredjedel hvardagsprosa, se där er stil!

N:o 9. Er bok är onekligen mycket användbar såsom ett föredöme huru man *icke* skall skrifva en historisk novell.

Var god och mottag dessa nio pepparkorn från en hvar af Muserna! Hvad har ni att svara dem?

Med all den estime, som framgår af ofvanstående, tecknar min Herres

ödmjuke tjenare
Napoleon Spetskula.

Tidskriften Solens byrå den 30 April 1881.

Författarens svar.

Min Herre!

Jag har med allt tänkbart nöje mottagit edra korn af den 30 April och utbeder mig att därpå svara som följer.

Det finns böcker som glömmas och böcker som icke glömmas. Min bok af år 1850 tillhör obestridligt myriaderna af de förra. Tillåt mig att här sända eder en ny, hvilken skall tillfalla glömskan, såsom dess företrädare, men icke förr, än en bättre och riktigare belysning skipat rättvisa i eftervärldens dom öfver »hertiginnan af Finland».

Edra nio korn visa sig på vågskålen vara af något olika vikt.

N:o 1. Hvad ni behagar reducera till de blygsamma dimensionerna af en skvallerhistoria från Åbo är i verkligheten en karaktersgåta och en tidsgåta. Det återstår att förklara huru en förbindelse och ett inflytande af denna art vid en kris, som hotade att blifva afgörande för vårt lands öden, låta förena sig med en bevittnad karakter och en känd tidsuppfattning.

N:o 2. Gäller all romantiserad behandling af historiska ämnen. Dikten är icke berättigad att ändra karakterer, men väl att belysa dem fritt, såsom hon finner ändamålsenligast. Hon rör sig med samma skyldigheter och samma frihet i handlingens värld; hon afspeglar det väsentliga, hon skapar det tillfälliga.

N:ris 3 och 4. Historiska misstag äro rättade och motiverna fördjupade i den nya bearbetningen.

N:ris 5 till 8. Om ni underkastat er besväret att läsa en gammal bok, läs hellre en ny.

N:o 9. Mycket förbunden. Det är alltid lyckligt att kunna vara på något sätt nyttig.

Jag har kommit till det resultat, att »hertiginnan af Finland», hvilken står alldeles ensam i vår historia, knappt varit möjlig under andra tidsförhållanden, än en så förtviflad, så omkastad, så i alla sina fogningar lossnande tidpunkt, som senare hälften af 1741 års krig. Hon har framgått ur en skymf och var själf en skymf, men traditionen har räckt sin hand åt historien och bärgat henne ur fallet.

Till *historien* höra i denna berättelse, utom kriget och tidsskildringen, Jakob Keith, familjen Merthen, Eva Merthens första möte med Keith såsom hans fånge m. m. *Traditionen* intygas af trovärdiga vittnen, hvilka dels själfva sett Eva Merthen (i Stralsund), dels mottagit sina meddelanden direkt från hennes samtidas egna läppar. Från sistnämnda källa äro detaljerna om juvelsmycket, spådomen, Merthens middag, familjen Heldt, fredsfesten, titeln af hertiginna med flere enskilda drag och slutligen vigseln. Tilldragelsen gjorde för starkt intryck på samtiden, för att icke stanna i minnet.

Det öfriga är ett försök att i skuggorna af det förgångna inandas mänskligt lif.

Jag hoppas, att ni icke finner eder alltför besvärad, om ni ännu efter trettio år skulle upptäcka denna bok på en dammig hylla högst under taket.

Björkudden 16 Maj 1881.

Eder hörsamme tjenare
Författaren.

*

Såsom af detta uttalande framgår är den nya redaktionen att betraktas som snart sagdt en alldeles ny bok. Att börja med har krigshistorien sammandragits till ett enda kapitel (det sjunde) och till orden »detta

tillhör numera historien» (7: 101 r. 8) fogades följande not:

»Den specialskildring af 1741 års krig, som ingår i första upplagan af denna berättelse (1850), har senare efterföljts af »H. M. von Buddenbrocks äreräddning» (W. G. Lagus 1853) och N. Tengbergs »Bidrag» till historien om samma krig (1857, 1860), förutom C. G. Malmströms och A. Fryxells historiska arbeten, hvarför det är öfverflödigt att numera upprepa förstnämnda skildring.»

Af de öfriga aderton kapitlen äro egentligen blott två (tredje och sjette) någorlunda oförändrade, i åtta andra återfinnas spridda detaljer, medan åtta kapitel (1, 2, 5, 12—14, 17, 18) äro fullkomligt nyskrifna. Sammanlagdt återfinner man af denna redaktion knappast mer än en fjärdedel i 1850 års upplaga.

Det är under sådana förhållanden naturligt att vid intagandet af arbetet i dessa »Samlade skrifter» denna senaste redaktion blifvit följd.

S. 101 är en not »alla data efter gamla stilen» uppflyttad i texten. Uteslutna äro tvenne andra noter: till s. 182 r. 21 (Nikoletius): »Historiskt» och till s. 215 r. 3 nedifrån: »Hela denna skildring af fredshögtidligheterna meddelas af ögonvittnen.»

Åttonde—trettonde delen.

Fältskärns berättelser.

Offentliggjordes första gången i Helsingfors Tidningar på följande tider:

1: 1851, Okt.—Dec. — 2: 1852, Jan.—Mars. — 3: 1852, Maj—Juli, Okt.—Dec. — 4: 1853, Mars—Juni. — 5: 1853, Okt.—Dec. — 6: 1854, Mars (inledningen), 1855, Jan.—Juni (berättelsen). — 7: 1855, Okt.—Dec. — 9: 1858, Febr.—Juni. — 10: 1859, Okt.—Dec. — 11: 1861, Febr.—Maj, Okt.—Dec. — 12 (med titeln Hattar och Mössor): 1864, Jan.—Juni. — 13: 1865, Okt.—Dec. — 14 (med titeln Afton och morgon): 1866, Jan.—Maj.

Åttonde berättelsen fick ej tryckas i tidningen med anledning af den förbittring den sjunde, och särskildt skildringen af slaget vid Narva, väckte hos generalguvernören grefve Berg, hvilken till och med i följd häraf påtänkte tidningens indragning.

Trettonde berättelsen innehöll i tidningen äfven de sex första kapitlen af nuvarande fjortonde; dåvarande fjortonde berättelsen åter allt det öfriga af femte cykeln. Vid cykelns utgifvande i bokform bildades af de två berättelserna de nuvarande tre; inledningen till Aftonstormar nyskrefs.

I bokform utkommo berättelserna, mer eller mindre omarbetade, första gången:

1 cykeln Helsingfors 1853 och (ytterligare ändrad) Stockholm 1854. — 2—5 cykeln Stockholm 1856, 1858, 1864, 1867. Dessa upplagor ha lagts till grund för den text här gifvits.

Åren 1883—1884 utkom en upplaga »Reviderad af författaren» och illustrerad af Carl Larsson. Första cykeln är i denna upplaga rätt mycket ändrad, de öfriga däremot mindre, utom hvad språkformen beträffar. Fjärde cykeln är delad i två afdelningar, hvilken anordning äfven nu bibehållits.

I föreliggande samling ingå berättelserna i tvenne editioner: dels utan, dels med Larssons bilder. Utgifvaren har tagit befattning endast med den förra af dessa, hvilken äfven vid alla citat afses.

*

Kapitlen hafva stundom af utg. delats i tvenne hälfter, åtskilda af en *. Detta har skett i de fall då kapitlet ingått i två nummer af tidningen och gör intryck af att äfven vara nedskrifvet i tvenne stycken.

Några noter äro intagna i texten, uteslutna äro följande:

Första cykeln. S. 7: Anekdoten finnes uti »Finland framställdt i teckningar». — S. 10, r. 22: Barfods »Märkvärdigheter» sid. 164. Anspelningen syftade på Johan Gyllenstjerna, dömd som förrädare 1741. — S. 114, r. 2 nfr. (En nyare tysk författare): Justinus Kerner, Magikon, Archiv für Beobachtungen aus dem Gebiete der Geisterkunde. Dritter Band, Stuttgart 1846, pag. 114. — S. 164, r. 15: Icke mera *nuvarande.* När denna fältskärns berättelse antecknades, stod det *gamla* Vasa

ännu. Ett halft år senare gick däröfver förödelsens styggelse. — S. 295, r. 15: År 1846, således efter fältskärns tid, fulländades här en sluss vid hvardera fallet, och båtarna passera nu utan afbrott sin sjöväg fram. Så har dock slutligen människan äfven här, om icke besegrat naturmakterna, likväl med list gått deras verkstad förbi.

Andra cykeln. S. 138, r. 19 (Bomarsunds fästning): Nedskjuten af engelska och franska flottorna 1854. — S. 208, r. 8: Gezelii den äldres minne af J. J. Tengström, sid. 106. — S. 208, noten: Jfr samma arbete sid. 142 ff. — S. 209, r. 6: Fältskärns insikter i den juridiska procedyren då för tiden kunna med skäl sättas i fråga, hvarför läsaren behagade ursäkta de misstag, som kunna förekomma däri. — S. 211, r. 22 (korsadt): Jfr Åbo Tidn. 1795, N:o 8. — S. 211 (noten): Jfr Åbo Tidn. 1792, N:o 19. — S. 213, r. 19: Efter muntliga traditioner. — S. 216, r. 7 nfr. (Wallenius): Sju år därefter adlad med namnet Wallenstjerna. — S. 251, r. 6: Finnes upptagen i Kanteletar 1: 233, s. 241. — S. 321, r. 6 nfr.: Historiskt. — S. 375, r. 24: Historiskt. Händelsen passerade med öfverste Liewen. — S. 390, r. 12: Tillgängliga uppgifter finnas sammanställda i statsrådet Pippings »historiska underrättelser om boktryckeriet i Finland» (F. Vet:s-Soc:s Handl. 1846).

Tredje cykeln: S. 23, r. 1 nfr.: Finnas i Handl. rör. Skand. historia, 6 delen. — S. 28, r. 7: Hofskvaller. Anföres af Lamberti. — S. 111, r. 23: Historiskt. — S. 250, r. 1: För att gifva ett prof på den tidens förnäma svenska utsättas här de franska orden med olika stil.

Femte cykeln. S. 523, r. 3 nfr. (olkoon): Får gå!

Uteslutna äro dessutom några hänvisningar från en berättelse till en tidigare.

Fjortonde—sextonde delen.

Stjärnornas kungabarn.

Trycktes första gången såsom följetong samtidigt i tidningen Finland, Helsingfors, och i Nya Dagligt Allehanda, Stockholm, och bar då titeln Planeternas skyddslingar. Första delen 1886 med tillägg efter titeln: Novell, och delen ej angifven på titelbladet, men väl genom sista sidans »Slut på första delen». — Andra delen. Tredje skyddslingen. 1887. — Tredje delen. Makalös. 1888.

I bokform utkom Planeternas skyddslingar i Stockholm 1889, med formella ändringar, några mindre tillägg och ett nyskrifvet kapitel (3: 16). Denna upplaga, hvilken äfven hade samma undertitlar som i förevarande samling, är här öfver hufvud följd. Hufvudtiteln är, enligt författarens i lifstiden uttalade önskan, utbytt mot »Stjärnornas kungabarn». De kapitelrubriker som syfta på den förra titeln (2: 9; 3: 3, 19) har utg. dock ej ansett sig böra ändra.

Följande noter äro uteslutna ur tredje delen.

S. 62 (till brefvet): Efter Arckenholtz. Några i berättelsen om Planeternas skyddslingar förekommande samtal äro stiliserade efter tidens uttryckssätt, men att därefter lämpa hela berättelsens stil skulle ha blifvit alltför tröttsamt. Språket är därför omväxlande nutidens

och sextonhundratalets. — S. 173 (till verserna): Den triumf. Parnassen andra akten, nionde inträdet. — S. 274, r. 18: Berättelsen är införd i Loenboms »Historiska Märkvärdigheter». — S. 321 (till verserna): Lacombe, Christine, s. 241. — S. 323, r. 4 (Petrus Luth): Ej att förblanda med lektorn i Skara af samma namn.

Sjuttonde delen.

Ljungars saga.

Trycktes första gången i Helsingfors Tidningar 1862 i form af två noveller: Källan i Ljungars skog (Febr.—Juni) och Ljungars vapen (Nov.—Dec.). Den förra afslutas med orden: Slut på »Källan i Ljungars skog», som kommer att fortsättas med berättelsen »Ljungars vapen». Den senare angifves åter såsom: Fortsättning af novellen »Källan i Ljungars skog».

Novellerna föregingos af ett långt »Företal, innehållande Klockaren i Ukkola, välbetrodde och sångfärdige kantorn herr Paganini Grönqvists märkvärdiga lefnadsöden, berättade i bref till utgifvaren af Helsingfors Tidningar». I slutet af detta bref förtäljes huru klockaren hade i Ukkola kyrka upptäckt en gammal neddammad vapensköld, under hvilken stodo verserna:

Then Starka Ljungilds Macht Förkunnar Herrans Domar
Ho Thetta Vhapnet Röör Hans Liiff Thet Inthet Frommar.

En åttioårig gubbe berättar att ett tidigare gjordt försök att flytta denna vapensköld följts af starkt åskväder och blixt, som träffat dem hvilka rört skölden. Klockaren säger sig nu ha låtit skölden hänga kvar, beskrifver den och meddelar några notiser om familjen

Ljungare eller Ljungars, samt tillsänder redaktören ett manuskript, hvilket säges ha tillhört en fröken Pantzarskiorta och däri närmare upplysningar om släkten Ljungars meddelas.

Därpå följer »Utgifvarens korta företal, som läsaren gärna kan hoppa öfver,» i hvilket angifves att sagda manuskript nu publiceras.

Innehållet i novellerna öfverensstämmer i allt väsentligt med den sedermera i bokform utgifna »Ljungars saga», blott att de fyra sista kapitlen af andra delen eller »Ljungars vapen» icke i tidningen ingå. I stället finnes i tidningens nummer för den 30 December ett kapitel: »17. Huruledes denna berättelse tager sig före att sluta,» tydligen föranledt af att novellen borde afslutas i samma årgång där den börjats. Kapitlet börjar nämligen sålunda:

»Det händer ibland att kvällklockan ringer innan skymningssagan är slut, och att man kommer till sista postpapperssidan innan man sagt på långt när allt hvad man ville säga i brefvet. I sådana fall måste en berättare göra som skräddarne bruka göra med kundernas rockar, när mor om julafton ropar att gröten är färdig, nämligen tråckla hop ärmarna och låtsa glömma bort bakfickorna.

När vi alltså finna att flera fullkluddade ark återstå af fröken Pantzarskiortas märkvärdiga manuskript, hvarur denna historia — tack vare kantor Paganini Grönqvists nit — är lånad och utskrifven, få vi tillsvidare nöja oss med följande korta utdrag angående arfvingarne till Ljungars vapen och andra den tidens sällsamma händelser.»

Därefter förtäljes att Birger blef munk, medan Beata af biskopen sändes till sina fränder på Laukko gård i

Vesilaks. »Och efter fröken Pantzarskiorta ännu tyckes hafva mera att förtälja både om henne och andra personer i denna berättelse, torde väl hända att vi ännu engång träffa den trotsiga flickan och få veta hvad som vidare blef hennes öde i världen.» — Slutet handlar om biskop Arvid och hans död.

Med hänsyftning på nämnda företal och det abrupta slutet, inledde författaren »Ljungars saga», då den andra gången trycktes i Vinterqvällar, tredje cykeln, förra delen, Stockholm 1896, med följande företal.

Utdrag ur ett bref till utgifvaren från klockaren i Ukkola, välbetrodde kantorn, Peter Grön. — — —

Det är nu mer än trettio år sedan jag tillsände min herre en gammal röfvarehistoria, hvars långa företal och saknade slut kunde förliknas vid en pelikan med stort hufvud, men ingen stjärt. Min herre hade då besväret att trycka denna berättelse i Helsingfors Tidningar, till mycken förnöjelse för skolpojkar, som lekte krig, och gamla mamseller, som drömde om spöken.

Anledningen hvarför jag nu besvärar min herre med en ny upplaga af samma vidskepliga historia är, att jag funnit densamma renskrifven, utan företal, men med ordentligt slut, hos framlidna fröken Pantzarskiortas systerdotter, fröken Leijonmahn, hvilken godhetsfullt tillåtit pelikanen att mindre vanskapad flaxa ut i denna världens blå luft.

Jag har hört sägas, att fröken Pantzarskiorta i tiden varit en stor beundrarinna af en engelsk romanförfattare, vid namn Walter Scott, hvars många böcker för femtio år sedan voro de mest lästa i hela skapelsen. Stilen, äfventyren och spökena låta mig förmoda, att fröken Pantzarskiorta tillskapat denna sin berättelse efter engelsk

modell, med hvilken framgång lämnar jag osagdt, men det är ingen skam för en skräddare att tillskära en frack eller rock efter de bästa mönster som i hans tid äro på modet, om de ock trettio år därefter befinnas alldeles urmodiga.

Jag har ock tillförene anfört vissa skäl, som låta mig förmoda att berättelsen är grundad på ortens folksägner. I vår socken är en gård vid namn »Junkkari», där fordom skall ha varit ett slott, och på dess utmarker finnes en oländig skogstrakt, benämnd »Junkkarin neva», hvilket i svenska jordaboken öfversättes med »Ljungars skog». Där skall vidare finnas en källa, »Junkkarin lähde», hvarest ända till senare tider bedrifvits mycken hednisk vidskepelse med slantars offrande och annat mer. Slutligen skall här ock i förra tider hafva bott en förnäm slägt, som i sägnerna kallas »Junkkarit», men att namnet endast är finska uttalet af »Ljungare» eller »Ljungars», sluter jag däraf, att invid nämnda »Junkkarin neva» bildar älfven en fors, som kallas »Leimauskoski», blixtforsen. Där beskådas ännu en stor, ohyggelig klippa, från toppen till roten klufven af åskviggen, såsom ju i denna bergiga skogstrakt åskvädren äro tätare och häftigare än i andra delar af landet.

I Ukkola kyrka skall ha funnits en gammal adelig vapensköld, i hvars midt varit målad en hvit flicka med åskviggen i sin hand, samt därunder en latinsk inskrift. Och vill det synas, som skulle denna bild vara ursprunget till sagan om Ljungars spöke.

Därmed må nu förhålla sig huru som helst, så är min enfaldiga mening, att den myckna vidskepelse, som står att läsa i fröken Pantzarskiortas berättelse, bör tillskrifvas tidens halft hedniska föreställningar, likasom i vår tid benämningarna munkar och nunnor af folket

brukas för onda andar. Jag tänker, att öfvergångstiden från en gammal tro till en ny tro är nog så märkelig att den kan förtjena läsas i tryck, helst när på samma tid skedde öfvergången från laglöst öfvervåld till lag och rätt uti detta landet. Och efter denna tiden, mig veterligen, icke finnes afmålad så att säga i sina hvardagskläder, såsom den gick och stod, utan allenast i historiens söndagsdräkt, så må min herre sjælf bedöma om sagans konterfej har något värde.

Sist beder jag min herre tillägga, att danska folket i alla tider varit ett ärligt, trofast och tappert folk, med hvilket finnar kunnat sämjas som goda grannar, änskönt det danska namnet en tid, för konungarnes, icke för folkets skull, var här ett fiendenamn.

Afsägande mig det befängda namnmärke, hvarunder jag i ungdomens slyngelår dolde min ringa person, skrifver jag nu rätteligen

Min Herres ödmjuke tjenare,
Peter Grön,
cantor loci.

Ukkola den 4 Mars 1896.

Adertonde—tjuguförsta delen.

Noveller.

Novellerna äro ursprungligen tryckta på följande tider.

Ungdomsdrömmar i Nya Dagligt Allehanda 1879 (April—Maj).

Vernas rosor i Helsingfors Tidningar 1856, med titlar: Vernas rosor (Febr.—Mars); Stjärnan i molnet (Maj—Juni); Stjärnan i molnet, senare delen (Nov.—Dec.).

Kungens handske i Nya Dagligt Allehanda 1863 (Jan.—Mars).

Gamla baron på Rautakylä i Helsingfors Tidningar 1849 (Jan.—April).

Gröna kammarn i [på] Linnais gård i Helsingfors Tidningar 1859 (Febr.—Maj).

Vincent Vågbrytaren i Helsingfors Tidningar 1860 (Nov.—Dec.).

Tant Mirabeau i Helsingfors Tidningar 1863 (Jan. —Febr.).

Det gyllene spöket [Guldspöket] i Helsingfors Tidningar 1857 (Okt.—Dec.).

Pastorsvalet i Aulango i Åbo Underrättelser 1867 (Febr.—Juni).

Omtryckta äro samtliga dessa noveller i samlingen Vinterqvällar, af hvilka utkommit (i Stockholm):

Första Cykeln. Noveller. Första delen. 1880. (Konungens handske, Gröna kammarn i Linnais gård, Vincent Vågbrytaren). — Andra delen. 1880. (Pastorsvalet i Aulango, Tant Mirabeau, Det gyllene spöket).

Andra Cykeln. Noveller, Skildringar, Sägner. Första delen. 1881. (Hertiginnan af Finland, Ungdomsdrömmar, Vernas rosor, Drottning Sofia Magdalenas örhängen). — Andra delen. 1882. (Sägner i dimman).

Tredje Cykeln. Förra delen. 1896. (Ljungars saga). — Senare delen. Berättelser, Skildringar. 1897. (Gamla baron på Rautakylä, Känslor utan namn m. m.).

Samlingen inleddes med följande företal.

Till den benägne Läsaren.

Ordentlighet är en mycket berömlig dygd i alla förhållanden, men jag fruktar att dess hemvist sällan är att söka på en författares skrifbord. Jag vädjar, såsom bevis, till mycket höga föredömen, och om man hos en viss stor skald, hvilken vi andre knappt räcka till midjan, vanligen fann ett välstädadt bord i det bekanta arbetsrummet med räfskinnen vid dörren, så vittnar det lika bekanta historiska faktum, att han skrifvit odödliga sånger på afviga sidan af brefkuverter och läkarerecepter, snarare om någon god tomtes ordnande hand i hans frånvaro, än om den affärsmässiga punktlighet, som alltid lägger ett blankt pappersblad just där det skall vara bredvid pennan och bläckhornet. Med sådana exempel i öppen dag lärer det vara öfverflödigt att närmare skildra beskaffenheten af det bord, vid hvilket jag nu är nog dristig att utkasta dessa rader i världens vindar, och jag besparar Läsaren så mycket hellre en så onödig skildring,

då han ju hos Émile Zola och andre nutidens mästare kan finna all önskvärd omständlighet i beskrifningen af de detaljer som här kunna komma i fråga, från och med ullgarnspenntorkaren ända till den pärlsydda, af årens damm något oblidt medfarna skriftygsmattan.

Emellertid är denna — hur skall jag uttrycka mig? — medfödda brist på ordningssinne en oskyldig orsak till att Läsaren nu belamras med en nog besvärlig bråte af papper och tryck, som han sannolikt undkommit, om han haft att göra med en verklig affärsman. Jag är skyldig honom en förklaring och skall göra den kort.

Under en följd af år — jag törs icke säga huru många — har jag, stundom med glad förvåning, stundom med en berättigad misstanke, funnit hvar morgon mitt arbetsbord såsom förvandladt: anarkin har efterträdts af en ordnad stat. Ogenomträngliga staplar af böcker, tidningar, bref och papper af alla slag hafva dels försvunnit, dels upplagts i mönstergiltiga fack. Jag har dragit en suck af lättnad, men ack, äfven ofta en af förtviflan, som endast den kan föreställa sig, hvilken, efter att länge hafva sökt ett kvitto, slutligen finner en obetald räkning, eller till sitt raseri upptäcker en dammtrasa där dagen förut ett poem till månen väntat på eftervärldens beundran.

Läsaren gissar utan svårighet, att äfven här någon god, men stundom alltför välment tomte bedrifvit sitt älskvärda ofog, och Läsaren gissar rätt. Hvart så många pretiösa alster af andras och egen tillverkning efter hand dragit sig undan allt mänskligt förnuft, blef länge en hemlighet och skulle, till Läsarens båtnad, vara det än i dag, om icke skickelsen, mäktigare än alla tomtars knep, vid flyttningen hit ut bragt i ljuset ett stort,

gammalt, brunmåladt och järnbeslaget skrin, som i tiden hedrats med det dyrbara förtroendet att vara min mors farmors kassakista, när hon i Gustaf III:s dagar reste till Lappo marknad: vare det sagdt den rättskaffens gamla frun till heder och ingen skam. Efter att långt före detta hafva blifvit tömdt på sitt fordom dyrbara innehåll af speciedalrar och bankosedlar, hade skrinet fått sin anspråkslösa plats på en vind och där ansetts lämpligt att inrymma sådant papperskräp, som tomten fann hinderligt, men af någon outredd instinkt icke fördristade sig att så alldeles genast begagna till omslag för ost, eller att steka sill uti: ett öde som ofelbart skulle blifva dess lott, om icke allt blifvit upp- och nedvändt i huset. Tomten fick nu så fullt upp att göra, han hade nu omkring sig ett sådant kaos att städa, damma och putsa, att han glömde sin drakgömma, skrinet upptäcktes, undersöktes, och en stormig afton på senhösten begynte dess revidering. Denna tog tid, den sträckte sig ut öfver många mörka, snöiga vinterqvällar, och resultatet blef, att tomten skulle straffas med offentliggörandet af hans undansnillade gods.

Då likväl en sådan hotelse med skäl kunde anses mera förskräckande för Läsaren, än för den brottslige tomten, skyndar jag tillägga, att revisorerne förfarit med billigt undseende för en ärad allmänhets lugn och tålamod. Af skrinets innehåll har verkligen större delen icke undgått sitt förtjänta öde att göra en närmare bekantskap med ost och sill; det är en ringare bottensats som ansetts kunna tjena missdådaren till en exemplarisk bestraffning. Jag vågar endast bifoga den ödmjuka önskan, att alla städande tomtar häraf måtte inhämta en hälsosam varning, samt att Läsaren icke måtte vara den som får plikta för andras felsteg.

De händelser och skildringar, hvilka nu, till tomtens häpnad, blifvit så oförväntadt framdragna i ljuset, röra sig nästan uteslutande kring vårt land och dess förhållanden. Jag har kallat dem »*Vinterqvällar*» vid tanken på den förtroliga aftonbrasa, där så mången i denna kulna årstid gärna väljer en bok eller ett samtalsämne, som gifva anledning att kritisera landsmän, utforska familjehemligheter och begrunda hvarför det eller det i förflutna dagar timat just så och icke annorlunda. Mig återstår blott en önskan, att i denna än sommarglada, än snötunga nordiska luft, där gestalterna framträda, måtte därjämte finnas ett allmännare element af mänsklig realitet, nog tillräckligt och nog skönjbart, för att icke författaren må beskyllas att måla skuggor i vintertöcken.

Björkudden i Januari 1880.

Z. T.

*

Vid utgifvandet af Vinterqvällar öfverarbetade författaren samtliga noveller i formellt afseende. Af Kungens handske och Vincent Vågbrytaren är slutet omskrifvet, af Tant Mirabeau början och slutet. Genomgripande omarbetning har egnats Vernas rosor och Det gyllene spöket.

I Vinterqvällar föregås Gamla baron på Rautakylä af följande inledning.

Gustaf III:s tidehvarf.

Nyårsdagen 1788 firades vid svenska hofvet med slädparti till Ulriksdal, hvari konungen, drottningen, hertig Carl med gemål, prins Fredrik, öfverste kammarjunkaren baron Armfelt, alla hofstaterna samt inbjudna kavaljerer och damer från staden deltogo. På Ulriksdal fägnades konungen med en komedi, hvarefter man fortsatte färden

till Carlberg, superade i orangeriet och slutligen samlades, klockan tolf om natten, i konungens rum, där balen började och fortfor till klockan fyra på morgonen. Den nioårige kronprinsen medföljde.

Den 24 Januari, konungens födelsedag, firades åter med ett slädparti klockan elfva förmiddagen till Haga och Ulriksdal. Stor dejeuner; därefter fransk komedi. Klockan fyra eftermiddagen återkom hofvet till staden för att bevista konungens nya opera Gustaf Adolf. Efter operan gåfvo kungliga teaterns elever ett svenskt barnspektakel i den nya tillbyggnaden för teaterns repetitioner. Därefter samlades hofvet och alla inbjudna till aftonmåltid i hertig Carls rum i slottet. Vid ankomsten dit emottogs konungen med en surpris, en svensk pjes till hans ära, spelad af herrar och damer bland de inbjudna. Efter supén gafs åter en surpris, en fransk pjes, *Les pointus,* utförd af komedianter. Under denna festivitet, som anställdes af hertig Carl och baron Armfelt, hade konungen blifvit, utan att ledsna, trakterad med *fem* teaternöjen på samma dag.

Den 28 Januari, Carlsdagen, firades af konungen med ett slädparti och allmän *bal masqué* i konungens egna rum på slottet för populacen, stadens invånare och noblessen. Entrén och alla förfriskningar voro gratis. »Mycken populace uppfyllde alla rum, men hvad allmänheten fann besynnerligast var att se konungen med broderade underkläder och en med guldspetsar utsirad domino paradera bland en otalig mängd pöbel, förklädda i bonddräkter och koftor, hvilka fyllde rummen med stank, trängsel och osnygghet.»

Det är en aristokrat af blåaste blod som talar, en partichef, som på nära håll såg konungamaktens svagheter och icke var mån om att dölja dem, men på

samma gång såg mycket från sidan, där en blick rätt fram skulle ha varit oväldigare.[1] Efter denna samtida korta, men betecknande bal- och teaterkrönika må berättelsen öfvergå till ett mera borgerligt perspektiv, sedt på seklernas afstånd.

Läsaren förflyttas, som årtalet utvisar, till aftonrodnaden af Gustaf III:s glänsande dag. Ännu låg ett skimmer af guldglans kvar öfver denne konung, som var sitt tidehvarfs lysande medelpunkt. Ännu förgyllde solen de mörka moln som uppstego vid horisonten, allt mera hotande ju längre aftonen led, och bådade kommande stormar. De lyckliga, som lefde för dagens nöjen, sågo dem icke eller togo dem för en morgonrodnad af nya lyckliga dagar. Man fortfor att dansa, skämta, spela komedi, intrigera, förtala sin nästa, beundra dygden och skratta åt dårskapen, tilldess att en hvirfvelvind upprörde sandöknarna och medförde politiken, konspirationerna, statshvälfningarna, reaktionen och... den 16 Mars.

Tidehvarfvet, sedt från sin insida, var en förklädd demon. Så mycken yta, så litet djup, så mycket hat och så liten kärlek! Aldrig har en period i Sveriges historia varit uppfylld af så mycket äreskändande gift, och aldrig har man bättre förstått att dölja afgrunderna under rosor. Det fanns ju uppriktighet då, som alltid; det fanns ju tillgifvenhet, fanns ju självförsakelse, fanns ju ädelhet i tänkesätten och upphöjda mål, förutan hvilka intet mänskligt samhälle äger bestånd. Men allt detta tvangs med eller mot sin vilja att skrymta. Man måste gå till underklasserna eller till barnkamrarna för att finna enfald i detta ords goda betydelse af okonstlad

[1] Riksrådet och Fältmarskalken Grefve F. A. von Fersens Historiska Skrifter, del 7.

natur. Allt som gjorde anspråk på bildning och lefnadsvett var insnördt i tidens tvångströja, icke blott i talesätt och höflighetsregler, men i hela sin lifsåskådning. Orättvist har Gustaf III blifvit beskylld för allt detta förkonstlade, ytliga och lättsinniga, som vanprydde hans tid; det inkom före honom i frihetstidens trötta reaktion mot den karolinska tidens järnhårda allvar. Före honom fanns Carl Gustaf Tessin. Men under och i Gustaf III samlade sig allt det sken af förfining, som behöfdes på världens *bal masqué* för att förkläda sig till en ljusets ängel. Konungen var föredömet, konungen blef offret.

Det demoniska i tidsanden låg icke så mycket i bristen på tro, som i bristen på idealitet. Det är sant, man trodde icke på Gud, man ersatte honom med »himlen», »naturen», »försynen», »ödet»; men man trodde obetingadt på förnuftet. Man trodde på en dygd, som bestod i egenrättfärdighet, och på en människokärlek, som, afklädd frasernas skum, upplöste sig i kall sentimentalitet. Man trodde på behagets fängslande makt, på det sunda vettet, på vältaligheten, på konsten, på snillet, ansadt i smakens skola, alltid med förbehåll att dessa ideala makter skulle lydigt underkasta sig den godkända regeln. Regeln är, som elden, en god tjenare, men en dålig husbonde. Herre vorden, dödar han idén, emedan han dödar friheten. Man lekte med stora ord som med spelpenningar. Förnuftets tidehvarf sjönk ända till vantro. Upplysningens århundrade trodde på samma gång intet och allt. I själarnas tomrum inrusade spöken. Paris förnekade Gud och trodde på Cagliostro. Stockholm vallfärdade från Lehnbergs granna predikningar till mamsell Arfvidssons kortlek. Huru förklara att ett tidehvarf, så utblottadt på ideelt innehåll, dock kvarlämnade en så förtjusande efterglans hos kommande

släkten, att den 16 Mars syntes dem som en solnedgång och att Tegnér med skaldens rätt kunde säga om Gustaf III:s dagar: »Hvar stodo vi, om de ej varit till?»

Vi stå inför eftervärldens perspektiv, som äfven på den mulna dagen målar solens uppgång och nedgång i rödt, medan ingen fantasi färglägger dess brännande middagshöjd. Vi stå inför jämförelsen med ett föregående och ett efterföljande tidehvarf: å ena sidan Carl XI, som spände kedjor öfver gatorna under gudstjensten, å andra sidan Gustaf III, som proklamerade samvetsfriheten — Adolf Fredrik, som darrade för rådets namnstämpel, och sonen, som hade mod att själf vara konung — kapitulationen i Helsingfors, jämförd med bragderna vid Porrassalmi, Partakoski, Viborgska viken och Svensksund, samt närmast därefter den skuggrädda, dystra förmyndareregeringen, blodsdåden i Frankrike och Gustaf IV Adolf, jämförd med sin lysande fader. Där var icke så litet illusion i dessa jämförelser; Gustaf III:s tid skulle icke obetingadt ha underskrifvit den. Men där var ock mycken sanning. Lifsglädjen är ett mänskligt behof, folken känna en vederkvickelse att en gång få andas ut, att glömma förgångna sorger och kommande faror, för att hängifva sig åt ögonblickets intryck. Sverige i Gustaf III:s tid kände sådana ögonblick af lättsinnigt, sorglöst lugn, sjöng med Bellman och drömde med Lidner om att sluta världen i sin famn. Den gustavianska tidens sanning låg i hurraropen för konungen mellan 1772 och 1786, i detta lyckliga Nu, som glömde forntid och framtid för sitt glada lif i ett försvinnande ögonblick.

Ögonblicket försvann. Förhänget föll, lamporna släcktes, åskådarne skingrades hvar till sitt. »*La pièce est finie, allons souper!*»

Femtio år därefter, hvad återstod? Spillror af kvickhet, lefnadsvett, konvenans, anekdoter, malis, bizarrt afstickande mot en nyare tids ärligare, men brutalare sätt att armbåga sig fram. Gamla giktbrutna gustavianer, som förde regelbunden dagbok öfver sina visiter, aldrig skulle ha glömt en titel och alltid mötte med sitt förbindliga småleende en drummel från nutiden, med förbehåll att i nästa ögonblick skratta på hans bekostnad. Tomheten af den gustavianska tidens åskådning trädde nu fram i kvicka, men cyniska anekdoter om Bellman, fru Schröderheim, präster, baroner och klockare, medan förnuftet, dygden, himlen behöllo sin plats på läpparna. Den beprisade filosofin, om hvilken Leopold säger, att »en grånad filosof är mänsklighetens kung», drunknade i tomheten af sin egen förnekelse. Med Haydn, Händel och Mozart kvarlefde behaget; nya frön grodde i ökensanden. Men så genomdödt var Fredrik II:s, Gustaf III:s, Voltaires och Rousseaus tidehvarf i sin lifskärna, att af alla dessa stora ord och lysande framtidsperspektiver endast två kommo till blomning efter krachen 1789 — naturforskningen, dess skötebarn, och frihetstanken, dess ungdomsdröm, äfven dessa icke *emedan*, utan *oaktadt* de grott i tidens sand.

Hvad är ett människolif utan Gud? En böljande våg, som försinar i öknar. Hvad är ett tidehvarf som förnekar sitt gudsmedvetande? Ett haf utan strand, ett famlande utan mål, ett trots i vanmakt. Det gustavianska tidehvarfvet var intet annat än en glänsande bubbla af lögn, som trodde sig återspegla seklernas sanning och grunda en ny tidräkning, men brast i en blodström och *måste* brista, såsom allt utan evighet brister i tillvarons tomhet.

*

Efterföljande är en historia om spillror, icke om typer, som bort framställas mera glänsande, om ock lika ihåliga. Det är benknotor af ett skelett som legat femtio år i grafven. Sarkofagens förgyllning har bortfallit; skimret af en aftonrodnad, som tjusat skalderna, finnes icke mer. I den grå skymning, som efterträdt solglansen, röra sig ännu igenkänliga skuggor. Den, som sett Pierre Deland återgifva på scenen Magnus Drakenhjelm, förstår att dessa skuggor engång haft lif.

Tjuguandra delen.

Sägner i dimman.

Af dessa berättelser hafva de åtta första ursprungligen ingått i följande årgångar af Helsingfors Tidningar.

1845: Beckbrännaren, Lindanserskan, Den evige studenten.

1846: Vattenmärket.

1850: Toholampi.

1855: Augustas hallon.

1858: Brita Skrifvars.

1860: Fröken Drifva.

Toma hjärtan trycktes första gången i Nya Dagligt Allehanda 1862.

Vid omtryckandet af sägnerna i Vinterqvällar (Andra cykeln, andra delen, 1882) omskrefvos och utvidgades alla mer eller mindre; inledningen är likaså nyskrifven och Årstiderna hoparbetad af flere tidigare publicerade skizzer.

Tjugutredje delen.

Smärre skrifter.

Här intagna uppsatser och tal äro förut offentliggjorda i nedannämnda publikationer (tryckta i Helsingfors, där ej annat säges).

Om Österbotten. I: Joukkahainen. Läsning i vexlande ämnen, Utgifven af Österbottningar. Första Häftet. 1843.

Äger finska folket en historia? I: Joukahainen. Ströskrift, utgifven af Österbottniska Afdelningen. Andra Häftet. 1845.

Kvinnan hos de skandinaviska och finska folken i forntiden. I: Litterära Soiréer i Helsingfors under våren 1850. Tryckta 1850.

Werner Holmberg. I: Werner Holmbergs minne den 24 September 1861. Tryckt 1861.

Tal vid K. Alexanders-Universitetets inskrifningar. Särskildt tryckta med samma titel, de två första 1877, de tre öfriga 1878. De förra inledas af följande ord.

Enligt § 51 af universitetets statuter bör rektor vid den inskrifning (inskription), hvarmed läseterminen öppnas, hålla ett för tillfället lämpadt tal.

Det kan ifrågasättas, huruvida dessa ord hafva en betydelse utöfver stundens. Men från universitetets salar

gå långa ekon, — äfven dessa ord torde finna ett genljud i landet. *Z. T.*

Den senare samlingen af dessa tal föregicks åter af följande.

Kallad till talarestolen utan att vara talare, anser jag mig, nu såsom engång förut, skyldig att inför mitt land redovisa för de tidens ord jag talat till dess studerande ungdom. De hafva kunnat sägas bättre, men icke uppriktigare. Jag kvarlämnar dem som ett minne åt Finlands studenter.

Helsingfors 18 Nov. 1878. *Z. Topelius.*

Året 1827. Alexander II. Ur samtida akademiska inbjudningsskrifter.

Naturen och skalderna. I: Svea. Folk-Kalender för 1877. Stockholm 1876.

Runebergs minne. 1. Ur samtida akademisk inbjudningsskrift. — 2. I: Joukahainen. Pohjolais-osakunnan toimittama. Kymmenes vihko. 1887.

Johan Vilhelm Snellman. I: Joukahainen. Pohjolais-osakunnan toimittama. Yhdeksäs vihko. 1883.

Elias Lönnrot. 1. I: Finska studentkårens album, tillegnadt Elias Lönnrot på åttionde årsdagen af hans födelse. 1882. — 2. I: Elias Lönnrot. Ett minnesblad. Den 9 April 1882.

Fredrik Cygnæus. I: Historiallinen Arkisto. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura. VIII. 1884.

Fredrik Pacius. I: Svea, Folk-Kalender för 1892. Stockholm 1891.

Alexander II. Ur: Kejsaren, Storfursten Alexander II:s minne den 29 April 1894. Af Z. Topelius.

Känslor utan namn. Först tryckt i Litterärt album, Andra årgången, Stockholm 1878; sedan i Vinterqvällar, tredje cykeln, senare delen.

Tjugufjärde delen.

Resebref och hågkomster.

Resebrefven äro aftryckta ur Helsingfors Tidningar 1843, 1856—1857 och 1862.

Af Söderom Östersjön hafva uteslutits några kapitel, hvilka behandla saker som för nutida läsare äro alldeles hvardagliga eller allmänt kända, ehuru de 1856 voro för finska läsare obekanta. De gälla Järnvägarna, Gaslysningen och Huru de blinde se och de stumme tala (blind- och döfstumundervisningen). Likaså har uteslutits ett referat af Theodor Mügges till Finland förlagda roman Erich Randal, äfvensom ett stycke af kap. 30, hvilket innehåller detsamma som en del af kap. 42.

Till rubriken å kap. 35 är i tidningen fogad följande not.

Tilldess vi kunna meddela mera direkta bemötanden i teaterfrågan, må detta och efterföljande tjena som bilagor i tvisten med hr A. M. i Å. T. om teaterns betydelse.

Ur London-brefven ha uteslutits sådana detaljskildringar från expositionen, hvilka alltför direkt hänföra sig till då rådande förhållanden, för att kunna intressera eller ens utan vidlyftiga förklaringar förstås af nutida läsare.

Af Hågkomsterna äro 1—5 och 7 hämtade ur Vinterqvällar, tredje cykeln, senare delen; de öfriga ur följande publikationer:

6: Joukahainen. Pohjolais-osakunnan toimittama. Yhdestoista vihko. 1897.

8: Svea. Folk-Kalender för 1892. Stockholm 1891.

9. Samma kalender för 1894. Stockholm 1893.

Tjugufemte delen.

Blad ur min tänkebok.

Tryckt efter författarens död i Stockholm 1898, med följande

Förord

af utgifvarne.

För något mer än tio år sedan begynte Z. Topelius samla de strödda bladen af »*Min tänkebok*», hvartill han redan 1870 hade uppgjort den första planen. Det var hans önskan att gifva sin eftervärld en inblick i hans personliga uppfattning af tidens och evighetens stora frågor, icke för det att han tillmätte sin åsikt en afgörande betydelse, men emedan han kände sig manad att framlägga den såsom frukten af ett långt lifs erfarenhet.

Den ursprungliga planen omfattade ett vida större antal uppsatser än dem författaren förunnades tid att utföra. Det är endast »Blad ur min tänkebok», som nu efter hans död framläggas för allmänheten. Vid utskrifvandet och ordnandet af de särskilda uppsatserna ha utgifvarne följt den senaste innehållsplanen, men vid utgifvandet ånyo af de blad, som stått tryckta i tidskrifter och kalendrar, ha tidigare manuskript blifvit följda, emedan författaren vid det tillfälliga utgifvandet

af ett sådant blad häri ofta hade sammanträngt innehållet ur flera uppsatser.

Vid en blick på dagteckningen under hvarje uppsats finner man att de allra flesta tillkommit år 1895, eller kort efter det författaren vid sjuttiosju års ålder genomgått en lifsfarlig sjukdom. Tänkeboken förändrade då till en viss grad riktning. Det rent andliga innehållet blef det öfvervägande, och bladen om *nystafningen, qvinnofrågan, bildande konst, vetenskapen, dödsstraffet, likbränningen,* med flera blefvo oskrifna.

Äfven i andra afseenden måste detta Topelii sista arbete betraktas som ofullbordadt. Luckor och brister kunna spåras, dem författaren vid utarbetandet tänkte sig kunna fylla. Anteckningar i marginalen märkas måhända som oarbetadt material. Men endast de mest fragmentariska och de af författaren själf icke gillade uppsatserna hafva uteslutits. Ett kapitel om *kriget* finnes påbörjadt och flera gånger omskrifvet, senast den sista dag författaren skänktes hälsa och arbetskraft, 12 Februari 1898.

Z. Topelius var mer än de fleste författare genomträngd af ansvarskänsla för sitt ord. Han säger i ett fragment af företal till denna bok: »*Hvarje ord skapar sin tankevärld, från allmaktens: varde! ända till barnets joller. Därför kan intet ord återvända spårlöst till källan. Naturljuden förgå, tanken i sig är frö utan grodd, ordet är handling och bär sitt ansvar.*»

Helsingfors i Oktober 1898.

*

Texten är i denna upplaga reviderad efter författarens manuskript.

Tillägget, Det providentiella i världshistorien, är hämtadt ur publikationen: 1640—1890. Till universitetets 250 års minne. Festskrift utgifven af Västfinska afdelningen. 1890.

En not ur detta tillägg är utesluten, enär dess innehåll återfinnes sid. 37—38.

Innehåll:

Blad ur min tänkebok.

Öfversikt af de samlade skrifternas innehåll.